

FOTO: JOCO ŽNIDARŠIČ

Ključno je bilo trdno prepričanje slovenskega ljudstva, da bo življenje v lastni državi boljše, kot je bilo dotlej

Čas je za nov val optimizma

Slovenija nima tako dolge in pisane zgodovine kot kakšna Anglija ali Francija, ni velika kot Rusija in ni bogata kot Luksemburg. A je država, in to že 30 let. Rojena je bila po plebiscitarni volji ljudstva in z demokratičnimi koraki, ki so bili odločno podprti z učinkovitim odporom proti akcijam nekdanje jugoslovanske armade.

IGOR DEVETAK
Primorski dnevnik

SAŠO DRAVINEC
Primorske novice

Splebiscitarno odločitvijo o samostojnosti je slovenski narod ujel zgodovinski trenutek in z demokratičnimi sredstvi uresničil zamisli o lastni državi. Slovenija, ki je samostojnost razglasila pred tremi desetletji, je mlada država s pogosto negotovim korakom na poti rasti v čim trdnjšo demokratično osebnost. Na osamosvojitveni poti so zelo različni ljudje presegli razlike in se poenotili za visok skupni cilj. Gonilna sila ni bila samo politika. Dejavna je bila pisana paleta civilnodružbenih gibanj in pobud, ki so dodobra razgibali družbeni prostor ter zahtevo po osamosvojitvi utemeljili na človekovih pravicah in demokratičnih standardih. Ključno je bilo trdno prepričanje slovenskega ljudstva, da bo življenje v lastni državi boljše, kot je bilo dotlej.

Svojo pot smo pred dobrima dvema desetletjema predstavljali kot "zgodbo o uspehu". Slovenija je dosegla mednarodno priznanje

in uveljavitev, krepila se je samozavest ljudstva, na mlado državo so bili ponosni rojaki v zamejstvu in po svetu. Za nadaljevanje "zgodbe o uspehu" bo treba poiskati nov cilj, ki bo vrnil optimizem in elan med ljudi in jih, četudi povsem različnih nazorskih in kulturnih pogledov, povezal v zavzemanju za lepši in vedrejši jutri.

Osamosvojitve, ki se je v teh dneh poglobljeno spominjamo, se ni zgodila čez noč, proces pa ni potekal zgolj v Sloveniji.

Osamosvojitve, ki se je v teh dneh poglobljeno spominjamo, se ni zgodila čez noč, proces pa ni potekal zgolj v Sloveniji. Svoje kamenčke v mozaik osamosvajanja so dodali tudi Slovenci onstran meja matice, s čimer je bilo nedvoumno jasno, da se narodovo telo ne prekine na državni meji. Takrat,

pred 30 leti, so Slovenci v Italiji zbudili zanimanje italijanske javnosti za "slovensko stvar" in pomagali širiti resnico o razlogih za osamosvojitve in resnico o desetdnevni vojni. To so bili obenem pomembni temelji za nekoliko kasnejše mednarodno priznanje samostojne države.

Časnik Primorske novice in Primorski dnevnik sta ponovno sto-

in pluralni družbi, v kateri si bodo Slovenci sami krojili usodo.

Primorci poznajo koristi, ki jih je prinesla izbira pred tridesetimi leti in ki jih prinaša povezovanje v prostoru z odprto državno mejo. A meja, ki jo je v minulih mesecih sicer začasno žal spet priklical virus, ni padla le na mejnih prehodih, marsikatera meja so padle tudi v glavah.

Slovenci so s svojo državo zgradili novo samozavest, kakršne prej niso poznali. Psihološki in kulturni premik pri dojemanju sosedov, ki je vodil v taljenje negativnih čustev, se je zgodil tudi pri večinskem narodu v Italiji. Čutenje ljudi že dolgo ni več nabito z negativno energijo. Trst in Gorica iščeta svoje mesto pod nebom tudi - včasih pa zlasti - v povezovanju s slovenskimi sosedi.

Slovenija je za Slovence najlepša priložnost. Ne jutri, že danes! Na vsak način velja v prazničnih dneh vzključiti: Vse najboljše in živela, Slovenija! •

FOTO: LEO CAHARIJA

Filozof Mladen Dolar premišljuje in preizprašuje mite, spomine, zgodbo o uspehu in tretjo pot

“Če bi zgolj ohranjali vrednote, ne bi imeli ne Trubarja ne Kosovela”

V uredništvu smo se ob načrtovanju posebne priloge ob 30. obletnici dolgo pogovarjali o tem, katerega politika bi povabili kot gosta osrednjega intervjuja, in nazadnje prišli do enotnega sklepa, da nobenega. Da ta poseben zgodovinski trenutek pomeni premislek, ki gre korak dlje od dnevnega in očitnega. Filozof Mladen Dolar je v zadnjem letu postal glas tistega dela družbe, ki ne pristaja na banalne približke. Za mizo njegovega stanovanja v središču Ljubljane je ob vprašanju, ali je simptomatično, da smo v Sloveniji 30 let po osamosvojitvi v zadregi, ko iščemo politično ime, ki bi poenotilo in povežalo, naprej pomolčal.

VESNA HUMAR

“Razumem vaše pomisleke, po drugi strani pa se mi zdi implikacija, da so vsi politiki isti in nevredni zaupanja, torej da med njimi ni nobene prave razlike, nevarna. V Sloveniji imamo trenutno vladno, ki ravna veliko bolj drastično kot katerakoli doslej. Imamo politiko, ki kar naprej deluje na podlagi hujskanja, žuganja, izključevanja in obračunavanja. Nikakor ne mislim, da je druga politična opcija v tem smislu nedolžna, pa vendar se po kvantiteti in kvaliteti v tem pogledu ne more primerjati s sedanjo garnituro. Morda pa se je še posebej v tem trenutku pomembno zavedati, da vsi politiki še zdaleč niso enaki.”

• So se razmere v zadnjem obdobju bistveno zaostrele?

“Seveda so se zaostrele. Janez Janša sicer že dolgo deluje na ta način, ne more, da ne bi s praktično vsako izjavo koga stigmatiziral, komu delil klofute, komu grozil, in to že 30 let. Tu ni kakšnega presečenja. Je pa zaskrbljujoče stopnjevanje, z vsako njegovo vlado je huje, in pa osupljivo dejstvo, da je dobil voljne sodelujoče zaveznike med tako imenovanimi sredinskimi strankami.”

• Je izvor tega zavezništva čisti politični oportunizem?

“Vlada, kakršno imamo zdaj, pač ni bila izglasovana na volitvah. Nastala je le na podlagi kalkulacij in oportunizma, ohranjanja stolčkov in pozicij. Ker so razlogi tako zelo trivialni, je cela zadeva še toliko bolj žalostna.”

• Je ta trivialnost eden od razlogov za naraščajoče splošno nezaupanje v politiko, ki vodi v, verjetno res zelo nevarno in škodljivo, ločitev javnega od političnega?

“Slabo mnenje o politiki sicer ni nekaj novega, a močno se je zaostriilo v tem pat položaju, ki ga vlada izkorišča za drastične ukrepe z dolgotrajnimi posledicami.”

Osamosvojitveni miti

• Govorimo o madžarizaciji, o “urbanizaciji” Slovenije ...

“Žal so to načini obnašanja, ki jih čedalje bolj gledamo vsak dan. Če smo se jim državljanji že nekoliko privadili, pa je mednarodna skupnost vedno znova zaprepadana nad ravniho naše politične komunikacije. Ko naši politiki govorijo v evropski javnosti, nalletimo na osuple izraze. Ali Evropa lahko pomaga? Pri tem vprašanju sem pa pesimist. Doslej Evropska unija, ta počasna ladja, ni ukrenila nič kaj dosti,

niti ko so se, denimo na Madžarskem, dogajale še bolj drastične stvari. Moramo se zanesti na lastne sile. Evropa se lahko zgraža, naredi pa nič.”

• Kakšne odzive dobivate od kolegic in kolegov od tujini?

“Spet: zelo začudene in osuple. Da imamo edinega predsednika vlade, ki je Donaldu Trumpu in republikancem čestital za veliko zmago, je zelo povečalo vidnost

“Seveda bi, takrat ni bilo dileme in tudi za nazaj je ni. To obdobje osamosvojitve se zdaj mitizira, a v tej mitizaciji se najpogosteje pozablja, da smo bili takrat res združeni, enotni, da smo stali skupaj predstavniki najrazličnejših političnih opcij, ki so bile zmožne sodelovati in se medsebojno spoštovati, dialogizirati. Pozablja se tudi na nekatere ključne akterje. Kam je Ivan Borštner prinesel tiste dokumente? Na Mladino, seveda.

“Kam je Ivan Borštner prinesel tiste dokumente? Na Mladino, seveda. Kdo je mobiliziral Roško? Radio Študent. Nosilec dogajanja je bila široko razvejana civilna družba. Mnogih tistih, ki se danes trkajo po prsih, takrat ni bilo videti.”

Slovenije. Vedno nas skrbi, da nimamo mednarodne prepoznavnosti. No, zdaj smo jo dobili.”

• Ste stali na Roški?

“Vsekakor sem stal na Roški, ja, tako kot vsi. Franci Zavrl je bil moj študent in mi je še posebej natančno in iz prve roke poročal, kaj se dogaja.”

• In če bi vedeli, kaj se bo zgodilo, bi vseeno stali?

Kdo je mobiliziral Roško? Radio Študent. Nosilec dogajanja je bila široko razvejana civilna družba. Mnogih tistih, ki se danes trkajo po prsih, takrat ni bilo videti.”

• Ali ni malo prezgodaj za mitizacijo?

“Glede na to, da se je država osamosvojila na tak način v neki zelo zagatni situaciji, je razumljivo, da se te dogodke slavi. Ne vem, zakaj bi apriori kot nekaj slabega zavrgli

težnjo, da se na to obdobje gleda skozi svetlo luč. Težava je, ko spomin postane selektiven, ko se skuša sektašiti za nazaj in izključevati. Ko se skuša pozabiti, da je bilo to obdobje totalnega odpiranja, ko ne pri nas ne v celotni vzhodni Evropi ni bilo samoumevno, da je edina opcija kupiti kapitalizem, kot je obstajal na Zahodu. Seveda smo se hoteli posloviti od socialističnega režima, od določenega tipa vladanja.”

• **Verjetno, do neke določene mere, tudi gospodarsko in socialno?**

“Seveda, gotovo. Ampak pozabili smo, koliko je bilo takrat razmišljanj o alternativah, o načinih, da ne bi preprosto prevzeli kapitalističnega paketa, že takrat krepko neoliberalnega.”

Od Aškerčeve prek Roške do kolesarjev

• **Se je pozabilo tudi na to, kar je bilo prej? 57. številka Nove revije je dobila svoje mesto v mitu, čeprav so njeni ustvarjalci trenutno v nemilosti. Ampak v 80. letih je bila cela vrsta družbenih in kulturnih fenomenov, ki so to odpiranje, o katerem govorite, vzpostavljali in pripravljali ...**

“Celotni čas jugoslovanskega socializma je zelo slabo ocenjen in premišljen. Sam mislim, da ni pravega razloga za jugonostalgijo, ni pa tudi razloga za demonizacijo - eno in drugo je past. Ne smemo pozabiti, da je šel socializem skozi zelo različna obdobja in ponujal različne obraze. Najhujše je bilo vsekakor povojno obdobje, ki ga nisem zavestno doživel. Obdobje mojega formiranja v 60. letih je bilo čas velike liberalizacije in odpiranja, kaljenja novih idej. Maja 1968, ko so se začeli študentski protesti v Parizu, sem bil še gimnazijec. Ampak bil sem med akterji zasedbe Filozofske fakultete maja 1971 in potem glavni urednik Tribune. Takrat se je rojevala cela vrsta političnih, filozofskih in avantgardnih umetniških gibanj. Težko bi takratni režim opisali kot strašno totalitarno dušenje, kljub občasnim zaplembam in podobno. Nasprotno: režim se je rahljajl in vsak naslednji dan je bilo možno več, kot je bilo možno dan prej - včasih še sami nismo mogli verjeti, kam lahko sežemo. Tako imenovana svinčena 70. leta so nastala kot reakcija na dolgo in pomembno obdobje liberalizacije. Druga polovica 80. let pa je bila ponovno obdobje odpiranja, razmaha.”

• **Če primerjava Aškerčevo in Roško - je bil občutek vznesečnosti podoben?**

“Oboje je bilo veliko prebujanje civilne družbe, trenutek, ko so si ljudje sami vzeli svobodo. Maja je od zasedbe Filozofske fakultete minilo 50 let, Roška je bila pred nekaj več kot 30 leti. In sedanji petkovi protesti pomenijo prav takšno formiranje civilne družbe, v istem duhu, z istim nabojem, nadaljevanje. Nosilci so sedaj mlade generacije, ampak ni nas malo, ki smo tam še iz Aškerčeve.”

• **Se torej čuti ta “civilnost” v petkovih protestih? Se čuti, da a izhajajo iz volje zelo širokega spektra državljanek in državljanov?**

“Absolutno se to v vsakem trenutku čuti. Sodelujejo tudi nekatere politiki, ampak starostna struktura je zelo razvejana. Vse generacije so tam, od nas nekaj veteranov do najmlajših. In številne družbene skupine, od sindikatov do akademskih krogov, od umetniško avantgardnih do novih gibanj, ekologije in drugih. Če pogledate javnomnenjske raziskave, zlahka vidite, da Slovenija ni razdeljena na pol. 70 odstotkov ljudi misli, da bi ta vlada morala pasti.”

Premik v desno

• **Ta razdeljenost slovenskega naroda je kar pomemben del slovenske politične retorike, v katero ves čas vlečemo kulturni boj, delitve med drugo svetovno vojno, ampak realnosti te domnevne zgodovinske razklanosti prebivalci te države ne čutimo ...**

“Maja je od zasedbe Filozofske fakultete minilo 50 let, Roška je bila pred nekaj več kot 30 leti. In sedanji petkovi protesti pomenijo prav takšno formiranje civilne družbe, v istem duhu, z istim nabojem. Nosilci so sedaj mlade generacije, ampak ni nas malo, ki smo tam še iz Aškerčeve.”

“Realno taka razdeljenost ni določujoča. Ena politična opcija sistematično deluje na tem, da bi se ta razdeljenost proizvajala, se reproducirala, se podpihovala. Danes so pred nami povsem drugačni problemi in pretekle delitve lahko postavimo na stran kot neko zgodovinsko obdobje, katerega spomin moramo vsekakor ohraniti, ampak ni nekaj, kar bi nas danes določalo in opredeljevalo. Razen določenega odstotka ljudi, ki voli za neko skrajno stranko, smo ostali sposobni sodelovati, četudi ne brez težav. Težava pa je seveda odsotnost neke koherentne politike, ki bi imela politično vizijo.”

• **Torej menite, da je SDS skrajna stranka?**

“SDS je skrajno desna stranka, vsekakor, sredinska stranka pa je Levica.”

• **Na tej točki bi verjetno marksizmo kar dolgo debatiral ...**

“Po kriterijih 70. let, obdobja, ko sem se formiral, je to, kar danes govori Levica, neka sredinska socialdemokratska opcija. Zamisliti se moramo nad tem, da se je celotni prostor z neoliberalno revolucijo v 80. letih tako zelo nagnil na desno. To, kar zagovarja Bernie Sanders v ZDA, je zelo zmerna sredinska politika 70. letih. Strašno je, da so ga začeli takoj obmetavati s komunizmom, pri nas pa se to celo kriminalizira. Kot skrajnost se predstavlja zavzemanje za nekatere zelo elementarne stvari, kot so javno zdravstvo, javno šolstvo, javna kultura, javni mediji, progresivno obdavčenje, delavske pravice, kritika kapitalizma. To je v osnovi socialdemokratski program, ki smo ga sicer v 70. letih levičarji kritizirali kot kompromisarskega. Neoliberalizem je lahko

prevladal, ker se je leva politična opcija odpovedala svoji agendi, sploh pravi politiki.”

Sprenevedava devetdeseta

• **Če se vrnemo k tretji poti: je imela vzhodna Evropa pred tridesetimi leti res možnost, da izbere nekaj med kapitalizmom in socializmom?**

“Tretja pot je Blairova sintagma in ko se je začelo govoriti o tretji poti, je neoliberalizem doživel svoj razmah. Ko je Tony Blair kot socialdemokrat pristal na generalni neoliberalni okvir, ki sta ga vzpostavila Margaret Thatcher in Ronald Reagan, ko so nanj pristali Bill Clinton v ZDA in Gerhard Schröder v Nemčiji, je neoliberalizem zmagal. Ne s fundamentalističnimi posegi v 80. letih, temveč skozi politiko leve, ki je s tretjo potjo uveljavila neoliberalizem s človeškim obrazom ter se odpovedala vsaki resni alternativni. V času osamosvajanja in propada socialističnih režimov, ne samo pri nas, ampak

tudi drugod v vzhodni Evropi, je obstajala ideja, da je naša izkušnja, čeprav smo socializem občutili na svoji koži in ga s protesti sesuli, morda lahko podlaga za družbeni model, ki bi bil vendarle drugačen od preprostega privzetja zahodnega modela, predvsem v njegovi neoliberalni obleki. Opcija, ki bi si takrat lahko izmislila kaj drugega, pa je bila politično šibka in nepripravljena. Konec koncev: tega, da se bo socializem sesul tako hitro, ni pričakoval nihče. V ZDA so sprožili resno preiskavo o tem, kako je mogoče, da mogočne obveščevalne agencije s svojo drago in razpredeno vohunsko mrežo niso opazile nobenih znakov, da je stvar tik pred sesutjem.”

• **Kaj sesuje sistem?**

“Socializem, kakršen je bil, in ki je bil zelo daleč od tega, kar si je predstavljal Marx, a to je druga in daljša zgodba, se je predvsem sesul sam vase. Socialna in politična legitimnost, ki jo je skušal ohranjati od 2. svetovne vojne, je doživela svoj rob. Ga je tudi že kdaj prej, pri nas, denimo, v 60. letih - zato se je takrat tudi zgodila gospodarska in politična liberalizacija, ki pa ni bila dolgega daha. Socializem se ni sesul zaradi zunanjih faktorjev. Sistem je bil že tako notranje nekonsistenten, da je bilo dovolj, da je civilna družba stopila na ulice. Ampak ta civilna družba je bila naivna in nepripravljena na tip političnih problemov, s katerimi se je bilo treba soočati.”

• **To so bili zelo mladi ljudje. Včasih na to pozabljamo ...**

“Mladi in povsem brez političnih izkušenj. So pa stopili na skupno bojno polje z morskimi psi.”

• **Čeprav je sistem nekako implodiral, so bili ljudje, ki so ustvarjali in ohranjali ta sistem, še vedno tam. Kar nas privede do pojma tranzicije. Kaj je s to tranzicijo? A res še traja?**

“Tranzicije je bilo zelo hitro konec. Najprej tako, da so se ljudje, ki so bili na pomembnih položajih v prejšnjem sistemu, zelo hitro prebarvali in konvertirali. Cela 90. leta so bila leta sprenevedanja. Nenadoma je bilo videti, kot da smo si od nekdaj želeli samo kapitalizem, liberalno demokracijo in samostojno Slovenijo, čeprav o tem tja do 80. let ni bilo zares govora. Zdelo se je, da smo bili vsi disidenti, ki smo se samo začasno prilagodili in potuhneli, čakajoč na pravi trenutek. Pozabilo se je, da je socializem pri ljudeh užival veliko legitimnost, sodelovanje v tem sistemu je bilo množično. Potem je nastopila hipna amnezija. Videti je, da je še največ članov bivše stranke danes na desnici - a ni problem v tem, da so si premislili, temveč da so spremenili le besednjak, ne pa miselnosti. Niso si premislili, uporabljajo podobno tehnologijo vladanja.”

Kam se je skrila “zgodba o uspehu?”

• **Praznovali smo že nekaj tridesetih obletnic, povezanih z različnimi prelomnimi dogodki v osamosvojitvenem procesu, in zanimivo je, da je bil v osrednjem medijskem diskurzu velikokrat omenjen Milan Kučan, relativno malo pa smo govorili o Janezu Drnovšku. Zakaj je po vašem mnenju tako?**

“Gotovo je bil Drnovšek človek, ki je imel neko državniško držo, kakršne danes ni več - ob vseh zažrkih, ki jih imam do njega. Državniška drža pomeni to, da imamo skupen projekt, h kateremu so vsi povabljeni. Način, na katerega se danes dogaja politika, pa je prej ta, koga vse bi poteptali, da bi lahko dobili svoje - kar naprej izključevanje, denunciacije, dele-

gitimiranja političnih nasprotnikov. Takrat je vendarle obstajala zmožnost skrbi za neko skupnost. Bil je čas velikih koalicij, ki so bile tudi nestabilne, ampak so vendarle, in tu je bil Drnovšek mojster, ohranjale Slovenijo na poti skupnega prizadevanja in projekta. Ta skupen projekt se je iztekel tisti trenutek, ko smo vstopili v Evropsko unijo. Po tem ni bilo več resnega razmisleka o tem, kam s to družbo, kaj hočemo, kako se bomo pozicionirali v Evropi in svetu. Kriza leta 2008 nas je doletela nepripravljene in hudo zadolžene - predvsem po krivdi prve Janševe vlade. Doletelo nas je, da smo bili pripravljeni razprodati velik del državnega premoženja, da bi se rešili domnevne grožnje trojke - kar gre predvsem na dušo vlade Bratuškove. Potegnili smo celo vrsto potez, s katerimi smo izgubili tisto, kar je bila na začetku naša največja prednost. Slovenija je bila najbolj razvita dežela v celem vzhodnoevropskem socialističnem taboru. Imeli smo najboljšo startno osnovo. Imeli smo intelektualno podlago in širino.”

• **In način življenja in vrednote ... vse je kazalo k temu, da bi morali biti uspešna družba.**

“Seveda. Drnovšek je startal z geslom 'Zgodba o uspehu' in takrat je bilo videti, da smo res zgodba o uspehu. Zdaj, mislim, da si tega gesla za Slovenijo nihče več ne bi upal uporabiti ...”

• **Kaj danes mislijo politiki, ko rečejo “bodimo enotni”? Ker na prvi pogled se zdi, da ne mislijo nič dobrega.**

“Najbolj pogosto to zdaj govorijo ravno tisti politiki, ki naredijo največ, da bi se ta enotnost porušila ter bi lahko njihova politična opcija še naprej živela od napačnih razdorov in razhajanj.”

Virus, ki je razkril kronične bolezni

• **Leta 2020 je udarila epidemija, za katero pravite, da je razgalila**

PROFIL

Eden od glasov človečnosti

Mladen Dolar je januarja letos dopolnil 70 let. Filozof, ki je s **Slavojem Žižkom** in **Rastkom Močnikom** soustanovitelj Društva za teoretsko psihoanalizo in temeljni kamen tako imenovane ljubljanske lacanovske šole, je med najbolj prepoznavnimi in kompleksnimi slovenskimi misleci tega trenutka. Doktoriral je na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer tudi predava od leta 1982, izpopolnjeval se je v

Parizu in v Londonu. Dolar gostuje na konferencah in univerzah po vsem svetu in je zelo ploden pisec. Poleg številnih knjižnih del, med katerimi so mnoga prevedena v tuje jezike in zelo prepoznavna v mednarodnem prostoru, je napisal na desetine samostojnih člankov, razprav in esejev, v katerih sega tako v globino svojega študijskega področja kot v širino družbenega premišljevanja in kritike. V času pandemije, ki se je v Sloveniji prekrila s politično, socialno in vsakršno krizo, se je Dolar vzpostavil kot eden od glasov človečnosti, solidarnosti in razumne kritike. Ob petkih gre na proteste. Ter vztraja: brez facebooka in twitterja, v skepsi do domnevne nadomestljivosti liberalnega kapitalističnega modela, predvsem pa v kritičnosti do levih in desnih. V naporni, za posameznika neprijetni intelektualni držji, ki ne pristaja na, za družabna omrežja in vse bolj tudi za sodobno populistično politiko, tako značilne črno bele sodbe. •

šibkosti slovenske družbe in porinila na površje naraščajoče razlike ...

“Epidemija je povečevalno steklo. Ko je vlada glasno pozivala ‘ostanite doma’, se je v Ljubljani pojavil grafit: ‘Brezdomci, ostanite doma.’ Eni so pač ostali v vilah in udobnih stanovanjih, drugi v kletnih luknjah in nemogočih začasnih bivališčih. Nenadoma je razdor v premoženju, v osnovnem socialnem statusu, postal očiten in se povečal - kljub vsem nujno potrebnim državnim intervencijam, ki so le začasen obliž. Prav tako razlika med moškimi in ženskami. Na najbolj izpostavljenih in tveganih položajih delajo ženske, poleg tega nanje pade še skrb za otroke, ki so ostali doma, pa zelo povečano nasilje v družini. Pokazale so se drastične razlike med stalno zaposlenimi in prekarci. Med mojimi sedanjimi in bivšimi študenti, ki večinoma delajo v nekakšnih začasnih oblikah zaposlitve, so nekateri med epidemijo prišli na rob. In tu je seveda še generacijski razdor. Imeli smo katastrofalne rezultate pri številu smrti v domovih za starejše in mislim, da bi moral za to nekdo kazensko odgovarjati. Še zdaj smo po umrljivosti med ducatom najslabših držav po svetu, nekaj časa pa smo bili prav najslabši. To gre na dušo te vlade. Covid sledilnik, najboljši vir zanesljivih informacij o epidemiji, je vzpostavila skupina prostovoljcev, medtem ko so vladne službe delovale katastrofalno slabo. Vladni govorec je žalostna karikatura sebe izpred 30 let. Njegova spontano arogantna drža je imela neko funkcijo v odnosu do JLA, v času epidemije pa ne moreš svojega naroda nagovarjati, kot da je nelegitimen nepridiprav. Sporočilo vseh vladnih tiskovnih konferenc je bilo: ‘mi delamo odlično, ampak ljudstvo pa kar trmari in ne uboga, ga bo treba zamenjati.’ To je bil ton. In to točno v času, ko bi potrebovali oblast, ki jo ljudje

gov fundamentalizem mogoč le zaradi odpovedi, odsotnosti leve politike; omogočile so ga vlade Pahorja, Bratuškove, Cerarja in Šarca, njihovo umanjkanje poguma in vizije.”

Upor in prihodnost

• Kaj menite o domoljubju? Beseda ima arhaičen prizvok, je lepa, ampak tudi zlorabljena ...

“Težava, ki jo vidim pri pojmu domoljubje, je ta, da se ga najpogosteje uporablja kot gorjačo. Kot izgovor za izključevanje, po logiki: niso pravi domoljubi tisti, ki se z nami ne strinjajo. To je domoljubje, ki se vzdržuje s tem, da nujno potrebuje in producira kopico sovražnikov. Politični projekt, ki se mi zdi vreden in potreben, je tak, ki je vključujoč, v katerem so vsi dobrodošli. Ne prenesem dobro domoljubja, ki se trka po prsih in se napihuje in predvsem žuga domnevni nedomoljubom. Zdaj bojda obstaja neko društvo za ohranjanje tradicionalnih vrednot. Ampak pogledajte slovensko zgodovino: če bi zgolj ohranjali tradicionalne vrednote, ne bi imeli ne Trubarja, ne Linharta, ne Prešerna, ne Cankarja, ne Kosovela. To so bili ljudje, ki so v svojem času nastopili proti temu, kar je takrat veljalo za tradicionalne vrednote in za slovensko domoljubje. Trubar je prinesel prekrcuške protestantske ideje iz Nemčije in naredil to prevratno gesto, da je začel te ideje tiskati v slovenskem jeziku. Pogledajte Linharta, ki je v letu francoske revolucije 1789 vzel najbolj vroč gledališki komad takrat naokoli, Figarovo svatbo, in ga prestavil v naše kraje, nasprotujoč vsej tradiciji. Pogledajte Prešerna, ki je v naše kraja prestavil poezijo, ki se je lahko kosala z vsem, kar se je takrat dogajalo v Evropi, na grozo takratnih domoljubov. Pogledajte Cankarja, ki so mu prvo pesniško zbirko, Erotika, zakurili cerkveni domoljubi in branilci vrednot. Tja do mojega pokojnega pri-

Prestolnico Slovenije v vseh svojih podobah - tradicionalno meščanski, modernistični in gradbeniško (fu)turistični - filozof Mladen Dolar vidi z balkona svojega stanovanja.

Komunikacija, akademska in širša, se je preselila na elektronske medije. Nikoli več ne bo februar 2020. Tisti pristop, ki je takrat bil samoumeven, smo izgubili, zdi se, da za vedno. V akademski sferi so vsi po malem ugotovili, koliko je delo na daljavo cenejše, saj ni treba najemati prostorov. Študenti so ugotovili, koliko prihranijo, ker ni treba plačevati študentskih najemnin. Univerze in mednarodne institucije so odkrile, da ta pristop omogoči takojšen globalni doseg. Na European Graduate School sem imel prej v razredu 15, 20 ljudi, zdaj jih imam trikrat toliko na treh kontinentih, predavam nekim kvadratom na ekranu, ki jih nisem še nikoli videl v živo, in pojma nimam, kako reagirajo na to, kar rečem. Zoom bo zelo resno spremenil osnovne parametre obnašanja, akademska izkušnja je le majhen del tega. In spet, nihče ni volil za to, nihče ni tega prostovoljno izbral. Vrnili se bomo nazaj, a v neke hibridne načine dela.”

Podpora avtistični politiki

• Na splošno se najbrž nikoli več ne bomo vrnili v februar 2020.

“Februarja 2020 sem bil nazadnje na normalni konferenci na American University of Beirut, kjer smo se vsi družili, se zabavali, se objemali, vroče diskutirali, se malo kregali, skupaj pili, normalno. Mogoče je bila to zadnja konferenca živega intelektualnega in človeškega stika, ki sem jo izkusil.”

• Pa niste vedeli, da je zadnja ...

“Nihče ni mislil, da je zadnja. Takrat sem letel preko Italije, iz Trsta. Ko sem odhajal, je bilo vse normalno, ko sem priletel nazaj, pa so me na letališču pričakali v tistih skafandrih in mi merili temperaturo.”

• Nam 21. stoletje prinaša drugačnega posameznika, drugačno razmerje med kolektivnim in individualnim?

“Nisva se dotaknila vprašanja družbenih omrežij, ki so zadnjih 15

let tako radikalno prestrukturirala družbeni javni prostor, ki se je v celoti prenesel v privatna omrežja kot osnovni način komuniciranja, kar je s stališča moje generacije pogubno. Dobro se zavedam, da je ta korak ireverzibilen in da jamranje ne bo zaleglo. Nisem na facebooku ali na instagramu, vsi moji študentje pa živijo preko teh omrežij in ker nimam svojega profila, sem izključen iz temeljnega načina komuniciranja te generacije. Za to, da se ne vključim v socialna omrežja, se odločam zavestno, a za to plačujem ceno. Ne le zato, ker se mi ta korak upira, ampak tudi, ker vem nekaj o ozadju teh omrežij. To je velikanski sistem kontrole ljudi. Samega sebe, svojo privatnost, svoj način življenja, svoje izbire, smo pripravljeno izročiti ‘velikemu Drugemu’, ki nas preštevava, nadzoruje, nas podvrže nikomur znanim algoritmom in te elemente naših življenj uporablja za lasten dobiček. Zelo sistematično in resno bi bilo treba razmisliti o mehanizmih kontrole nad temi platformami. Zasebna internetna podjetja imajo enormne dobičke, ki jih je epidemija še povečala. Vsi nekako delamo za njih, prostovoljno. Ta absurda situacija se je razvila v pičlih petnajstih letih. Prevzela je tudi funkcijo političnega javnega komuniciranja, ki je v tem času strahotno nazadovalo.”

• Kaj pa so, 30 let po osamosvojitvi, resnični problemi te države? Če sva veliko govorila o tem, s čim se ukvarjamo - s čim bi se pa morali?

“Prej sva se pogovarjala o tem, kako je pandemija pokazala na razlike v naši družbi, pokazala, kako smo v resnici bili bolni že prej. Te razlike so nekaj, na čemer bi morali začeti delati, in to takoj. Smo družba, ki se stara. Kako je mogoče, da ni bilo politike, ki bi skrbela za to? Tu nikakor ne gre samo za sedanje zagate te vlade, ampak za serijo zadnjih vlad, levih in desnih, ki jim je bila to postranska tema. Smo družba naraščajočega prekariata, če s starih preskočimo na mlade, in nihče ne ponuja resnih

rešitev. Za premoščanje teh pogubnih razlik najprej potrebujemo družbo solidarnosti, ki se v prvi vrsti ozira na zapostavljene, izključene, diskriminirane. Drugi poglaviti segment je vprašanje ekologije, ki je postalo zelo zaostreno, zdaj gre na nož, ker nam resnično zmanjkuje časa. Če res hočemo družbo brez ogljičnega odtisa, to pomeni velike socialne spremembe. Takšen kapitalizem, ki temelji na nenehni rasti pa na privatnem profitu, tega ne more rešiti.”

• Je ljudem to, da boj proti podnebnim spremembam prinesel realno, vidno spremembo v načinu življenja, kdo že pošteno povedal?

“Do tega sploh še nismo prišli. Poiskati alternativne vire ne bo dovolj, morali bomo realno zmanjšati porabo, to je edina pot. Po drugi svetovni vojni smo začeli živeti v iluziji stalnega napredka in večanja porabe in zdelo se nam je, da to lahko gre v nedogled. Za reševanje ekološkega problema je potrebna radikalna družbena reforma, ki bo zadela vsa naša življenja.”

• Zdaj pa smo napredku dodali samo besedo trajnostni in se nam zdi, da smo rešili težave?

“Z deklaracijami ne bomo prišli daleč. Ampak vzemimo Greto Thunberg, ki je, med drugim, avtistka. Samo avtist je sposoben goniti isto stvar kar naprej, dokler se ljudje ne streznijo. Vsi drugi bi prej sklepali kompromise in menjali temo. Tisto, česar avtisti ne zmorejo, je imeti v glavi ‘kognitivno disonanco’, se pravi hkrati dve nasprotujoči si, izključujoči stvari. Mi smo vsi zmožni tega, da verjamemo hkrati v dve stvari, ki sta nezdružljivi, in si ob tem rečemo: ‘bo že kako’. Potreben je avtist, ki ni zmožen te kontradikcije, in vztraja do konca. Tako je 16-letnica vsaj malo povzročila globalno streznitev. In v tem smislu sem za avtistično politiko. Da bi vsaj malo nehali dajati svoje soglasje nesprejemljivemu, da bi bili zmožni vztrajati pri nekaj jasnih zahtevah.” •

“Kot skrajnost se predstavlja zavzemanje za nekatere zelo elementarne stvari, kot so javno zdravstvo, javno šolstvo, javna kultura, javni mediji, progresivno obdavčenje, delavske pravice.”

spoštujejo in ji zaupajo. Takšno krizo je mogoče prebroditi ne z ustrahovanjem, ampak tako, da oblast ključna mesta postavi kredibilne ljudi in vodi konsistentno politiko, temelječo na strokovnih argumentih in prepričevanju. Zdaj pa je temu sledila še katastrofalno slaba kampanja cepljenja, spet smo na repu.”

• Saj Slovenci smo pridni. Nagnjeni ka temu, da se pravil držimo ...

“Vsekakor smo prej nagnjeni k temu, da spoštujemo pravila, če bi bila ta konsistentna in dobro pojasnjena, tako da bi se vsem zdela smiselna in bi videli avtoriteto vednosti, ki za tem stoji. Tako pa so bila pravila zelo pogosto arbitrarna, ob zelo nepotrebnih posegih pa nekaj nujno potrebnih ukrepov ni bilo sprejetih: na primer izdajanje karantenskih odločb ali plačevanje polnega nadomestila za odsotnost z dela. A naj dodam še to: naj še tako kritiziramo Janšo, pa je nje-

jatelja Tomaža Šalamuna, ki so ga partijski domoljubi pričakali na nož in ga tlačili v keho. Vsi ti ljudje, ki tvorijo jedro slovenske identitete, so se bili pripravljeno pogumno postaviti po robu temu, kar je takrat veljalo za standard slovenske identitete. Pokazati pogum, da greš proti večini in vladajočim predstavam, pogum postaviti nove standarde tega, kar je lahko slovenstvo - to je pravo domoljubje! Da bi slovenstvo ohranili, potrebujemo ravno take ljudi, ki so ga pripravljeno temeljito transformirati.”

• O čem se vaši študentje pogovarjajo danes, o čem razmišljajo, kaj hočejo, kaj vidijo?

“Velika zagata zadnjega leta in pol je, da študentov sploh ne vidim. Težko vam rečem, o čem se pogovarjajo, vidim neke kvadratke na ekranu. A tudi to je dovolj, da občutim njihovo stisko, ki je postala zelo zaskrbljujoča. Zaskrbljujoč je že ta totalni prehod na zoom.

Koraki na osamosvojitveni poti Slovenije od razglasitve samostojnosti na Trgu republike do odhoda zadnjega vojaka iz koprskega pristanišča

“... in za prihodnje rodove, ki bodo na teh sanjah gradili nov svet”

Slovenska skupščina je 25. junija 1991 sprejela Temeljno ustavno listino o samostojni in neodvisni Republiki Sloveniji, ustavni zakon za njeno izvedbo in deklaracijo o neodvisnosti. S tem je “izpolnila mandat, ki ji je bil naložen s plebiscitom. Ustvarila je samostojno in neodvisno državo, Republiko Slovenijo,” je po potrditvi teh zgodovinskih dokumentov dejal predsednik Skupščine France Bučar.

JANA KREBELJ

Govor pred delegati tridomne skupščine je France Bučar nadaljeval z besedami, da “gre za enega najpomembnejših dogodkov v naši zgodovini.” Z državnopravnega vidika je slovenski narod uresničil stoletna prizadevanja, da si ustvari svoj lastni dom, “vendar s tem ni ne konec in ne začetek naše zgodovine”.

Svoboda je prilagajanje in ne samo bivanje

Sprejetje temeljne listine o samostojnosti in neodvisnosti je po Bučarjevih besedah pomenilo prelomno točko, “ko smo prišli v položaj, da lahko samostojno odločamo o svoji lastni usodi”. Samostojnost je - kot je dejal - relativna kategorija, saj se vedno gibljemo v okviru zunanjih okoliščin, ki so neodvisne od nas in se jim lahko samo prilagajamo. “Bistvo svobode naroda je v možnosti, da se zavestno prilagaja danim okoliščinam; zato je več kot samo bivanje.”

Slovesna razglasitev samostojnosti je bila dan pozneje, 26. junija, v Ljubljani na Trgu republike. Tam je ljudi nagovoril predsednik predsedstva Republike Slovenije **Milan Kučan**. “Z rojstvom dobi človek pravico do sanj. Z delom dobi pravico, da zbližuje življenje in sanje. Mi smo včeraj povezali oboje; zase, za mnoge rodove Slovencev, ki so davno nekoč sanjali te iste sanje, in za prihodnje rodove, ki bodo na teh sanjah gradili nov svet,” je začel govor, ki se je zapisal v zgodovino zaradi sklepnih besed “Nocoj so dovoljene sanje. Jutri je nov dan.”

Državni voditelji so med slovesnostjo na Trgu republike že vedeli, kakšen “nov dan” lahko pričakujemo. Jugoslovanska ljudska armada (JLA) je v dneh pred razglasitvijo samostojnosti in neodvisnosti s preleti vojaških letal razkazovala svojo moč. Tudi proslavo, na kateri so prvič izobesili slovensko zastavo, je zmotil nizek prelet vojaškega letala. Slovenija ne ogroža nikogar, zato ni treba letal nad našimi mesti in tankov na naših ulicah, je zato v govoru jugoslovanskim oblastem in JLA sporočil Kučan.

Tudi primorski “Dan prej” se je začel že pred večerno proslavo. Okoli poldneva so iz primorskih vojašnic proti meji z Italijo zapeljali tanki reškega korpusa JLA. Naslednji dan so napad na samostojno Slovenijo začele še druge enote JLA, nastanjene v Sloveniji in na Hrvaškem. V uradni zgodovini Slovenije velja, da se je osamosvojitvena vojna začela 27. junija ob 1.15 ponoči, ko je protiletalska oklepna baterija JLA pri Metliki prestopila državno mejo. Ob 2.40 je iz vojašnice na Vrhniki proti letališču Brnik krenil prvi oklepni bataljon. Cilj JLA je bil z okupacijo meja in mednarodnega letališča Slovenijo odrezati

Milan Kučan je ob razglasitvi samostojne Slovenije povedal zgodovinske besede: “Nocoj so dovoljene sanje. Jutri je nov dan.”

od sveta, v drugi fazi pa obračunati s tistim delom politike, ki je zagovarjal osamosvojitve, ga zrušiti in postaviti nove, pokorne voditelje. Načrt se kljub vojaški premoči zaradi napačne ocene razmer v Sloveniji ni izšel; v desetdnevni vojni so ob veliki podpori civilistov slovenske oborožene sile Teritorialne

nov, da hočejo živeti v svoji državi, sta bila ključna dogodka sodobne slovenske zgodovine. Da sta bili ti dve ključni dejanji pravno čisti, je bilo treba pred njima sprejeti vrsto zakonov in ustavnih amandmajev, hkrati pa pripraviti tudi vse potrebno za dejanski začetek samostojnega življenja.

“Bistvo svobode naroda je v možnosti, da se zavestno prilagaja danim okoliščinam; zato je več kot samo bivanje.”

DR. FRANCE BUČAR (1923-2015)
predsednik Skupščine Republike Slovenije

obrambe (TO) in milice odbile napad JLA in ubranile samostojnost.

Sprva še vedno poskusi za nastanek konfederacije

Razglasitev samostojne in neodvisne Slovenije, pol leta pred tem pa plebiscitarna odločitev državlja-

Rok za izvedbo osamosvojitve je bil 26. junij, šest mesecev po razglasitvi rezultatov plebiscita. Program dela za uresničitev plebiscitarne odločitve je vključeval pripravo in sprejem Ustave Republike Slovenije, oblikovanje lastnega gospodarskega sistema, urejanje odnosov z drugimi re-

publikami Jugoslavije, prevzemanje pristojnosti, ki jih je dotlej imela oblast na zvezni ravni, zagotavljanje in obrambo suverenosti Republike Slovenije ter vzpostavitev mednarodnih stikov in aktivnosti za mednarodno priznanje samostojne in neodvisne države.

Kljub izraženi zahtevi po samostojni in neodvisni Sloveniji, je še kak mesec po plebiscitu obstajala možnost za preoblikovanje Jugoslavije v konfederacijo. A razen Slovenije in Hrvaške ta ideja drugih republik ni zanimala; vztrajale so pri trdni federaciji. Sredi februarja je slovensko vodstvo prišlo do zaključka, da za konfederacijo, ki bi pomenila zvezo suverenih držav, ni več možnosti, “zato ostaja Republiki Sloveniji v skladu s plebiscitarno odločitvijo le razdružitev, ki jo bo skušala doseči na sporazumen način.” Podobno resolucijo je nato sprejel tudi hrvaški Sabor.

Med ključne mejnike na poti do lastne države sodi sprejem amandmaja XCIX (99) k tedanji ustavi Republike Slovenije. Skupščina ga je sprejela 20. februarja 1991, z njim pa je Slovenija izstopila iz pravnega reda tedanje jugoslovanske federacije. S tem amandmajem so se obenem razveljavile vse določbe slovenske ustave, s katerimi je bilo preneseno izvrševanje suverenih pravic Slovenije na organe Socialistične federativne republike Jugoslavije (SFRJ), in določbe, ki so urejale položaj Slovenije v SFRJ ter iz njega izhajajoča razmerja.

Sprejetje proračuna in prenehanje plačevanja carin

Jugoslavija se je v mesecih, preden sta jo kot prvi zapustili Slovenija in Hrvaška, gospodarsko že povsem sesula sama vase. Inflacija se je začela v 80. letih hitro zviševati, leta 1989 pa je prerasla 2700-odstotno hi-

Takratna ministra oziroma republiška sekretarja: Dimitrij Rupel za zunanje zadeve in Janez Janša za obrambo (z leve).

Na mejnih prehodih so konec junija 1991 začeli postavljati nove table.

perinflacijo na letni ravni. Poglavitni vzrok za inflacijo je bilo pokrivanje izgub podjetij in poslovnih bank z dodatnimi emisijami denarja iz centralne banke, pojasnjuje zgodovinar **Andrej Pančur** v knjigi Slovenska novejša zgodovina. Zvezni vladi Antea Markovića je leta 1989 uspelo s fiksnim tečajem dinarja inflacijo ustaviti, v okostelem političnem in gospodarskem sistemu in ob vse večji politični krizi pa ji ni uspelo izpeljati širše reformne prenove države.

Zaradi političnih razlik in pogledov na prihodnost Jugoslavije, slovenskih stališč glede Kosova in preprečitve "mitinga resnice" so v

val zvezni proračun. Aprila je Slovenija v zvezni proračun nehala plačevati carinske dajatve.

Pri gospodarskem osamosvajanju je šlo sprva za iskanje načinov za preživetje podjetij v okoliščinah hiperinflacije, po plebiscitu pa so se začele priprave na prestrukturiranje razvojno zaostalih podjetij, brzdane brezposelnosti in privatizacijo. A na dan osamosvojitve Slovenija še ni bila gospodarsko suverena. Na to, da bo osamosvojitve le "normativna" in ne tudi dejanska, ker za to še niso izpolnjeni vsi pogoji, je nekaj tednov prej opozoril finančni minister **Dušan Šešok**. Slovenija namreč takrat še

skladišča JLA. Predsedstvo takrat še Socialistične republike Slovenije je reagiralo z zamikom. Oddajanje orožja območnih štabov TO so s protiukazom prepovedali šele 18. maja popoldne. Janez Janša, ki je takrat postal Demosov minister za obrambo, je prepričan, da je predsedstvo, ki je s Kučanom na čelu poveljevalo TO, za namero JLA vedelo že prej in bi predajo orožja lahko preprečilo. Kučan je to zanikal. Kakor koli, delna predaja orožja je zelo vplivala na proces osamosvajanja. To je bil "eden od ključnih dogodkov, saj je popolnoma spremenil taktiko in celo strategijo reševanja vojaškega vidika Slovenije na poti v osamosvojitve, še pomembnejši pa je kot tisti vidik, ki je posledično dal smer procesu osamosvajanja Slovenije," je v intervjuju za MMC RTV posledice razorožitve TO pojasnil zgodovinar **Damijan Guštin**. TO je takrat izgubila kakih 70 odstotkov orožja.

Ta dogodek je povečal nezaupanje do JLA, zaostril odnose med republiškim vodstvom in tem vojaškim mastodontom ter spremenil nadaljnji organizacijski razvoj slovenskih obrambnih sil. Zaradi nezaupanja v namene JLA in nadzora vojaške obveščevalne službe nad TO je na skrivaj nastala Manevrska struktura narodne zaščite. Širila se je prek zaupnikov. Kot je v Premikih pojasnil **Janez Janša**, je imela do oktobra približno 18.000 prostovoljcev, po večini pripadnikov TO.

Janez Slapar je zamenjal Ivana Hočevarja

Z ustavnim amandmajem, sprejetim konec septembra 1990, je Slovenija prevzela vse pristojnosti nad svojo TO. Pred tem je tudi zamenjala njenega poveljnika. Na

mesto Ivana Hočevarja, ki je skrbel za interese JLA, je na čelo TO imenovala **Janeza Slaparja**.

Slovenija je do decembra vzpostavila vse pogoje, da je s postrojem posebne enote TO v Kočevski Reki domači javnosti in morebitnim nasprotnikom pokazala svojo pripravljenost na obrambo samostojnosti. Kot se je tedaj izrazil predsednik prve demokratično izvoljene slovenske vlade **Lojze Peterle**, je bil to dan, ko je "prvič zadisalo po Slovenski vojski".

V začetku marca 1991 je slovenska skupščina sprejela ustavni zakon, da naborniki, ki so slovenski državljani, ne bodo več služili vojaškega roka v JLA. Kako bo po novem potekalo služenje vojaškega roka, je določal zakon o vojaški dolžnosti, sprejet 5. maja. Zakon je uvedel sedemmesečno služenje in možnost ugovora vesti.

Naborniki so bili na služenje pr-

Najpomembnejši pravni akt države, Ustavo Republike Slovenije, je skupščina sprejela natanko leto dni po plebiscitu, 23. decembra 1991.

vič vpoklicani v sredini maja, v centra za urjenje vojaških obveznikov na Igu in v Pekrah pri Mariboru. V Pekrah je ob tem prišlo do prvega odkritega konflikta med TO in JLA, ki je zahtevala predajo nabornikov. Po pogajanjih in množičnih protestih Mariborčanov, ki so terjali tudi prvo civilno smrtno žrtev, se je položaj nekoliko umiril.

V pripravi na osamosvojitve je bil pomemben tudi zakon o obrambi in zaščiti, ki je določil, da se bo Slovenija branila z oboroženim bojem in da njeno obrambo predstavljajo oborožene sile, narodna zaščita in enote za zveze. Neposredno pred osamosvojitvijo so s skrivnim uvozom orožja, vrednega dva milijona dolarjev, dopolnili oborožitev TO. Pomemben del priprave na obrambo je bil tudi nadzor premikov JLA in blokiranje vojašnic.

Brionska deklaracija in čas do odhoda zadnjega vojaka

Sile JLA, ki so se 26. junija začele zgrinjati proti mejnim prehodom, niso bile opremljene in oskrbljene za dolgotrajnejše vojskovanje, zato se je med vojno kmalu začela kazati taktična premoč slovenske milice in teritorialcev. Zaradi pozivov slovenskih oblasti pripadnikom JLA, naj ne sodelujejo pri agresiji na Slovenijo, in odpoklica slovenskih državljanov iz vrst JLA, so se začeli množični prebegi na slovensko stran. JLA pa je začela razpadati. Vseeno je merjenje moči ob poskusih za sklenitev premirja trajalo do 4. julija, ko so bili v slovenskih rokah vsi mejni prehodi. Dan pozneje so se enote JLA vrnile v vojašnice, kjer so jim slovenske oblasti spet priključile vodo, elektriko in ostalo infrastrukturo.

Osamosvojitvena vojna je bil prvi oboroženi spopad na evropskih tleh po madžarskih dogodkih 1956, vojaški spopad pa se je zgodil prav na pragu takratne Evropske skupnosti. "V primerjavi s počasnostjo v prejšnjih mesecih in letih se je Evropska skupnost nenavadno hitro odzvala na spremenjene raz-

mere v Jugoslaviji, čeprav so slovenski politiki v prvih urah spopadov, ko so skušali vzpostaviti stik s tujimi diplomati, ponekod trkali na zaprta vrata ali so telefoni zvonili v prazno," v Slovenski novejši zgodovini piše zgodovinar **Aleš Gabrič**.

Evropska skupnost je jugoslovansko krizo ocenila kot evropski problem in takoj zahtevala prekinitev spopadov v Jugoslaviji. 28. junija zvečer je v Jugoslavijo pripotovala trojka zunanjih ministrov, ki naj bi posredovala med nasprotniki. V trojki so bili luksemburški zunanji minister **Jacques Poos**, nizozemski zunanji minister **Hans van den Broek** in zunanji minister Italije Gianni de Michelis (pozneje ga je zamenjal Portugalec **João de Pinheiro**).

Zvrstilo se je več krogov pogajanj, 7. julija pa so vse strani, vpletene v krizo, podpisale Brionsko deklaracijo.

cijo, ki ni povsem zadovoljila nobene vpletene strani, je pa končala desetdnevno vojno. Z njo je bil uveden trimesečni moratorij na osamosvajanje, Slovenija pa je ohranila nadzor nad svojim ozemljem skupaj z zunanjimi mejami. Trimesečni suspenz sprejetih osamosvojitvenih odločitev je bil za Slovenijo kompromis, ki ga je težko sprejela, saj bi ga bilo mogoče razumeti kot kapitulacijo in začasno odpoved osamosvojitvi. Za Slovenijo je bilo sporno tudi deblokiranje vojašnic ter vrnitev vseh objektov in opreme JLA, saj bi to pomenilo izgubo pridobljene vojaške prednosti, posredno pa omogočilo vnovično mobilizacijo rezervistov za nove akcije v Sloveniji, pojasnjuje Gabrič.

Slovenija je pogoje evropske trojke sprejela, saj si ni mogla privoščiti, da bi od sebe odvrnila Evropsko skupnost in ostala na milost in nemilost prepuščena Jugoslaviji. A slovenski politiki so takrat že čutili, česar javnost še ni zaznala: osamosvojitveni načrti kljub Brionski deklaraciji niso bili ogroženi, saj se je bila Srbija pri svojih velikosrbskih načrtih pripravljena odpovedati Sloveniji.

Po podpisu Brionske deklaracije je vrh JLA v Sloveniji še vedno želel vzpostaviti staro stanje in 18. julija celo ponoviti vojaški napad. "Tega načrta pa ni odobril srbski politični vrh, saj se je že odkrito zavzemal za to, da naj JLA postane srbska vojska in brani le tista območja, na katerih živi srbsko prebivalstvo, ki želi živeti v Jugoslaviji," pojasnjuje zgodovinar **Damijan Guštin**. Na presenečenje mednarodne skupnosti in slovenske javnosti je predsedstvo SFRJ 18. julija izglasovalo sklep o umiku JLA iz Slovenije.

Umik JLA se je začel v začetku avgusta. Trimesečni moratorij iz Brionske deklaracije se je iztekel 8. oktobra, obljubljeni trimesečni rok umika JLA pa 18. oktobra. Da bi jugoslovanska vojska čim prej odšla in se nikoli vrnila, je Slovenija pristala na prevoz zadnjih vojakov s trajekti iz koprškega pristanišča. Zadnja skupina se je na trajekt vkrcala 25. oktobra 1991. •

"Zmogli smo, ker je bila naša vera trdna in ker ni bilo zle misli v naših dejanjih."

MILAN KUČAN
predsednik Predsedstva Republike Slovenije

Srbiji decembra 1989 bojkotirali slovenska podjetja in prekinili gospodarsko sodelovanje. Leta 1990 so se odnosi med Slovenijo in federacijo še zaostrovali, sodu pa je izbil dno razkritje, da je Srbija vdrla v zvezni monetarni sistem in si pri Narodni banki Jugoslavije "sposodila" skoraj polovico predvidene primarne emisije denarja za leto 1991.

V teh okoliščinah se je Slovenija pospešeno lotila priprave svoje finančne zakonodaje in oblikovanja ekonomske politike. Pomembno osamosvojitveno dejanje je bilo sprejetje prvega v celoti samostojnega proračuna v začetku leta 1991. V njem je Slovenija za federacijo predvidela samo kotizacijo, ki je bila trikrat manjša od tistega, kar je od Slovenije pričako-

ni imela svojega denarja, zadostnih deviznih rezerv, centralna banka v tujini še ni bila priznana, delitvena bilanca pa še ni bila pripravljena.

Zahtevna pot do lastne vojske

Razpadajoči in gospodarsko uničeni Jugoslaviji so leta 1991 ostale le še nacionalistične strasti in JLA, ki jih je bila pripravljena braniti z orožjem. Zaradi takšnega nasprotnika in zakonskih omejitev je bilo oblikovanje lastnega obrambnega sistema za Slovenijo zahtevna naloga.

Kmalu po prvih večstrankarskih volitvah in dan pred zaprisego Demosove vlade, 15. maja 1990, je JLA izdala ukaz, da mora Teritorialna obramba (TO) vse orožje predati v

JLA je Slovenijo zapustila jeseni 1991 prek koprškega pristanišča.

Od republike, ki sprva sploh ni imela možnosti predstaviti svoje plati zgodbe, do polnopravne članice Organizacije združenih narodov

Pot do mednarodnega priznanja

Pot do mednarodnega priznanja Slovenije je bila dolga in naporna, saj so nekatere evropske države in ZDA idejo o ohranitvi Jugoslavije zagovarjale še takrat, ko se je na Hrvaškem že razplamtela vojna. Za premike v prid priznanju se ima Slovenija zahvaliti zlasti Nemčiji, ki je najbolj razumela jugoslovansko situacijo, a vseeno potrebovala mesece, da je na svojo stran pridobila tudi druge države Evropske skupnosti.

JANA KREBELJ

Vstop Slovenije na mednarodno prizorišče je bil zahteven proces, saj je mednarodna skupnost kot enakovrednega sogovornika obravnavala le zvezne jugoslovanske oblasti, ne pa republik.

Strah pred domino učinkom

Slovenija po prvih večstrankarskih volitvah leta 1990 ni imela mehanizmov, s katerimi bi drugim predstavila svojo plat jugoslovanske zgodbe. Ko si je slovenska diplomacija - vodil jo je **Dimitrij Rupel** - odprla vrata v pisarne tujih diplomatov, pa slovenska plat zgodbe poslušalcem ni bila všeč. Slovenska želja po samostojnosti je vznemirjala Špance, kjer so več avtonomije zahtevali Baski in Katalonci, Britance, ker bi lahko dogajanje v Jugoslaviji takrat odprlo vprašanje Severne Irske, in Francoze, ki bi se morali opredeliti do Korzičanov.

Razpadanje Jugoslavije je poleg tega sovpadalo z razpadanjem Sovjetske zveze, kar je mednarodni skupnosti povzročalo skrbi zlasti zaradi jedrskega orožja. To je bil tudi čas iraške zasedbe Kuvajta oziroma kuvajtske krize, v katero je mednarodna skupnost aktivno posegla. Vprašanje Jugoslavije - v Titovih časih je bila celo zgled države, ki dobro krmari med Vzhodom in Zahodom - je bilo na stranškem tiru.

Da kriza ne bo izginila sama od sebe, je postalo tujini jasno po plebiscitu v Sloveniji in približevanju datuma za razglasitev neodvisnosti. V strahu pred podiranjem domin in izbruhom vojne (še) na Balkanu so se takrat začeli stopnjevat pritiski, naj Slovenija ne uresniči svoje namere. "Slovensko zunanje ministrstvo je v analizi pred osamosvojitvijo zapisalo, da Slovenija pri razdruževanju lahko računa na pomoč Avstrije, Nemčije, Madžarske, da lahko pričakuje razumevanje skandinavskih držav, Švice in nekaterih novih držav na ozemlju Sovjetske zveze, med državami, za katere lahko računa, da se bodo najbolj negativno odzvale na osamosvojitve, pa sta bili navedeni Francija in Španija," v delu Slovenska novejša zgodovina pojasnjuje zgodovinar **Aleš Gabrič**. ZDA so ves čas vztrajale, naj Jugoslavija obstane, saj da bi odhod dveh republik, Slovenije in Hrvaške, povečal moč **Slobodana Miloševića** in njegovih privržencev.

Slovenija in Hrvaška sta samostojnost in neodvisnost razglasili istega dne in se takoj medsebojno priznali. Julija in avgusta so Slovenijo priznale pribaltske države Litva, Latvija in Estonija, poleg njih pa še Gruzija. Vse štiri so se v tistem času rešile okov Sovjetske zveze.

Mlahava Evropska skupnost

Na mednarodno priznanje večjega števila ostalih držav je Slovenija čakala še dobrega pol leta. Po kon-

Pred palačo OZN v New Yorku je slovenska zastava zaplapolala 22. maja 1992.

cu osamosvojitvene vojne in podpisu brionske deklaracije so se na petosti vedno bolj stopnjevale med Hrvati in Srbi na Hrvaškem. Jugoslovanske zvezne oblasti, ki so postale krinka za uveljavljanje srbskih interesov, so se za Slovenijo vedno manj zanimala, nastajanje novega vojnega žarišča pa je v mednarodni javnosti vedno bolj krepilo zavedanje, da bi veljalo opustiti vztrajanje pri enotnosti Jugoslavije.

Mednarodna politika pa je še naprej vztrajala pri svojem. Mnenja, kaj narediti v tej balkanski državi, so se kresala znotraj Evropske skupnosti, ki si je prav tedaj prizadevala za začetek bolj usklajenega delovanja tudi na področju zunanje politike. Slovenija je svojo zaveznico našla predvsem v Nemčiji. Njen zunanji minister Hans Dietrich Genscher je že avgusta 1991 jasno povedal, kako ustaviti vojaške konflikte na območju Jugoslavije. "Njegove besede, da je jugoslovanski vozle mogoče rešiti tudi s priznanjem držav, ki si to želijo, so bile mišljene predvsem kot grožnja srbskim agresorjem," pojasnjuje Gabrič.

A preden se je Evropska skupnost prebudila in oktobra organizirala konferenco o Jugoslaviji, so zadeve na Hrvaškem pobegnile nadzoru. Evropska skupnost v spopadanje na Hrvaškem ni posegla z nobeno radikalno odločitvijo. Namesto tega je podprla prepoved prodaje orožja Jugoslaviji, o čemer je konec septembra glasoval

Varnostni svet OZN. Embargo je najbolj škodoval tistim, ki so se branili pred agresijo srbsko-jugoslovanskih vojaških in paravojaških enot, dobro oboroženih z orožjem JLA.

Konferenca o Jugoslaviji predvsem zaradi zavlačevanja in izmikavanja Srbije dolgo ni obrodila sadov. Z mrtve točke se je premaknila proti koncu novembra, ko je predsedujoči lord Peter Carrington končno odločitev, kaj narediti z Jugoslavijo, prenesel na arbitražno komisijo.

Badinterjeva komisija

Arbitražna komisija, ki jo je vodil predsednik francoskega ustavnega sodišča **Robert Badinter**, je imela nalogo presoditi, ali gre v primeru Jugoslavije za odcepitev republik, kot je to trdila Srbija, ali za dezintegracijo in razpad SFRJ, kot so trdile ostale republike. V prvem primeru bi bile republike, ki bi še ostale v skupni državi, naslednice SFRJ, v drugem pa se nobena od republik ne bi mogla razglasiti za edino naslednico.

Sklepi, ki jih je 8. decembra 1991 objavila Badinterjeva komisija, so za Slovenijo ena od ključnih točk na poti do mednarodnega priznanja. Arbitražna komisija je sklenila, "da je Socialistična federativna republika Jugoslavija v procesu razdružitve" in "da se republike, ki to želijo, medsebojno odločijo za nove zveze z demokratičnimi institucijami, ki jih sa-

me svobodno izberejo". Sklep Badinterjeve komisije, da Jugoslavija ne obstaja več in da se imajo republike pravico same odločiti o svoji usodi, je odprl vrata do mednarodnega priznanja.

Nemškemu stališču, da je treba priznati Slovenijo in Hrvaško, se je pridružil Vatikan, ki je imel v nekaterih delih sveta velik vpliv. A kljub naklonjenosti teh dveh pomembnih držav do priznanja ni prišlo čez noč. Kot pojasnjuje Gabrič, je v Evropski skupnosti prevladovalo stališče, da se morajo države članice pred priznanjem poenotiti, saj bi lahko solo akcije povzročile nesoglasja med njimi.

Do premika je prišlo sredi decembra, ko so ministri držav članic potrdili nemško-francoski predlog, s katerim je Evropska skupnost kandidatkam za priznanje predložila več zahtev. Med drugim so morale v svojih ustavah in zakonih zagotoviti spoštovanje človekovih pravic in varstvo etničnih manjšin. Države Evropske skupnosti so se odločile, da bodo kandidatke, ki izpolnjuje postavljene pogoje, priznale 15. januarja.

Rupel je v svojih spominih Srečanja in razhajanja opisal pogovor z Genscherjem. Pogovor razkriva, kako pomembnega zaveznika je imela Slovenija v tem nemškem politiku, ki si je želel, da bi do priznanja Slovenije prišlo že pred božičem. Genscher je Ruplu povedal, da so bila med ministri razhajanja in da je 15. januar kompromis. "Če ste čakali toliko časa, boste še en mesec. Vendar bo Nemčija storila, kar je obljubila. Priznali vas bomo že pred božičem, v Ljubljano bomo poslali ambasadorja, vendar bo formalno nastopil šele 15. januarja," je napovedal.

22. maja 1992 je pred OZN zaplapolala slovenska zastava

Kot obljubljeno, so v Slovenijo 15. januarja začele prihajati note o priznanju od držav Evropske skupnosti in širše. Najbolj nestrpno je Slovenija čakala na priznanje vseh petih stalnih članic Varnostnega sveta OZN, saj bi ji to odprlo vrata v svetovno družino narodov. Velika Britanija in Francija sta jo priznali 15. januarja, Ruska federacija 14. februarja. Presenetilo je odlašanje ZDA, ki so si vzele čas do 7. aprila, ko so v paketu priznale Slovenijo, Hrvaško ter Bosno in Hercegovino. 27. aprila je Slovenijo priznala še Kitajska.

Kmalu zatem, 22. maja 1992, je bila Slovenija sprejeta v polnopravno članstvo OZN. Na drogu pred sedežem te organizacije v New Yorku je zaplapolala slovenska zastava.

Mlada država je nato potrebovala več kot desetletje, da je izpolnila še pogoje za polnopravno članstvo v Evropski uniji, kot se je medtem preimenovala Evropska skupnost, in Natu. Oboje se ji je uresničilo leta 2004. •

Cveto Kravanja in Jakob Čeferin sta osamosvojitve Slovenije doživljala iz prve roke v prvih vrstah

Zmaga razuma, sreče in enotnosti

Medtem ko so običajni ljudje le slutili, kaj bi se lahko dogajalo ob razglasitvi samostojnosti Slovenije, so se nekateri že mesece pred 26. junijem 1991 nanjo konkretno pripravljali. V pokrajinskem štabu Teritorialne obrambe južne Primorske častnik TO Cveto Kravanja, v koordinacijski skupini severne Primorske pa policist (takrat miličnik) Jakob Čeferin. Oba sta načrtovala odziv na prve aktivnosti jugoslovanske vojske in oba 30 let kasneje poudarjata, da so zmagali razum, sreča in velika enotnost ljudi.

DANIJEL CEK

Začelo se ni prav obetavno, pravita oba sogovornika, in izpostavljata reorganizacijo Teritorialne obrambe (TO), ki je potekala nekaj mesecev pred osamosvojitvijo Slovenije. Novoizvoljena slovenska vlada je namreč hotela preoblikovati občinske štabe v območne štabe TO (ki bi pokrivali širše območje), skozi reorganizacijo postaviti na čelo štabov "preverjene" ljudi, z reorganizacijo pa naj bi tudi popolnili vrste TO z rezervisti Jugoslovanske ljudske armade (JLA).

"Ampak zmanjkalo je časa in reorganizacija do začetka vojne ni bila končana. V teh načrtih je bila neka logika, žal pa se je izteklo tako, da se ljudje med sabo niso poznali in organizacija ob začetku konfliktov ni bila vzpostavljena. Teritorialna obramba je vstopila v vojno sredi reorganizacije," je povedal **Cveto Kravanja**, takrat kapetan (stotnik) v pokrajinskem štabu TO južne Primorske. V precejšnji zmedbi so se nato prve dni vojne samodejno znova oblikovali stari občinski štabi TO.

"Z gotovostjo lahko rečem, da smo imeli z vojsko zelo dobre odnose. Ampak po novem letu 1991, še posebej marca in aprila smo videli, da so se začeli ti odnosi pod pritiski iz Beograda krhati," pripoveduje **Jakob Čeferin**, takratni vodja sektorja za mejne zadeve in tujce na policijski upravi Nova Gorica. Mejno črto med Italijo in Jugoslavijo je varovala jugoslovanska vojska, ki je imela svoje enote razporejene po mejnih stražnicah oziroma karavlah. Mejo med Novo Gorico in Gorico pa je v samem mestu že od leta 1986 varovala zgolj policija. "Spomladi 1991 pa so bili veliki pritiski, da bi vojska ponovno prevzela tudi te sektorje," se spominja Čeferin. Karavli v Šempetru in Lokvici so vojaki celo znova zasedli.

Orožje je imela vojska

Čeferin se spominja posveta na vojaškem poveljstvu na Ajševici, na katerem so bili tudi predstavniki generalštaba JLA iz Beograda. "Neki polkovnik nam je razlagal, da se ne zavedamo, kaj pomeni meja, ker nasprotujemo kilometrskemu pasu omejitve gibanja ob njej, da imajo zahodne države celo 25-kilometrsko obmejne nadzorne pasove in tako naprej. Hoteli smo mu pojasniti, da so ti pasovi namenjeni olajšavam prebivalstva, ne pa omejitvam, pa je kljub temu vztrajal. Skratka, popolnoma napačno razumevanje. Mi smo se samo spogledovali in nasmihali."

Druga težava priprav na obrambo samostojnosti Slovenije je bilo pomanjkanje orožja. Jugoslovanska oblast iz Beograda je že konec leta 1989 zahtevala podatke o orožju v rokah TO, maja 1990 pa je bil izdan ukaz, da se to orožje prenese v vojašnice. "Pojasnili so, da je treba imeti nadzor nad orožjem, da ne bi prišlo do kakšnega upora. Pa tudi, da bo orožje v

V Dolenjah pri Ajdovščini so domačini opazovali premike tankov drugi dan vojne, v četrtek 27. junija 1991.

vojašnici bolje varovano kot v zunanjih skladiščih. Ampak na območju južne Primorske je bilo že 95 odstotkov tega orožja v vojašnicah. Mi skorajda nismo imeli kaj predati," pravi Kravanja. Podobno je bilo tudi na severnem Primorskem, kjer je bil sedež poveljstva TO in vse orožje TO v vojašnici oziroma komandi JLA na Ajševici.

Puške v kamp prikolic

"Pripadniki TO so skušali to orožje dobesedno pretihotapiti iz vojašnice, maja pa so preselili štab TO v stavbo policijske uprave. To je bil velika prednost," je povedal Čeferin. V Postojni je bilo podobno

vprašali, kam in zakaj," se spominja Kravanja. Teritorialna obramba je poleg upravnih organov namreč hranila dokumente o vojaških obveznikih, ki jih ni hotela predati jugoslovanski vojski, z raznimi zvijačami pa so iz poveljstva uspeli odnesti tudi nekaj orožja.

"Pokrajinski štab TO je imel svoj kamp prikolico, ki smo jo po vsakem letovanju očistili, prezračili in pripravili na naslednjo sezono. Tako smo že jeseni 1990 prikolico zapeljali tako, da smo zakrivali pogled na njena vrata in potem v odeje zavili približno 40 pušk ter nekaj pištol. Ko smo jo peljali ven, smo bili pripravljeni tudi na spopad. Dogovor je bil, da

kar nadaljevali. Mi smo mislili, da nas spremljajo, šli pa so na nek sestanek," je povedal Kravanja.

26. junij 1991 ob 11.10

Napeti dnevi so nekako minevali in prišla je usodna sredo, 26. junija 1991. Na Primorskem so bile glavne sile jugoslovanske vojske v vojašnicah v Ilirski Bistrici, Pivki, Postojni, Vipavi, Ajdovščini in Tolminu. "Vsi smo čakali, da se bo nekaj zgodilo, nismo pa vedeli, kaj," priznava Kravanja. Ker so predvidevali, da bo JLA iz vojašnic prodrla na teren, so že prej pripravili načrt Kamen - načrt oviranja vojaških konvojev in samih vojašnic.

In res. Medtem ko so se v Ljubljani pripravljali na večerno svečano razglasitev nove države, je ob 11.10 iz pivške vojašnice proti Orehku krenilo približno 20 tankov. Čez dobro uro so bili že pri Bolku in zavili proti Bukovju ter kasneje naprej proti Podkrajju in v Vipavsko dolino. Dve uri za prvimi tanki iz Pivke je 13 tankov odpeljalo tudi iz bistriške (trnovske) vojašnice. Šest jih je zapeljalo proti Ribnici in Divači, sedem pa proti Podgradu in Kozini.

Niso hoteli pokvariti proslave

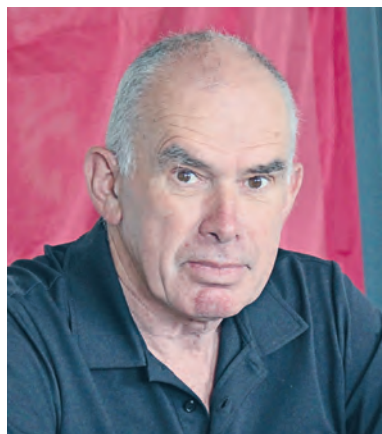
"Po naših načrtih bi vojski na ceste postavili ovire, za ovirami pa kamuflirali mine. Ampak min nam prvi dan niso pustili postaviti. Ukaz je bil, da jih oviramo ne-nasilno. Se pravi postaviti blokado in ko jo prebijejo, postaviti novo," je dejal Kravanja. Po skoraj celodnevem prebijanju čez številne ovire in številnih nevarnih napestih predvsem med častniki JLA na eni in miličniki ter domačini na drugi strani, so enote JLA zasedle mejne prehode na južnem delu Primorske, na severnem pa so prišli le do vipavske vojašnice, kjer so prenočili. Šele drugi dan so dosegli in zasedli mejne točke z Italijo, pred tem pa zakuhal incident pri Cijanovem križu, kjer so

"Razmišljam tudi o tem, kaj bi se lahko zgodilo, če bi vojska reagirala bistveno drugače. Prevladala je pamet, imeli pa smo tudi srečo."

CVETO KRAVANJA

- štab TO je imel sedež v ograjeni in zastraženi stavbi poveljstva JLA na Kolodvorski ulici. "Zaradi tega seveda nismo imeli nobene možnosti prostega gibanja. Vsakič, ko smo vstopili in izstopili iz prostorov štaba, so nas vojaki

če pride do hudega, prebijemo ograjo in zbežimo. No, na koncu smo šli skozi izhod srečno, so pa od Postojne proti Prestranku za nami vozili vojaki s kampanjolo. Ustavili smo se pred neko gostilno, kot da gremo na pijačo, oni pa so

Cveto Kravanja je nadaljeval kariero v teritorialni obrambi in kasneje slovenski vojski, kjer je dosegel čin polkovnika. Upokojil se je leta 2014 kot poveljnik teritorialnega polka 1. brigade. Danes je poveljnik postojnske civilne zaščite.

Jakob Čeferin je nadaljeval kariero v policiji, nazadnje je bil dvanajst let direktor novogoriške policijske uprave. Od leta 2006 je v pokoju.

FOTO: MARJAN PAVZIN

Slovenski teritorialci z zaseženim tankom JLA po spopadu v Rožni Dolini.

Ko v Ljubljani niso še niti praznovali, so 26. junija 1991, enote JLA že zasedle mejo z Italijo. Posnetek je iz Krvavega Potoka.

odbite krogle iz rafalov tankovskih mitraljezov ranile nekaj civilistov.

Na vprašanje, zakaj so prvi dan dobili ukaze za tako medlo delovanje proti enotam JLA, Kravanja našteva dva razloga: "Prvi je ta, da niso hoteli pokvariti večerne proslave v Ljubljani in so hoteli vso medijsko pozornost usmeriti tja. Druga razlaga pa pravi, da smo bili do uradne javne razglasitve neodvisnosti ena država in bi torej šlo za spopad v državljanski vojni. Po razglasitvi pa je šlo za napad ene države na drugo. Je pa bilo za vse nas kasneje boleče, da so nam očitali, da je bila Primorska popolnoma pasivna, da ni bilo krvi," dodaja Kravanja.

Table: Jugoslavija, Slovenija, Jugoslavija, Slovenija

Po prihodu na meje so enote JLA znova zamenjale table Republika Slovenija s tablam Socialistična federativna republika Jugoslavija, nato pa so se začela obleganja in čez nekaj dni vdaje odrezanih enot JLA. Na južnem Primorskem je bilo najbolj vroče na mejnem prehodu Škofije, kjer se je med slovenskimi miličniki in šesterico pripadnikov JLA četrti dan vnel spopad, v katerem so umrli trije pripadniki

Naslednji dan je padla odločitev, da slovenske enote spet zavzamejo mejni prehod v Rožni Dolini. "V koordinacijski skupini smo pripravili načrt, enote so se popoldne razporedile in ob 18. uri napadle. Nosilec napada je bila skupina teritorialcev majorja **Srečka Lisjaka**. Deset minut prej sem sam seznanil italijanske kolege, naj se umaknejo s prehoda, ker pripravljamo napad," se spominja Čeferin. Dva natančna zadetka s protiklepnim raketometom armbrust sta bila dovolj, da se je spopad končal v nekaj minutah. Trije vojaki JLA so umrli, 16 je bilo ranjenih, 98 častnikov, podčastnikov in vojakov pa se je predalo.

Na Brionih so ustavili nasilje

Teritorialci in policisti so nato organizirali, da so tri nedotaknjene tanke prepeljali pred stavbo policijske uprave v Novo Gorico, od koder so jih po burnem odzivu iz Ljubljane, kjer so se bali, da bi zaradi tankov lahko postala stavba policijske uprave tarča letalskih napadov, naslednji dan prepeljali v zaselek Pri Peči pri Ravnici. "Naslednji dan so šli naši po poveljnika enote JLA v Vrtojbo in ga peljali

nasilje, vojska se je vrnila v vojašnice, v treh mesecih pa so bila končana pogajanja, ki so Sloveniji prinesla tudi dejansko suverenost. 25. oktobra 1991 so iz koprskega pristanišča na vojaških ladjah Slovenijo zapustili zadnji vojaki nekdanje skupne jugoslovanske ljudske armade.

Beograd je podcenjeval našo enotnost

Pa bi se lahko končalo tudi drugače? "Če bi prišlo do resnih konfliktov, do številnih ranjenih, mrtvih, če bi začeli s tanki in letalstvom delovati po naših enotah, mislim, da bi trajalo še dolgo. Ampak brez tega niso imeli veliko možnosti," razmišlja Kravanja. "Prišli so na meje, tam so imeli za

hrbtom Italijane, pred seboj pa naše enote, ki so jih blokirale in imele na muhi. Verjetno jih je presenetila ta enotnost naših ljudi, oboroženih enot in politike. Mislim, da so imeli v Beogradu občutek, da gre za neko politično odpadništvo, ki nima podpore med ljudmi. In na tej točki so nas iz Beograda podcenjevali." Po njegovem mnenju so bili v Beogradu tudi prepričani, da v Sloveniji nimamo orožja, da bi se jim lahko zoperstavili.

"Večina ljudi na naši in njihovi strani je bila pametnih. Razen redkih posameznikov je pri vseh prevladovala pamet. Tudi med vojaškimi operacijami smo imeli z njimi kontakte, pogovore. Tik pred napadom na Rožno Dolino sem vprašal poveljnika enote JLA, če so

oni zajeli naše miličnike, pa mi je zagotovil, da jih niso.... Če ne bi bilo pametnih ljudi, bi se zgodil kak incident več in če bi se s tem sprožil plaz, je vprašanje, kako bi se ustavil," je povedal Čeferin.

Na očitek, ki smo ga slišali kasneje, da je bila desetdnevna vojna na Primorskem premalo krvava, Čeferin odgovarja, da je vsaka kri odveč. "Hvala bogu, da ni bila krvava in da ni bilo nepotrebnih žrtev. Nekateri so takrat potrebovali kri. Ampak danes rajši hodim na Robič na proslavo, kot da bi nosil gor sveče na grobove fantom," je sklenil Čeferin. "Razmišljam tudi o tem, kaj bi se lahko zgodilo, če bi vojska reagirala bistveno drugače. Prevladala je pamet, imeli pa smo tudi srečo," podobno meni Kravanja. •

"Z gotovostjo lahko rečem, da smo imeli z vojsko zelo dobre odnose. Ampak po novem letu 1991, še posebej marca in aprila smo videli, da so se začeli ti odnosi pod pritiski iz Beograda krhati."

JAKOB ČEFERIN

JLA, spopadu pa so sledile grožnje poveljujočega podčastnika JLA, da bo raketiral Škofije. K sreči groženj ni uresničil. Že drugi dan pa se je vnel spopad v Kosezah pri Ilirski Bistrici, kjer sta bila ranjena dva teritorialca in najverjetneje dva vojaka JLA.

Na severnem Primorskem je bilo prve dni najbolj vroče na mejnem prehodu Robič, ki je najdlje ostal v slovenskih rokah, iz Ljubljane pa je prišel ukaz, naj ga za nobeno ceno ne prepustijo enotam JLA. "Pogajanja, grožnje in ultimati so trajali cel dan. Ampak na koncu je bila situacija tako vroča, da so vsem popuščali živci. Na koncu so se naši miličniki s težkim srcem umaknili, čeprav je bil ukaz iz Ljubljane jasen, da umika ni. Ko se je nato kasneje zgodila Rožna Dolina, so verjetno tudi v Ljubljani spoznali, da je bila odločitev pametna. Če ne bi bilo Rožne Doline, bi za umik verjetno terjali odgovornost," je povedal Čeferin.

pokazati razdejanje v Rožni Dolini. Ko so častniki JLA videli, kaj se je zgodilo tam, so kmalu organizirali predajo enote v Vrtojbi," je povedal Čeferin. Po pogajanjih se je že dan prej vdala tudi enota, ki je zasedla mejni prehod Robič. Ta mejni prehod je tako postal prvi "osvobojen" prehod z Italijo, jugoslovanski vojaki so ga imeli v rokah pol dneva.

Do konca desetdnevne vojne je bilo po številnih krajih na Primorskem še zelo vroče, vojašnicam so izklapljali elektriko in vodo, v Hrastju pod Pivko je podčastnik JLA streljal na civilni avto in smrtno ranil Stanislava Požarja, ki je bil mehanik v vojašnici, zaradi min je umrlo tudi nekaj vojakov JLA, ki so hoteli zbežati iz vojašnic, v zrak je zletelo nekaj obmejnih stražnic, občinska vodstva so se samoiniciativno pogajala z vojsko...

7. julija je bila na Brionih podpisana deklaracija, ki je ustavila

Kot po številnih vaseh od pivške in bistriške vojašnice do italijanske meje so tudi na Kozini domačini obstopili tanke JLA in glasno protestirali proti njihovem počvetju.

Cenjene občanke in občani!

OBČINA
KANAL OB SOČI

Tri desetletja so že minila od pomembnega mejnika, na katerega je stoletja čakal slovenski narod. Postali smo samostojna demokratična država. Skromno željo zakorakati samostojno in suvereno je hitro nadomestil cilj uveljavitve v mednarodnem prostoru. Kot enakovreden sogovornik in kot gostoljubna dežela polna razvojnega elana.

Gotovo našim staršem in starim staršem leta 1991 ni bilo lahko. Niso vedeli, čemu gredo naproti, kaj jim namenja prihodnost, ali bodo zmogli. A hrabrosti jim ni manjkalo, tako kot je danes, po treh desetletjih, nikakor ne sme zmanjkati nam. Težki meseci so za nami. Epidemija je preizkušala naša življenja in vsakdan, pa vendar se moč skupnosti pokaže ravno v težkih trenutkih. Zmogli smo ta izziv, tako kot jih bomo v prihodnje še mnoge. Skupaj in složno.

Ob tej priložnosti nikakor ne smemo pozabiti na veterane vojne za Slovenijo iz naše občine. Odzvali so se pozivu, pustili doma soproje z otroki in skrbeli za našo varnost. Zato globok poklon namenjamo tako veteranom kot njihovim družinam.

Čestitam vam ob državnem prazniku, 30-letnici samostojne Slovenije!
Naj zaplapola slovenska zastava!

Tina Gerbec
županja Občine Kanal ob Soči

Spomini Rada Grudna, posebnega dopisnika Primorskega dnevnika iz Ljubljane v času desetdnevne vojne

V Ljubljani je bilo 300 tujih dopisnikov

“Nocoj so dovoljene sanje, jutri je nov dan.” Te besede je 26. junija 1991 v svojem nagovoru na svečanosti na današnjem Trgu republike nasproti slovenskega parlamenta izrekel takratni predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan ob razglasitvi samostojnosti Slovenije. S temi besedami pa gotovo ni mislil, da bo naslednji dan Sloveniji prinesel napad Jugoslovanske ljudske armade (JLA) na komaj rojeno samostojno državo, čeprav so se proti slovensko-italijanski meji že pred začetkom proslave valile kolone tankov iz reškega korpusa, dan kasneje pa so napad na Slovenijo začele tudi enote JLA iz vojašnic v Sloveniji in sosednji Hrvaški. S tem se je tudi uradno začela desetdnevna vojna, v kateri je slovenski Teritorialni obrambi uspelo ubraniti novo samostojno državo.

RADO GRUDEN

Pozitiven razplet vojne za samostojno Slovenijo je treba ob zelo dobri pripravljenosti teritorialne obrambe in enotnosti prebivalcev Slovenije pripisati tudi dejstvu, da so se oblasti v Beogradu, predvsem pa JLA, očitno odločile, da v Sloveniji, kljub grožnjam ne bodo uporabile vseh sredstev, ki so jih imele na razpolago.

V Ljubljani je bilo 300 dopisnikov od vsepovsod

Vojno dogajanje v Sloveniji je v Ljubljani spremljalo približno 300 novinarjev iz številnih držav. Mnogi med njimi se prej z Jugoslavijo in njenimi problemi niso veliko ukvarjali. Zato ni presenečalo, da je marsikdo med njimi slovensko razglasitev neodvisnosti videl kot poskus razbijanja enotne skupne države, ki je imela v Evropi in svetu določen ugled. Pri tem so se naslanjali tudi na uradna stališča mnogih predstavnikov takratnih držav Evropske skupnosti in ZDA na eni strani ter Rusije in Kitajske na drugi, ki so takrat še vedno zagovarjali ohranitev enotnosti Jugoslavije. Da so ta njihova stališča neupravičena in da je bila Jugoslavija dejansko politično že mrtva, je bilo takrat zanje manj pomembno.

Mnenja novinarjev pa so se začela spreminjati z eskalacijo takratnih vojnih dogajanj v Sloveniji, o katerih so večino informacij lahko dobili predvsem na tiskovnih konferencah vodilnih slovenskih politikov od predsednika **Milana Kučana**, notranjega ministra **Igorja Bavčarja**, obrambnega ministra **Janeza Janše** do zunanjega ministra **Dimitrija Rupla** in še nekaterih drugih. Sam pa bi posebej omenil še takratnega slovenskega ministra za informiranje **Jelka Kacina**, ki je med slovensko osamosvojitveno vojno zaslovel z vsakodnevnimi novinarskimi konferencami v Cankarjevem domu v Ljubljani. S svojim podrobnim in slikovitim poročanjem o vojnem dogajanju in tudi o nekaterih ozadjih je nedvomno veliko prispeval k temu, da so tuji mediji začeli z veliko večjo simpatijo gledati na Slovenijo in tako pripomogli, da je tudi javno mnenje v tujini bolje razumelo takratne dogodke.

Pot na zasedanje SSK se je podaljšala

Sam sem se med pisano novinarsko srednjo znašel slučajno. V Ljubljano sem prišel na ustanovno zasedanje Svetovnega slovenskega kongresa, ki je sovpadalo z razglasitvijo slovenske neodvisnosti. Zaradi napada JLA se je kongres tudi končal, kljub temu pa so sprejeli vse predvidene sklepe.

Istočasno sem iz redakcije v Trstu dobil telefonsko sporočilo odgovornega urednika, naj ostanem v Ljubljani in za dnevnik spremljam razvoj vojnih dogodkov. Pred ostalimi kolegi sem imel namreč to “prednost”, da sem v Ljubljani lahko stanoval brezplačno, kar za naš dnevnik, ki se je spopadal s finančnimi težavami, ni bilo nepo-

Tiskovne konference v Cankarjevem domu je poleti 1991 vodil Jelko Kacin, vodja republiškega sekretariata za informiranje. Ob njem sta predsednik predsedstva Milan Kučan (levo) in Matjaž Kek iz omenjenega sekretariata.

membno. Takrat sem se začasno spet preselil k staršem, od koder sem 14 let prej odšel v Trst. V Ljubljani sem se tako pridružil nekdanjemu odgovornemu uredniku Primorskega dnevnika **Bogu Samsi**, ki je za časnik od upokojitve dalje poročal o Sloveniji. “Urad” sva imela v centralni redakciji dnevnika Delo, ki nama je omogočil zelo dobre pogoje za delo.

V spominu na desetdnevno vojno v Sloveniji mi je ostalo tudi precej dogodkov, ki odstopajo od vsakodnevne poročanja o spopadih, pogajanjih in žrtvah brutalne vojne. Med temi bi posebej omenil tri.

Matjažev pobeg iz JLA

Prvi zadeva pogovor z mladim slovenskim vojakom, ki je takrat služil vojaški rok v JLA. Zanj sem izvedel na slučajnem srečanju z enim od znancev iz svojih mladih let v Ljubljani. Povedal mi je, da je njegov nečak pobegnil iz JLA in da je bil on tisti, ki ga je s Plavij na meji z Italijo

ni upal z menoj. Že ob enih ponoči smo bili v Ljubljani,” je sklenil pripovedovanje vojak **Matjaž**.

Rupla je prepričala soproga

Drugi zadeva pogovor z zunanjim ministrom **Dimitrijem Ruplom**, za katerega sem se dogovoril kar med večerjo v enem redkih lokalov, ki so bili med vojno odprti v Ljubljani in v katerem smo se novinarji redno srečevali in razpravljali, kako se bo vse skupaj razpletlo. Med enim od teh večerov je za mizo v bližini s svojo družbo sedel tudi minister Rupel. Brez pomisleka sem vstal in se približal njegovemu omizju, toda že po prvem koraku sta pri sosednji mizi vstala dva moška in me skušala zaustaviti. Na srečo je bil v družbi z ministrom tudi moj dober znanec iz gimnazijskih časov, ki je oba varnostnika ustavil in dejal, da me pozna. Minister je na mojo prošnjo za intervju sprva nekoliko omahoval, nato pa je v pogovor posegla njegova žena in dejala: “Boš pa ja

Minister Rupel je na mojo prošnjo za intervju sprva nekoliko omahoval, nato pa je v pogovor posegla njegova žena in dejala:

“Boš pa ja dal intervju za Primorski dnevnik.”

dal intervju za Primorski dnevnik.” To se je naslednji dan tudi zgodilo, pogovor pa je tekel predvsem o prizadevanjih za mednarodno priznanje Slovenije, o nenaklonjenem italijanskem stališču do tega vprašanja in o naraščanju spopadov na Hrvaškem in drugih območjih bivše skupne države.

Tretji dogodek pa zadeva obisk Zagreba v dneh, ko se je vojna v Sloveniji že končevala. Mesto je bilo kljub spopadom v drugih krajih še povsem mirno. Da nekaj ni v redu, pa je pričal droben podatek, da so v Zagrebu že zaprli večino srbskih restavracij. “V nedeljo bo vojska napadla tudi Hrvaško,” je v nekem

dnevniku napovedovala vedeževalka, ki naj bi po navedbah tega medija točno napovedala tudi dan napada na Slovenijo. Sprehod po mestu pa je pokazal, da se predvsem mladi ne bojijo vojne. Lokali so bili polni in nič ni kazalo, da bi to idilo lahko kdo zmotil. Kako napačen je bil ta vtis, so pokazali dogodki v naslednjih dneh in letih.

Rešitev za Zahodni Balkan je v širitvi Evropske unije

Po dobrih 25 letih od razpada Jugoslavije in končanih krvavih spopadih razmere na Zahodnem Balkanu še danes niso mirne. Še vedno obstaja nevarnost, da zli duh nacionalizma in nestrpnosti ponovno uide iz steklenice. K dvigu temperature na tem območju prispevajo tudi govorice o obstoju nekakšnega “non-paperja” z domnevnim načrtom dokončne določitve meja med državami, ki so nastale na območju nekdanje Jugoslavije. Pri tem naj bi pravi tempirani bombi predstavljali območja Bosne in Hercegovine ter Kosova. Prvo naj bi na etnični osnovi razdelili med pravoslavno Srbijo, katoliško Hrvaško in islamsko Bosno, Kosovo pa naj bi se združilo z Albanijo. Da bi to pomenilo izbruh novega nasilja in nove vojne na Balkanu, ni treba posebej poudarjati.

Slovenski državni vrh (predsednik vlade Janez Janša in predsednik države **Borut Pahor**) odločno zanika, da bi imela Slovenija karkoli s tem spornim “ne-dokumentom”, čeprav bruseljski neuradni viri trdijo nasprotno, in da so v Ljubljani prepričani naklonjeni čim hitrejši integraciji držav Zahodnega Balkana v Evropsko unijo.

Povsem jasno je, da bo samo razširitev evropske družine tudi na te države odpravila še danes največjo nevarnost za mir v Evropi. In Slovenija, ki bo od začetka prihodnjega meseca predsedovala svetu Evropske unije, mora pri tem odigrati eno od glavnih vlog. •

Slovinci v Italiji so se opredelili za Slovenijo, a je razpad Jugoslavije močno vplival na njihove ekonomske temelje

Izziv neizkoriščenih potencialov

Spominov je veliko, virov nekoliko manj in niso vsi dostopni s sodobno tehnologijo. Pravzaprav je edini lahko dostopni vir znanstveni članek, ki ga je dr. Samo Kristen objavil v reviji Razprave in Gradivo, ki jo izdaja Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani. Ne bom ga obnavljal, zaustavil se bom raje pri spominih; čeprav so stari 30 let, so sveži, saj gre za dogodke, ko smo bili tudi Slovenci v Italiji majhen, pa vendarle ne nepomemben člen pri snovanju zgodovine, pri osamosvajanju Slovenije in prizadevanju za njeno mednarodno priznanje.

BOJAN BREZIGAR

Začel bom tako. Vedeli smo, da je Jugoslavija v finančnih težavah, ki jim politika ni bila kos. Huda ekonomska kriza je prisilila vlado k strogim ukrepom, med drugim k omejitvi potovanj v tujino in uvedbi depozita za prehajanje meje, kar je med prebivalstvom izzvalo veliko negotovanje. Na naši meji so bile posledice nekoliko blažje zaradi Videmskega sporazuma, ki je dovoljeval štirikrat mesečno prehajanje meje v 20-kilometrskem pasu in ga Beograd ni mogel enostransko preklicati, tako da je na meji z Italijo vendarle nekaj pretoka ostalo. Ampak jasno je bilo, da premostitev krize ne bo lahka zadeva. V zamejstvu smo dogajanjem vsakodnevno sledili; seveda smo bili za vse zainteresirani, poleg tega smo postali rešilni pas za prijatelje, znance in sorodnike, ker smo marsikaj pretihotapili čez mejo, ki je oni niso mogli več prečkati.

Razpad Jugoslavije je bil sprva le slutnja

Nismo natančno vedeli, kaj se dogaja v Beogradu, slutili pa smo, da Jugoslavija, kakršno smo poznali dotlej, ne bo mogla več dolgo zdržati. Odkar je v Sovjetski zvezi prevzel oblast **Mihail Gorbačov**, se je začel krhati ves komunistični vzhodnoevropski blok. Ne bom obnavljal dogajanj, od Poljske in Madžarske do padca berlinskega zidu in nato razpada Sovjetske zveze, jasno pa je bilo, da Jugoslavija ob tem dogajanju ne bo imuna. Ko je Slobodan Milošević zaigral na srbsko nacionalistično struno, očitno ni bilo več poti nazaj.

Vendar takrat, mislim na leti 1988 in 1989, še ni bilo jasno, da bo Jugoslavija razpadla. Vsaj nam, Slovencem v zamejstvu ne. Ampak zame je bil alarmni zvonec kratek pogovor s predsednikom dežele Furlanije Julijske krajine **Adrianom Biasuttijem** sredi poletja 1988. V vročem poletnem večeru smo se po dolgem sestanku zaustavili na ulici in malo pokramljali. Mimogrede sem Biasuttija, ki je imel odlične zveze v Rimu, vprašal, kdaj bo Italija odprla konzulat v Ljubljani; o tem je namreč že nekaj časa tekla beseda. Pogledal me je in odgovoril: "Mislim, da bomo v Ljubljani odprli veleposlaništvo." Očitno so v Rimu imeli informacije, ki takrat do Trsta še niso prodrle.

Še prej, 31. maja 1988, je bilo v Slovenskem klubu napovedano običajno torkovo predavanje. Najavljeni gost je bil **Janez Janša**, takrat urednik Mladine. Ni ga bilo; prav tisti dan so ga namreč aretirali. Ta aretacija in proces pred vojaškim sodiščem je izzvala val protestov v Ljubljani in drugih krajih v Sloveniji. Odmevala je tudi v zamejstvu. Bilo je kar nekaj obiskov, sestankov, izmenjav informacij. Slovenija je nekako zamenjala Jugoslavijo tudi v vsakodnevnih pogovorih.

Italijanska diplomacija na čelu z Giannijem de Michelisom (desno - na sestanku s slovenskimi parlamentarci italijanskega rodu) je igrala dvojno igro. Prepričanje, da niso podpirali osamosvojitve Slovenije, ni povsem na mestu.

Čas demokratizacije

Potem se je vse dogajalo. Na primer ustanavljanje strank v Sloveniji in priprave na prve demokratične volitve. Januarja 1989 je bila v Cankarjevem domu ustanovljena Slovenska demokratična zveza, na ustanovitvenem zasedanju so bili prisotni tudi trije zamejski Slovenci; poleg mene, ki sem bil takrat deželni svetnik, še senator, zdaj že pokojni **Darko Bratina** in pisatelj **Boris Pahor**. Nismo javno nastopili, naša prisotnost pa je bila opažena. Že prej je bila ustanovljena Kmečka zveza, kasneje socialdemokratska zveza, tudi tam je bilo nekaj predstavnikov iz zamejstva. Skratka, Slovenci v Italiji so bili od začetka na strani Slovenije.

To je prišlo do izraza tudi ob osamosvojitvi. Naj, v ilustracijo, citiram vsebino omenjenega članka dr. **Sama Kristena**: "Kljub različnim pomislekom pri nekaterih Slovencih, ki so bili iz različnih razlogov interesno povezani z obstojem SFRJ, je bil nastop slovenske manjšine v Italiji in obeh njenih osrednjih organizacij, Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ) in Slovenske skupnosti (SSk) po vojaškem posegu jugoslovanske armade v Sloveniji dokaj poenoten; obe osrednji organizaciji sta bili podpisnici apelov na najvišje predstavnike italijanske države, naj prizna samostojnost Republike Slovenije, ustanovljen je bil Krizni štab Slovencev v Italiji za pomoč Sloveniji s sedežem na SKGZ, na obeh velikih protestnih manifestacijah v Trstu in Gorici so sodelovale vse poglavitne organizacije ..."

Prva prelomnica je bil referendum decembra 1990. Takrat smo v zamejstvu zaznali, da osamosvojitve Slovenije sploh ni več samo želja. In potem je prišel junijski dan, uradna razglasitev neodvisne Slovenije (in v Ljubljani je bilo veliko znanih obrazov, tudi iz zamejstva), pa nato napad jugoslovanske armade. Kratka vojna.

Slovinci v Italiji so se skoraj v

celoti opredelili za Slovenijo. To vsekakor velja za vse predstavniške organizacije Slovencev, tako politične kot tudi kulturne. Že nekaj dni po razglasitvi neodvisnosti je bila na glavnem tržaškem trgu manifestacija v podporo neodvisnosti; udeležba ni bila zelo množična, prisotni pa so bili vsi ključni v manjšini. V naslednjih dneh je Slovenska kulturno-gospodarska zveza pripravila kar nekaj srečanj, na katerih so sodelovali predstavniki strank in organizacij iz Slovenije. Le na enem, v Bazovici, je prišlo do manjšega incidenta, ko je udeleženec besedno napadel predstavnika Zveze borcev. Omenjal je grob jugoslovanskih partizanov na bazovskem pokopališču, padlih v bojih za osvoboditev Trsta in opozarjal, da je Jugoslavija vedno podpirala slovensko manjšino. To je bil splošen vtis, kajti takrat marsičesa še nismo vedeli, le nekateri smo slutili, da je zavzetost Jugoslavije za Slovence v zamejstvu skoraj izključno plod ljubljanske in ne beograjske politike. Ampak to je bil tudi edini incident.

Italijanski Trst je bil razdvojen

Italijanski Trst pa je bil dokaj razdvojen. Lahko bi rekli, da je bil velik del Tržačanov, tudi pomembnih, nenaklonjen osamosvojitvi Slovenije. To smo tisti, ki smo bili aktivni v političnih krogih, jasno zaznali. Kot grešnega kozla mnogi navajajo italijanskega zunanjega ministra **Giannija De Michelisa**; delajo mu krivico, kajti italijanska politika je od vsega začetka vodila dvojno igro, kar za diplomacijo ni nič nenavadnega. In nenazadnje je bila tudi zaskrbljena zaradi nevarnosti, da bi na Balkanu mimo Slovenije izbruhnile vojne, kar se je tako tragično izkazalo kot utemeljeno.

Ampak Slovenci na italijanski strani meje smo bili glede osamosvojitve Slovenije enotni. Podpirali smo jo. Problemi so nastali kasneje. Velik del manjšine se je

dotlej preživljal z dejavnostmi, ki so bile vezane na Jugoslavijo. To so bile predvsem uvozno-izvozna in špediterska podjetja ter finančne družbe. Čeprav so priprave na osamosvojitve Slovenije tekale dejansko že več kot dve leti, je bila manjšina nepripravljena na ta udarec. To gospodarstvo je začelo razpadati in dejansko je razpadlo, ko so na zahodnem Balkanu izbruhnile vojne: Hrvaška, Bosna in Hercegovina, Kosovo ...

V času, ko je Sovjetska zveza dokaj mirno razpadla in so bili konflikti omejeni na nekatere islamske republike (Čečenijo, Dagestan ...) ter na spore med nekaterimi novimi državami (Arménijo, Gruzijo, Azerbajdžanom), je domala vso nekdanjo Jugoslavijo, razen Slovenije in Makedonije, pretresla dolgotrajna krvava vojna. Slovensko zamejsko gospodarstvo je ostalo brez partnerjev. Sledili so stečaji, naraščala je brezposelnost, kakršne manjšina nekaj desetletij ni poznala. V sami Sloveniji je bilo za to premalo posluha. Italija pa je te težave izkoristila, manjšino je začela obravnavati kot zgolj kulturno entiteto, ni pa ji bila pripravljena priznati vloge povezovalca na gospodarskem področju. Slovenska manjšina je imela ob osamosvojitvi Slovenije šest bank, danes premore samo eno, in ne samo zaradi reforme bančnega sistema.

Tudi to je bilo treba povedati ob 30. obletnici osamosvojitve. Slovenci v Italiji smo srečni, da imamo lastno matično državo, nanjo, na njene uspehe, začeni s športnimi, smo ponosni, žal pa imamo vtis, da nas ta država obravnava kot nekakšen okrasek, kulturni privesek, in ne kot skupnost, ki bi lahko v tem obmejnem prostoru predstavljala dodano vrednost za celovit razvoj. To je zamujena priložnost za obe strani, za manjšino, pa tudi za Slovenijo. Meje, kot je nekoč povedal znani italijanski mednarodni pravnik **Paolo Ungari**, ne štitiš tam, kjer ta dejansko obstaja, ampak vedno malo čez. •

"Slovinci v Italiji smo srečni, da imamo lastno matično državo, nanjo, na njene uspehe, začeni s športnimi, smo ponosni, žal pa imamo vtis, da nas ta država obravnava kot nekakšen okrasek, kulturni privesek."

BOJAN BREZIGAR

Odnos Slovenije do Slovencev v Italiji je v domeni države, ne strankarske politike

Skrb matice za rojake v zamejstvu

Samostojna Slovenija je odnos in politiko do Slovencev v Italiji "podedovala" od Jugoslavije, ki je imela na tem področju točno izdelano usmeritev s sončnimi in senčnimi platmi. Brez močne povojne jugoslovanske podpore bi se slovenska manjšina s časom prelevila v vse bolj obrobno folklorno skupnost, res pa je, da je Ljubljana (Beograd se v to v glavnem ni vmešaval) gospodarsko in finančno podpirala sebi sorodno politično in ideološko stran, kar je med pripadniki manjšine ustvarilo diskriminacije. Nova država je odpravila razlike med "našimi" in "vašimi", narodna skupnost čuti Slovenijo kot svojo matično državo, krepi se obojestransko zaupanje, čeprav bo marsikaj še treba postoriti.

SANDOR TENCE

Skrb za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah je Slovenija zapisala v ustavo, ki tudi določa, da Slovenci brez slovenskega državljanstva lahko uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti. Udejanjenje ustavnega določila predstavlja zakon iz leta 2006, s katerim se je država podrobno in konkretno obvezala k skrbi za ohranjanje slovenskega jezika in kulture med Slovenci izven njenih meja. Poglavitna politična nosilca sodelovanja med matično državo in manjšino sta Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu (v nadaljevanju Urad) ter pristojna Komisija Državnega zbora.

Redno in sistemsko financiranje

Zakon iz leta 2006 je v temeljnih izhodiščih dober zakon, ki je podlaga urejanja odnosov med Slovenijo in Slovenci v zamejstvu in po svetu. Slovenska manjšina v Italiji na osnovi tega zakona lahko računa na redno in sistemsko financiranje svojih kulturnih in drugih ustanov ter organizacij, za kar skrbi Urad, ki je danes glavni politični povezovalac Ljubljane s Slovenci v Furlaniji Julijski krajini. Resorni ministrice in ministri, ki so se v 30. letih zvrstili na čelu Urada, niso bili vsi kos zahtevni nalogi, ne zaradi takšnih ali drugačnih predsodkov do manjšine, ampak zato, ker je enostavno niso poznali ali so poznali le nekatere njene segmente. Glavnina ministrice in ministrov se je vsekakor dobro izkazala. Ob skoraj vsaki zamenjavi vlad in ministrov se sicer oglasi kdo, ki predlaga ukinitve Urada in prenos njegovih pristojnosti na zunanje ministrstvo, kar bi bila huda napaka. Prav je, da se slovenska diplomacija z italijansko pogovarja tudi o manjšini, Urad pa igra zelo pomembno poslanstvo, ki ga velja ne samo ohraniti, temveč tudi utrditi in nadgraditi. Pri tem ne gre pozabiti na njegovo dragoceno vlogo pri dodeljevanju državljanstva Slovincem v Italiji, za katerega narašča zanimanje tudi med mladimi, kar je zelo spodbudno.

Komisija DZ za Slovence v zamejstvu je odigrala pomembno vlogo pri sprejemanju zakona iz leta 2006, njena dejavnost pa je bila potem vseskozi precej v senci in v primežu strankarskih iger, kar je za parlamentarno telo precej običajno. Nič nenavadnega torej. Nekateri predsednice in predsedniki komisije so se trudili in nekaj konkretnega naredili, drugi pa so komaj začeli spoznavati manjšinsko stvarnost in že so jih zamenjali. Svet vlade za Slovence v zamejstvu, ki naj bi bil posvetovalni organ predsednika vlade, ni izpolnil pričakovanj. Njegova vloga je bila doslej obrobna in v glavnem simbolne narave, Svet je sprejel številna stališča in deklaracije, ki so v glavnem ostala mrtva črka na papirju.

Parlamentom in vladam je treba priznati, da so z zakonskimi in pravnimi akti naredili vse, kar je bilo v njihovi moči, da bi odnos do Slo-

Čeprav še ni bilo dokončnega prenosa Narodnega doma, pa je veliko razprav o vsebinah, ki naj bi jih vdahnili v njegove prostore.

vencev v Italiji ostal v domeni države in ne na dnevnem redu strankarske politike. Samostojni Sloveniji je to kolikor toliko uspelo, čeprav ni manjkalo spodrseljav in nerodnosti, ki pa niso zasenčili prizadevanj matične države za dobrobit manjšine. Politiko, kot vemo, ustvarjajo ljudje, ki niso vsi sposobni in ne znajo presoditi, kaj je in kaj ni dobro za širšo skupnost.

Slovenija je torej, kar se zakonov tiče, na splošno izpolnila svoje ustavne obveze do manjšine, precej dela pa jo še čaka na področju kul-

terem se je svoj čas govorilo, zamisel je potem romala v pozabo, ne da bi bil kdaj izdelan načrt z utemeljitvijo čemu bi takšna pobuda sploh služila. Skratka, samo želje, ki so postale nekoliko bolj aktualne v sklopu načrtov o namembnosti Narodnega doma, seveda ko bo slednji vrnjen Slovincem, za kar bo treba čakati še nekaj let. Slišati je tudi mnenje, da bi Slovenija potrebovala kulturni inštitut, a ne v Trstu, kjer jo vsi več ali manj poznajo, temveč v Rimu, kjer je vzhodna italijanska sosesda zelo slabo poznana.

Slovenija bi morda v Trstu potrebovala svoj kulturni center, o katerem se je svoj čas govorilo, zamisel je potem romala v pozabo, ne da bi bil kdaj izdelan načrt z utemeljitvijo, čemu bi takšna pobuda sploh služila.

ture, izobraževanja in medijske osveščenosti. To ni samo stvar državnih organov, ampak tudi oziroma predvsem ustanov, šolskega sistema in nenazadnje civilne družbe.

Je že čas za slovenski kulturni center v Trstu?

Zdi se mi prav, da se vse manj govori o enotnem slovenskem kulturnem prostoru kot o cilju ali idealu, kar je s časom postala zguljena fraza in floskula. Enoten kulturni prostor bi moral biti nekaj samoumevnega, tako kot je jezikovni, kar ne potrebuje resolucij in pritiskov od zgoraj, temveč izkoriščanje tega, kar že obstaja. Na tem področju je kar nekaj primerov dobrih praks. Na misel mi pride Bralna značka, ki že več desetletij v družbi slovenskih knjig in pisateljev združuje slovenske šolarje in dijakke.

Slovenija bi morda v Trstu potrebovala svoj kulturni center, o ka-

Slovenije je v osrednji ljubljanski novinarski srenji močno upadlo zanimanje za manjšino, Trst in Gorico, da ne govorimo o Benečiji, pri kateri so v Ljubljani mnogi še ostali pri kaplanu Martinu Čedermacu iz romana Franceta Bevka. Tudi tukaj pa se stvari premikajo na bolje. Slovenci v Italiji nismo za medije zanimivi le takrat, ko nam Italija krati pravice, marveč postajamo končno zanimivi kot normalna skupnost, ki ima, kot vse skupnosti, svoje odlike in slabosti, mlade, ki odhajajo v tujino, in tiste, ki se vračajo domov.

Gospodarsko sodelovanje je prešibko

Velika pomanjkljivost v odnosih med Slovenijo in slovensko manjšino je gospodarstvo. Razlogov, da je na tej relaciji ekonomsko-finančni pretok zelo šibek, je več, odgovornosti za takšno stanje, če o njih lahko sploh govorimo, nosita obe strani. Manjšina si ni opomogla od propada tako imenovanega družbenega gospodarstva (družba Safti in z njo povezana podjetja) in stečaja Tržaške kreditne banke, Slovenija pa še ni dojela strateškega in za njeno gospodarstvo razvojnega pomena obmejnega prostora. Res je, da ima tržno gospodarstvo svoje zakonitosti in da je globalizacija neusmiljena, tudi jezikovno okolje pa ima svoj pomen, ki ga Slovenija v Furlaniji Julijski krajini ne zna izkoristiti.

Na gospodarskem področju je bilo veliko zamujenih priložnosti. Poučen (in ne samo za gospodarstvo) je propadli projekt čezmejne banke, ki jo je Zadruga kraška banka s sedežem na Opčinah načrtovala v navezi s hranilnico in posojilnico Vipava. To bi zamejski banki omogočilo poslovni prodor v Slovenijo, a kaj, ko v Vipavi nekateri niso želeli sodelovanja z "Italijani", ki ga nato ni bilo in ga še danes ni. •

Primorska gospodarska krajina v 30 letih

Primorsko gospodarstvo: od pogrebov velikanov do porok in rojstev

Svojčas v Kopru skoraj ni bilo družine, v kateri kdo ne bi delal v Tomosu, tudi na Goriškem ni manjkalo velikih tovarn z na tisoče zaposlenih - od Vozil do Mebla. Teh in mnogo drugih velikih podjetij na Primorskem ni več. Je pa veliko drugih; takih, ki so zrasla na pogoriščih propadlih podjetij, takih, ki so znala združiti znanje in ambicije, takih, ki jih ni bilo strah merjenja moči na globalnem trgu ne novih izzivov, ampak so krize, nekatera tudi zadnjo, izkoristile kot priložnost.

SONJA RIBOLICA
MARICA URŠIČ ZUPAN
NACE NOVAK

Izguba jugoslovanskega trga je bila za mnoga slovenska podjetja močan udarec, za primorsko gospodarstvo pa na splošno velja, da je bil prehod na tržno gospodarstvo ob osamosvojitvi morda manj usoden kot v drugih delih države, čeprav seveda boleč.

Šok ob izgubi jugoslovanskega trga je v Istri pomagal blažiti Finor, podjetje tedanje Banke Koper, nekakšen predhodnik državnega Slovenskega razvojnega sklada. Pod svoje okrilje je Finor prevzel veliko pri banki zadolženih podjetij: Lamo, Mehano, Tomos ... Podjetja je prestrukturiral in nato prodal. S tem je ohranil veliko delovnih mest, čeprav brez odpuščanja ni šlo.

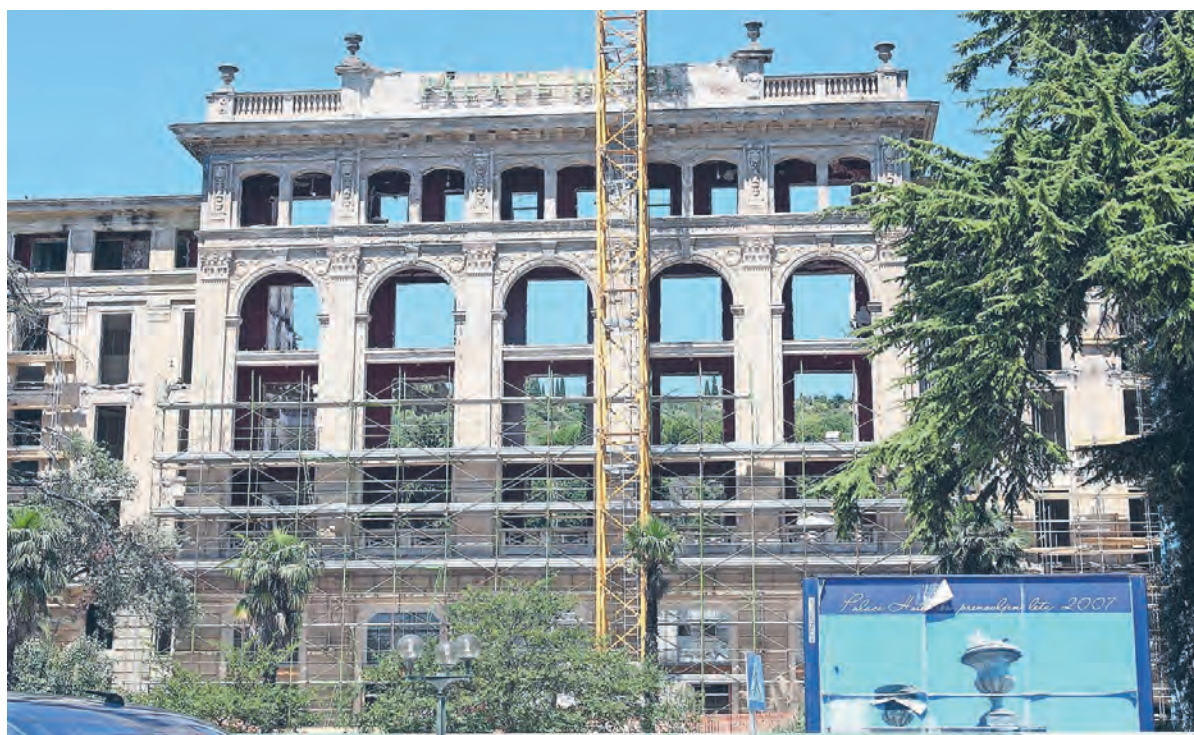
Istrabenz: od bogatega holdinga do revnega d.o.o.

Druga velika prelomnica je bila kriza leta 2009. V letih pred tem se je močno okrepil zlasti Istrabenz, ki je 2004 prodal bencinski posel Avstrijcem in se podal v nove dejavnosti, v turizem, prehrambeno dejavnost, energetiko ... V razvejanem holdingu je bilo na vrhuncu tudi več kot 50 družb. A zaradi dolgov je moral prodati malone vse naložbe. Istrabenz je danes družba z omejeno odgovornostjo, v lasti Dutb. Od nekoč velikega premoženja je Istrabenzu ostal le delež v večinski lastnici Vinakopra.

Zgrešene poslovne poteze so pod vodstvom **Andreja Lovšina** leta 2009 krepko zamajale tudi Intereuropo. Pregrešno draga naložba v Rusiji, povezana z vrsto škodljivih poslov, ki še nimajo sodnega epiloga, jo je skoraj pokopala. Kasneje so jo prevzele banke-upnice in večinski delež leta 2019 prodale Pošti Slovenije.

Od Mipa so se ohranili le spomini na njegov kraški pršut in mortadelo, brez katerih včasih ni minila nobena veselica.

Po osamosvojitvi Slovenije je pretres doživela Splošna plovba, zašla je v velike finančne težave zaradi vračanja starih japonskih kreditov iz 70. let. Leta 1995 jo je rešila država in postala tudi njen največji solastnik. Postopno pa je lastniški delež krepil tudi Plovbin poslovni partner, nemški ladjar Peter Döhle. Odkupil je deleže pomorščakov, leta 2006 sodeloval pri nakupu deleža Banke Koper, leta 2007 pa na dražbi 29-odstotnega državnega deleža. Postal je 51-odstotni lastnik Splošne plovbe. Država je takrat ohranila kontrolni delež. A argumenti, da je ladjar strateška naložba, niso zdržali dol-

Prenovljeni stari hotel Palace je Istrabenz leta 2015 prodal podjetju srbskega poslovnega Miodraga Kostića.

go. Leta 2012 sta Kad in Sod Döhleju unovčila še put opcijo, tako da obvladuje več kot 75 odstotkov portoroškega ladjarja. Plovba je v 30 letih užila tudi svoje najboljše čase, v razcvetu pomorskega tržišča je premogla 26 čezoceank in leta 2007 imela najboljše rezultate v Sloveniji. A nepredvidljiv pomorski trg je zatem prinesel tudi dolga krizna leta izjemno nizkih voznin, ko se ladjarji rešujejo s prodajo ladij. Tudi Splošna plovba se je. Zdaj se večinoma ukvarja z upravljanjem ladij.

Istra je bila v minulih 30 letih tudi dom za številne finančne ustanove. Koprška banka, ki jo je dolga desetletja vodil **Vojko Čok**, je veljala za zelo uspešno in učinkovito. V drugi polovici devetdesetih let so jo kupili Istrabenz, Luka in Intereuropa ter jo leta 2002 prodali italijanski Intesi San Paolo IMI. Zadnja leta se banka bolj osredotoča na poslovanje z gospodarstvom, meri pa na ves slovenski trg. Sedež je še v Kopru, a odločitve se sprejemajo drugje.

Nove lastnike, prav tako italijanske, je dobila tudi zavarovalnica Adriatic Slovenica, zdaj je del skupine Generali. Tuje, angleške lastnike, ima že dolga leta nekdanja Lama, danes Titus. Posluje uspešno, velja za enega vodilnih proizvajalcev pohištvenega okovja na svetu. Drugačna je zgodba Cimosa. Pred 20 leti se je izvil iz prisilne poravnave in postal pomemben dobavitelj svetovne avtomobilске industrije, leta 2016 pa se je spet znašel na robu prepada. Po nekaj poskusih reševanja so Cimosa prodali italijanskemu lastniku. Ta je v Sloveniji ohranil le proizvodnjo v Vuzenici in Senožečah, medtem ko so koprski del, dejavnost kinematike, prodali turškemu kupcem. Podjetje AK Automotive z novimi naročili lepo raste. Na novo zaposlujejo, od Cimosa so kupili tudi proizvodne hale v Kopru, napovedujejo pa še nova vlaganja.

Med podjetji nove generacije izstopa Ensol 360, ki je sprva opremljalo kartodrome, danes pa gradi zabavišne parke po svetu.

Precej porok pa je bilo tudi v turizmu. V Istri ostaja močan igralec Istrabenz Turizem s šestimi hoteli v Portorožu, zdaj v lasti Dutb, nekdanji Hoteli Bernardin pa so zdaj del Save Turizma. Novi igralec v istrskem turizmu je srbski poslovnež **Miodrag Kostić**, ki je od Istrabenza kupil prenovljeni hotel Kempinski Palace.

Je pa nov veter v slovenski turizmu vnesel **Marjan Batagelj**, ki je od Istrabenza kupil družbo Postojnska jama, ki jo upravlja, in naredil pravo uspešnico. To je bil do pandemije covida-19 tudi paradni konj postojnskega gospodarstva, ki je v krizi izgubilo nekatera podjetja ali so pa so prešla v last velikih in so danes uspešna.

Namesto nekaj velikih množica manjših

Na Krasu je ob nastanku nove države večino gospodarskih niti držalo v rokah nekaj velikih podjetij, ki jih danes skoraj brez izjem ni več ali pa so le njihova blede senca. Sežana je imela štiri klasične tovarne, ki so večinoma zaposlovale po več kot sto delavcev: Mitol, Krasmetal, Iskro, Tovarno pletenin Sežana. Ohranil se je samo Mitol, ki vse do danes posluje dobro, je v lasti belgijskega Soudala. Na pogorišču Krasmetala je zraslo novo, a manjše podjetje. Tovarna pletenin je delila usodo tekstilnih tovarn in zaprla vrata. Prostore Iskre je zasedel podjetniški inkubator - najprej, leta 1992, s tremi podjetji, a z modrim vodstvom je število podjetij raslo in zapolnilo vse prostore nekdanje Iskre. Mnoga "dozorela" podjetja so zgradila nove prostore v bližini, kjer zdaj za večkrat presegajo površino, prihodke in do-

dano vrednost nekdanje Iskre, Inkubator pa pomaga novim podjetnikom. V Sežani velja omeniti še Jadran, zaradi mednarodnega trgovanja z devizami ljubljenca nekdanje oblasti, ki je z le nekaj zaposlenimi le senca nekdanjega, in seveda Kraški zidar, ki je vztrajal do leta 2012, ko je pristal v stečaju. Več kot 300 delavcev je bilo sicer poplačanih, močno gradbeno znanje pa se je za vedno razbilo.

Velik razvoj je v 30 letih doživela tudi družba Pivka perutninarstvo. Posebno prelomnico predstavlja leto 2009, ko je kupila Delamaris in ribjo industrijo iz Izole preselila v Pivko. Na Pivškem po stečaju Javorja del dejavnosti uspešno nadaljuje Sitor, na Bistriškem pa po propadu TIB Transporta uspešno posluje družba TIB storitve z novimi lastniki. Med starejšimi podjetji je tu še Lesonit, je pa tudi množica mlajših in uspešnih, denimo Pet pak in drugi.

Nove zgodbe o uspehu

Na Goriškem je živih le še malo velikih družb, ki so bile včasih ponos regije. Zgodbo pohištvenega velikanu Meblo, ki je zrasel skupaj z Novo Gorico, uspešno piše le še družba Meblo INT, ki nadaljuje tradicijo proizvodnje jogijev, vse ostale Meblove družbe so končale v stečaju.

Ponos goriškega gospodarstva je bil tudi Mip, ki je v stečaju od leta 2009. 700 ljudi je ostalo brez dela, od Mesne industrije Primorske pa so se ohranili le spomini na Mipov kraški pršut in mortadelo, brez katerih včasih ni minila nobena veselica. Z odkupom večjega dela obrata je v Kromberku svoje dodatno "gnezdo" dobila družba Pivka perutninarstvo. Finančna kriza pa je leta 2012 odnesla velikega gradbinca, Primorje. Le redki so kraji, kjer ni pustilo svojega pečata - pa naj

bodo to ceste, mostovi, predori, viadukti ... Primorje so bili predvsem ljudje. V najboljših časih je skupina Primorje imela skoraj 3000 ljudi.

Med velikimi je tudi Hit, ustanovljen leta 1990, ki je v zadnjih 30 letih temeljito spremenil strukturo goriškega gospodarstva. Zrasel je v največjega ponudnika iger na srečo pri nas z vso dodatno turistično-gostinsko infrastrukturo. V najboljših letih se je razširil tudi preko meja, ideja o mega igralniško-zabaviščnem centru na Goriškem pa ni zaživila. Podjetje danes ne posluje več tako kot včasih. Finančna kriza je poskrbela, da so začeli pretežno italijanski gostje manj trošiti, prihodki so upadli, davki pa so ostali nespremenjeni. Poznavalci razmer pravijo, da je osnutek novega zakona o igrar na srečo pisan tako, da odpira vse možnosti za prodajo družbe tujcem.

Šok ob osamosvojitvi in izgubi jugoslovanskega trga je vsaj v Istri pomagal blažiti Finor, podjetje tedanje koprške banke, ki je bil nekakšen predhodnik državnega Slovenskega razvojnega sklada.

Nove lastnike je že pred nekaj leti dobila nekdanja šempetrska Iskra Avtoelektrika. Ta ostaja velikan, a je 2000 delavcev danes zaposlenih v nemške globalne skupine Mahle. Ker je v Šempetru glavni razvojni center za električne pogonske sisteme v skupini, namerava novi lastnik še naprej vlagati v razvojno-raziskovalne rešitve za e-mobilnost in v za to potrebno opremo. Nove tuje večinske lastnike so v zadnjih letih dobila tudi številna druga severno-primorska podjetja. Gostol-Gopan, ponudnik opreme za industrijsko peko kruha, je del italijanske skupine Tecnpool. Proizvajalec cementa Salonit Anhovo je v večinski avstrijski lasti, ajdovski Fructal je pristal v srbskih rokah ...

Ena prvih zgodb takrat sicer domaćega prevzema se je začela s pripojitvijo Komercialne banke Nova Gorica mariborski leta 1995, čemur so Goričani nasprotovali, a ni zaleglo. Država je tako nastalo Novo KBM z milijardo davkoplačevalskih evrov kasneje sanirala, Američani iz sklada Apollo so jo potem kupili za 250 milijonov evrov, zdaj pa jo prodajajo madžarski banki OTP, ob tem pa bodo, če se bodo s prodajo strinjali tudi regulatorji, mastno zaslužili.

Dobra stran regijskega gospodarstva je vrsta uspešnih in prilagodljivih podjetij, denimo Arctur, Instrumentation technologies, Business Solutions, Goap, Saop, Advansys, Spintec, pa tudi TKK, Tik Kobarid. Gostol TST, Škrlj, Šraml, Intra Lighting, Mlekarna Planika, Kolektor CPG, Mlinotest, Vitanest ... Med njimi jih veliko deluje na področju visoke tehnologije. Dobro pa

je prevoznikom in špediterjem, ki izkoriščajo prednosti obmejnega območja, in še komu.

Ajdovski epicenter

Poseben fenomen predstavlja razvoj gospodarstva v Ajdovščini, kjer delujejo Pipistrel, ki soustvarja letalski potniški in tovorni promet prihodnosti, pa na primer C-Astral, Vrc in Incom, ki ima med temi največ zaposlenih in prodaja sladoled po vsem svetu. In Bia Separations, ki se ukvarja z razvojem in proizvodnjo filtrov za čiščenje zdravilnih učinkovin in jo je lani za rekordnih 360 milijonov evrov kupila nemška skupina Sartorius, podjetje pa se v Ajdovščini širi in dodatno zaposluje.

Avgusta 2005 so se začela gradbena dela za dodatno desno krilo Hitovega igralniško-zabaviškega centra Perla v Novi Gorici.

Inovativnih idej v regiji ne manjka. Pomembno vlogo pri njihovi realizaciji ima Primorski tehnološki park, ki začetnikom in start-upom nudi vso potrebno podporo. Ledluks, Neptun Digital, Creative Solutions, Justfoldme, Kobi, Ollo, Innobox, Carlock so le nekatere od uspešnih zgodb. Nekoliko se še zatika pri ustrezni infrastrukturi, a tudi v tej smeri se dela. V podjetjih, ki gredo v korak z razvojem, hitijo z digitalizacijo proizvodnih in drugih procesov. Še posebej med mladimi gospodarstveniki je vse več takih, ki jim ni le za rast in dobiček, ampak dajo veliko na dobro vzdušje in odnose med zaposlenimi. Vse več podjetij je prijaznih do okolja in prav zeleni prehod je poleg visoke tehnologije eden od temeljev brezogljične družbe, ki zahteva tudi več povezovanja med podjetji in na splošno, kar je samo dobro. Nove priložnosti se odpirajo in dobro bi bilo med prvimi ujeti ta val in biti drugim za zgled.

Kolektor strmo navzgor, Eta navzdol

V samostojno Slovenijo je med idrijsko-cerkljanskimi gospodar-

skimi gigantkami najmočnejša vstopila Eta, globoko pod njo Hidria in Kolektor. Danes je razmerje obratno.

Eta je po lastninjenju leta 1994 in 75-odstotnem pristanku v lasti korporacije E.G.O. upadala. Obratno je Kolektor po izvitju in nakupu nemškega lastnika leta 2002 z bliskovito rastjo presešel celo E.G.O. Hidria je kljub počasnejši rasti prednjačila z inovacijami.

Družbe ostajajo trdne. Eta je edina, ki je po dolgotrajnem izčrpanju korporacije E.G.O. in boleči reorganizaciji ohranila rojstna produkta - termostate in litoželezne kuhalne plošče, ki so med korono postale hit. Prodaja termostatov pa je celo porasla. Eta je lani zato le malenkost znižala prihodek na 44 milijonov evrov, ohranila visok dobiček in 800 zaposlenih.

Skupina Kolektor se poslavlja od rojstnega proizvoda - kolektorja. Do 800 milijonov evrov celotnega prihodka in 4500 zaposlenih je rasla predvsem s prevzemi. Najmočnejša je v gradbeništvu in energetiki. Idrijsko - kolektorsko - lokacijo pravkar rešuje s selitvijo nemških družb v Slovenijo.

Skupino Hidria, sedaj v las-

tniških sporih, je vsa leta odlikovala inovativnost. Ko se je pred šestimi leti prestrukturirala in prodala del prevzetih družb, se je v industrijske in zelene avtomobilске tehnologije napotila s tehnološkimi kriki in lani pristala pri 230 milijonih evrov celotnega prihodka in 2100 zaposlenih.

Vse tri družbe iščejo delavce. Medtem ko nezadolženih Ete in Kolektorja ne bremeni strah pred rastočo inflacijo, je to težava za prezadolženo Hidrio. Vse tri utegne upočasniti rast cen vhodnih materialov.

Primorsko gospodarstvo je v 30 letih doživelo nekaj močnih udarcev. Podjetja, ki se niso znala prilagoditi, so se poslovala, prostor na trgu pa so našla nova ali prerojena. Večjih proizvodnih podjetij je manj, a uspešno tekmujejo na globalnem trgu. Podjetja v svoje izdelke in storitve vedno bolj vključujejo znanje in inovacije, hitijo z digitalizacijo vseh procesov. Dinamično okolje z močnim čezmejnimi predznakom in pristaniščem, ki nas od vedno povezuje s svetom, ponuja veliko novih priložnosti. Bolj kot kdajkoli prej je pomembno, da jih izkoristijo. •

Vzponi in padci gospodarstva Slovencev v Italiji

Slovinci v Italiji ne morejo več snovati lastnega razvoja

Kot vsa majhna podjetja si tudi podjetja Slovencev v Italiji po pandemiji ližejo rane. Nekoliko manj prizadete so najbrž ustanove, ki lahko računajo na prispevke, predvidene v zaščitnem zakonu za slovensko narodno skupnost v Italiji. Kolikšne bodo posledice, še ni moč oceniti, neboleče pa najbrž ne bodo tudi zaradi tega, ker Slovenci v Italiji, za razliko od skupnosti izpred 30 let, niso več subjekt in nosilec lastnega razvoja.

VOJMIR TAVČAR

Trditev naj ne zveni preostro, vendar primerjava med sedanjo narodno skupnostjo in tisto v osemdesetih in začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja ni spodbudna.

Ostala jim je le Zadrúna kraška banka

V tistem obdobju, pa čeprav niso bili zaščiteni z zakonom, so Slovenci v Italiji lahko računali na mrežo dokaj uspešnih podjetij in na bančno sekcijo Slovenskega deželnega gospodarskega združenja. Združevala je pet denarnih zavodov, ki so usklajevali svojo politiko in skupno oglaševali v medijih. Danes je ostala samo Zadrúna kraška banka, ki se je pred časom združila s sorodno doberdobsko hranilnico. Tržaška kreditna banka je bila likvidirana z odlokom finančnega ministra Carla **Azeglia Ciampija**

21. novembra 1996. Goriško Kmečko banko pa je prevzela čedajska banka, ki sicer jamči dvojezično poslovanje, vendar je ne usmerja več manjšina.

Zlom TKB in prisilna odtujitev Kmečke banke sta bila usodna tudi za organizirano ali družbeno gospodarstvo, ki je bilo delovalo v okviru levousmerjene in projugoslovanske Slovenske kulturno gospodarske zveze in je bilo gospodarska hrbtenica manjšine. Zametki te strukture segajo v prva poveljna leta, ko je Jugoslavija še upala, da Trst ne bo dodeljen Italiji. S podpisom londonskega memoranduma, s katerim je nekdanja Cona B Tržaškega svobodnega ozemlja ostala pod jugoslovansko upravo, Cona A s Trstom pa je prešla pod italijansko upravo, je del te gospodarske mreže zašel v krizo. Je pa ostal zametek podjetij, ki so se začela krepiti z izboljšanjem odnosov med Rimom in Beogradom.

Maloobmejni promet je dal prvi zagon s poslovanjem po avtonomnih računih, prava rast pa se je začela s podpisom Osimskih sporazumov in z ureditvijo meje. H krepitvi je veliko prispevala zlasti Slovenija, vendar ne s kapitalom, ker so podjetja kredite redno vračala, ampak z usmerjanjem in kanalizacijo poslov. Povezovalc glavne družbenih podjetij je bila finančna družba Safti.

V slabem desetletju je bilo ustvarjenih okoli tisoč novih delovnih mest v okoljih, v katerih slovenščina ni bila zapostavljena, kar je okrepilo družbeno vlogo jezika.

Družbena podjetja so imela največji delež poslovanja po avtonomnih računih, kar je izzvalo spore z zasebnimi podjetji in seje v zunanjetrgovinskih sekcijah SDGZ v Trstu in Gorici so bile večkrat kar naelektrene.

Sistem je zašel v krizo v začetku devetdesetih let. Osnovna napaka je bilo podcenjevanje možnosti

razkroja Jugoslavije, kar je pomenilo izgubo dobršnega dela tržišča. Negativno so bili v Sloveniji sprejeti tudi nekateri projekti, na primer zavarovalna družba Noricum in dnevnik Republika, s katerimi je želelo organizirano gospodarstvo prodreti na slovenski trg. Svoje pa so v zaostritvi težav prispevali tudi napadi iz Slovenije iz krogov pomladnih strank, ki so organizirano gospodarstvo ožigosali kot udbomafijo.

Gospodarska osnova Slovencev v Italiji, ki so bili v osemdesetih letih sposobni sami financirati dvojezično šolo v Špetru, je bila osiromašena, skupnost ni bila več osebek v snovanju lastnega razvoja. K temu je prispevala tudi kriza političnih struktur manjšine, ki niso znale več poiskati skupnega imenovalca in obnoviti skupnega predstavništva, kot je bila nekdanja enotna delegacija, ki je nastopala v imenu skoraj celotne skupnosti. •

Prometna infrastruktura v 30 letih - v pričakovanju tretje razvojne osi in drugega tira

Kljukica le za avtocestni križ

Ob osamosvojitvi so se po Sloveniji lahko potniki peljali po 228 kilometrih avtocest, zdaj jih imamo skoraj 700 kilometrov. Ob tem je leta 1991 Slovenija premogla 14.552 kilometrov cest, zdaj jih lahko namerimo več kot 38.800 kilometrov. Železniški del pa je ostal domala enak: danes imamo 1208 kilometrov prog, le 12 kilometrov več kot leta 1991.

KATJA GLEŠČIČ

Razvoj prometne infrastrukture Slovenije je v zadnjih 30 letih predstavljal predvsem avtocestni križ. V prihodnjih letih naj bi ga dopolnila tretja razvojna os.

Skupna dolžina cest v Sloveniji se je občutno povečala med letoma 1995 in 2000, kasneje res bistvenih sprememb ni bilo. Po dokončanju razširjenega avtocestnega križa je pozornost zdaj usmerjena predvsem v tretjo razvojno os, katere severni krak so začeli graditi lani. Izraz tretja razvojna os pomeni prometno povezavo, ki bo potekala od severne proti jugovzhodni Sloveniji (od meje z Avstrijo do meje s Hrvaško).

Od cestnega omrežja je poleg tega med pomembnimi projekti - po večletnih zamudah - trenutno v gradnji tudi druga cev predora Karavanke.

Rebrnice in Črni Kal

Ne severni, ne južni Primorci, niti Kraševci se ob osamosvojitvi leta 1991 v prestolnico še niso v celoti vozili po avtocesti, še dolgo po osamosvojitvi so vijugali čez Rebrnice ali črnokalske ovinke.

Leta 1996 je Goriška najprej dobila odsek hitre ceste H4 med Selom in Šempetrom mimo akumu-

Gradnja najzahtevnejšega dela vipavske hitre ceste prek Rebrnic je trajala vse od leta 2002 do leta 2009.

lacije Vogršček, med letoma 1999 in 2001 so dokončali odsek Vipava-Selo, leta 2003 med Vipavo in Podnanosom. Gradnja najzahtevnejšega desetkilometrskega dela hitre ceste prek Rebrnic pa je trajala vse od leta 2002 do leta 2009.

Od leta 1995 do 1998 je bil postopno zgrajen in odprt odsek med razcepom Gabrk, Sežano in Fernetiči, to je 11,3 kilometra dolga avtocesta A3.

Primorski avtocestni krak avtoceste A1 od Postojne do Srmi-

na (in priključek hitre ceste do mejnega prehoda Škofije) so v celoti zgradili do leta 2005. Še vedno pa se ne premakne pri odseku Koper-Dragonja, ki v poletni sezoni sodi med najbolj obremenjene v državi. Podobno je tudi z načrtovano hitro cesto Koper-Lucija, kjer so leta 2015 na odseku med Semedelo do Jagodja prometu predali predor Markovec. In prav tako Primorska čaka tudi na avtocestni odsek Postojna-Jelšane, kjer se trenut-

no pogovarjajo o trasi. Vse tri omenjene odseke je sicer vlada uvrstila med pomembne naložbe za zagon gospodarstva po epidemiji, a za zdaj še ni videti bistvenih premikov.

Čakajoč drugi tir. In tretji tir.

Osamosvojitve ni prinesla omembe vrednih sprememb v železniški infrastrukturi, dolžina tirov se je od leta 1990 do 2019 povečala za 12 kilometrov. Zadnja je bila v letu 2001 proga Puconci-Hodoš. Pred tem odsekom so se nove proge nazadnje veselili že zelo dolgo nazaj, leta 1967, ko je iz Prešnice v koprsko pristanišče po novem industrijskem tiru pripeljal prvi vlak. Bomo pa morda ob 35. obletnici osamosvojitve končno lahko poročali, da se končuje gradnja drugega tira med Divačo in Koper. Tir, ki so ga začeli omenjati še pred osamosvojitvijo. Vse do leta 2031 pa bo po načrtih časovnici treba čakati na dvotirno progo Divača-Koper, saj naj bi jo začeli graditi šele leta 2027. Kar je za prebivalce iz vasi pod Kraškim robom nesprejemljivo, še posebej ker bo 60 odstotkov dvotirne proge obsegal že sedanji projekt drugega tira. •

Osamosvojitve Slovenije je do temeljev spremenila tudi Luka Koper

V Luki danes štirikrat več tovora kot ob osamosvojitvi

Trajekt Venus je bil 25. oktobra leta 1991 tik pred polnočjo poln do zadnjega koticčka. Pripadniki JLA so vkrcali vse, kar jim je prišlo pod roke, in odpluli. Pristanišče je bilo zadnje ozemlje Slovenije, ki ga je doseglo olajšanje ob odhodu zadnjega vojaka JLA. Samostojna Slovenija je zadila. A kot večina podjetij se je tudi Luka Koper z osamosvojitvijo države morala hitro preusmeriti z izgubljenih jugoslovanskih trgov. Danes je za polovico večja kot pred 30 leti, skupni pretovor pa se je v tem času povečal za štirikrat.

KATJA GLEŠČIČ

VLuka Koper, ki jo vodi **Dimitrij Zadel**, so na vprašanje, na kaj so v 30 letih po osamosvojitvi najbolj ponosni, odgovorili: "Po osamosvojitvi Slovenije se je Luka Koper zelo hitro prilagodila novim okoliščinam. Izgubljene blagovne tokove iz bivših jugoslovanskih republik je nadomestila na srednjeevropskih tržiščih ter po vstopu v novo tisočletje pričela intenzivno vlagati v nove kapacitete. Danes je najpomembnejše pristanišče za Avstrijo, po pretovorjenih količinah kontejnerskih enot (TEU) ima primat v Jadranu, v letu 2020 pa se je po ustvarjenem prometu avtomobilski terminal Luke Koper znašel med peterico najuspešnejših terminalov v Evropi." Od leta 1991 do danes so se za krmilom zvrstili **Rudi Dujc, Bruno Korelič, Marjan Babič, Robert Časar, Gregor Veselko, Bojan Brank, Gašpar Gašpar Mišič, Andraž Novak** in **Drago Matič**.

Lastninjenje po udarniški zgodovini

Konec leta 1990 je Luka Koper pričakala z rekordnimi rezultati (5,5 milijona ton skupnega pretovora in 1562 zaposlenih), k čemur so največ prispevale količine razsutih in sipkih tovorov. V osamosvojitvenem letu 1991 je skupni pretovor strmoglavil za petino in padel na raven

iz leta 1988, število zaposlenih pa na 1343, leto kasneje na 1159 delavcev. A že v letu 1992 se je krivulja prometa obrnila navzgor.

Kmalu se je začel tudi naporen proces lastninskega preoblikovanja - iz sistema družbene lastnine v tržni ekonomski sistem. V Luki Koper je bilo to še nekoliko težje kot v večini drugih podjetij zaradi posebnega pomena pristanišča, njegove udarniške zgodovine, prepletenosti naložb v infrastrukturo, ki so jo plačevali pretežno iz prihodkov podjetja.

Rezultat procesa je Luka kot enovito podjetje, ki upravlja vse terminale. Država je z zakonom po-

državila zemljišča, oprema in stavbe pa so postali zasebna lastnina Luke Koper. Proces lastninjenja so zaključili 7. junija 1996, ko je bila Luka vpisana v sodni register kot delniška družba. Država kot lastnica pristaniške infrastrukture je postala 51-odstotna lastnica podjetja. Vlada je 15 let kasneje državne prednostne delnice brez glasovalnih pravic konvertirala v navadne. S tem se je povečal tudi vpliv politike v upravljanje pristanišča, predvsem imenovanje uprav.

Luka je koncesijsko pogodbo z državo za 35 let dobila leta 2008. Leta 2011 pa je bil sprejet državni prostorski načrt za pristanišče.

Pristanišče večje za 1,5-krat

V letu 1991 se je pristanišče raztezalo na 181 hektarjih, konec lanskega leta pa na 280 hektarjih. Lanski skupni pretovor, ki ga je zaznamovala pandemija, je znašal 19,5 milijona ton. V osamosvojitvenem letu 1991, ki ga je zaznamovala izguba jugoslovanski trgov, pa so pretovorili 4,3 milijona ton.

Razvoj Luke Koper in pristaniške dejavnosti najbolj pokazeta podatka o strateških tvorih: to so kontejnerji in vozila. Leta 1991 so v Luki pretovorili 62.141 kontejnerskih enot TEU, konec lanskega leta pa so našli že 945.051 TEU. V letu 1991, ko še niso imeli samostojnega avtomobilskega terminala, so pretovorili 15.347 avtomobilov, lani pa 617.157, s čimer zasedajo prvo mesto med vsemi sredozemskimi pristanišči. Tudi število pretovorjenih vagonov je danes trikrat večje kot leta 1991; takrat jih je bilo 82.000, danes že skoraj 259.000 na leto.

V 30 letih so v podjetju pridobivala pomen številna "nova" področja, kot so kakovost, izobraževanje, digitalizacija, inovacije, pridobivanje evropskega denarja za razvojne projekte, ozaveščanje o varovanju okolja in skrb za sobivanje s prebivalci, ki živijo v bližini pristanišča. •

Luka ob osamosvojitvi in danes

	1991	2020
Velikost v hektarjih	181	280
Površina pokritih skladiščnih površin (m ²)	240.552	395.300
Dolžina operativne obale (v metrih)	2250	3400
Dolžina železniških tirov (v km)	24	38
Skupni pretovor (v mio ton)	4.340.905	19.523.133
Skupni prihodki*	1.665.404.336 din	214.561.996 evrov
Čisti dobiček**	62.545.000 din	31.272.750 evrov
Pretovor kontejnerjev (v TEU)	62.141	945.051
Pretovor avtomobilov (v kos)	15.347	617.157
Število zaposlenih (na dan 31.12.)	1.343	1.535
Število pretovorjenih vagonov	81.964	258.618
Število ladij	981	1.433

Vir: Luka Koper

* preračunana vrednost na maj 2021 po stat.si 85,3 mio evrov

** preračunana vrednost na maj 2021 po stat.si 3,2 mio evrov

Fotografija: arhiv Občine Ajdovščina

30 let Ajdovščine v samostojni Sloveniji

1991 V osamosvojitveni vojni brez žrtev med Ajdovci

V občini Ajdovščina se zgodi 'dan prej' – med slovesnostjo na Trgu 1. slovenske vlade tanki JLA že prodirajo po dolini Bele proti Vipavi. Naslednji dnevi so izjemno napeti in glede na veliko število vojaštva je možnost konfliktov zelo velika. Na srečo na obeh straneh prevlada razum in do hujših spopadov ne pride. Tudi umik vojske poteka brez zapletov. Vmes se na frekvenci 102,2 MHz prvič oglasi lokalni Radio Nova.

1992 Izgube južnih trgov

Osamosvojitve za velika ajdovska podjetja pomeni izgubo velikega dela trga. Hitro se izkaže, da so ajdovski paradni konji preveliki za Slovenijo in hkrati premajhni in cenovno nekonkurenčni za Evropo. Podjetja se prestrukturirajo, ukinjajo programe, posledično tudi delovna mesta. V zavetrju nekaterih tradicionalnih panog, vendar na osnovi industrijske tradicije in znanja, vznikajo družbe z omejeno odgovornostjo, ki zapolnjujejo praznino med velikimi firmami in klasičnimi obrtniki. Med njimi so mlada visoko tehnološka podjetja.

1993 Begunski val

Zaradi vojne v Bosni in Hercegovini prihaja v Slovenijo vse več beguncev. V Ajdovščini vzpostavijo begunski center kar v opuščeni vojašnici v Šturjah. Vojna vihra v Bosni pa je Primorju vzela vso mehanizacijo na odprtih kopih premogovnikov in drugih gradbišč na tem območju. Tudi Fructal ostane brez svoje surovinske baze in proizvodnih obratov v Bosni (Čelić) in Vojvodini (Irig).

1994 Prve volitve za župana

Občine v novi stvarnosti dobivajo drugačne naloge in organizacijski ustroj. Oblikujejo se številne nove občine in tudi iz sorazmerno velike občine Ajdovščina nastaneta dve – ob ajdovski še vipavska. Uvede se županska funkcija in prvi župan postane Kazimir Bavec.

1995 Mučne delitvene bilance

Novonastali občini Ajdovščina in Vipava se ukvarjata z delitveno bilanco premoženja (predvsem stanovanj) in sicer v razmerju 76,03% - 23,97% (glede na število prebivalcev). Javno podjetje in večina javnih zavodov ostanejo skupni (komunalno stanovanjsko podjetje, zdravstveni dom, lekarna, vrtec, glasbena šola, knjižnica ...).

1996 Ajdovščina pridobiva mestno podobo

Na degradiranem območju ob glavni ulici (Goriški cesti) in Hubljem je najprej zrasel poslovno stanovanjski kompleks C2 (kot drugi center mesta), nato pa še C3, vključno z novo avtobusno postajo. Zgradilo ga je Primorje in ob svoji 50-letnici mestu podarilo fontano.

1997 Največji uspeh nogometašev Primorja

Potem ko so nogometaši Primorja postali jesenski prvaki, pa jim v nadaljevanju prvenstva ni uspelo obdržati zajetne točkovne prednosti. So pa kot viceprvaki nastopili v pokalu UEFA in se po nepričakovani in dramatični zmagi nad švedsko AIK Solno uvrstili v 2. krog, kar velja za največji dosežek kluba.

1998 Razbremenjeno mesto

Prometu predajo 2,2 kilometra dolgo obvoznoservisno cesto, ki pomembno razbremeni mesto Ajdovščina, zlasti v času gradnje odseka hitre ceste Vipava - Selo (dokončan leta 2001). Dotlej je tudi ves tranzitni promet skozi Vipavsko dolino potekal po glavni mestni ulici.

1999 S pesmijo med rojake

Moški pevski zbor Srečko Kosovel se mudi na dvotedenski turneji po Kanadi in ZDA. Slovenci, Primorci, Ajdovci, ki so skozi desetletja ohranjali slovensko kulturo in običaje onkraj velike luže, so veseli koščka domovine, ki so jim jo prinesli kosovelovci.

2000 Prelomen vstop v novo tisočletje

Župan Kazimir Bavec odstopi, Marjan Poljšak pa z zmago na vmesnih volitvah začne 14 letno vladavino. Tovarna pohištva Lipa vse bolj tone v izgubah, šokantna novica pride na jesen, ko ljubljanski Union prevzame Fructal. Povrh vsega obilno jesensko deževje sproži plaz Slano blato, ki ogrozi prebivalce osrednjega dela Lokavca.

2001 Veličastna prireditev ob 400 letnici naselitve Gore

Društvo Gora je obletnico obeležilo z nizom dogodkov, med katerimi ostaja nepozabna igrana scenska predstava na prostem pred večtisočglavo množico. Ob tem so postavili kip Matere Gorjanke (delo Zmaga Posege) in izdali obsežen zbornik Mati Gora.

2002 Wajdušna in Wimbeldon

Območje nekdanje vojašnice v Palah, v neposredni bližini Hublja, je kot naročeno za šport in rekreacijo. Površinam za igre z žogo, skate parku in balinišču se pridružita dve teniški igrišči. Za izvedbo projekta je bil ustanovljen Teniški klub Ajdovščina.

2003 Zaton tekstilne tradicije ob Hublju

V Tekstini ugasne še zadnji proizvodni obrat – predilnica (po skoraj 200 letih). Stare stroje dajo v razrez (staro železo), noveje prodajo v 'tretje' države. Prodajo tudi Dom kulture, ki se kasneje umakne Lidlu.

2004 Četrta država je le uspelo

Dolgoletna želja prebivalcev Gore po oskrbi s pitno vodo je končno izpolnjena. Od zajetja Skuk nad Lokavcem čez Predmejo do Cola je speljanega kar 35 km vodovoda z vsemi potrebnimi objekti. Maja odkrit spomenik vodi na Colu simbolno oznanja, da so se vodo na Goro trudile pripeljati že tri države, šele četrta pa je v celoti uspelo.

Fotografija: arhiv Občine Ajdovščina

2005 Ajdovščina – mesto nakupovalnih središč

Potem ko Spar ob ajdovski obvoznici odpre sodobno trgovino z 2.000 m², odgovori Mercator z rušenjem zastarele BIS-a in konec junija odpre veliko in sodobno blagovno središče. Kmalu pridejo še druge trgovske verige (Lidl, Hofer, Eurospin).

2006 Ajdovščina tudi univerzitetno mesto

Preureditev stavbe nekdanje vojašnice v Ajdovščini, ki jo je Univerzi v Novi Gorici podarila Občina Ajdovščina, je bila zaključena v vsega nekaj mesecih, tako da so se do oktobra iz Rožne doline v Šturje že lahko preselili Fakulteta za aplikativno naravoslovje, Šola za vinogradništvo in vinarstvo, Laboratorij za epitaksijo in nanostrukture ter Center za raziskave atmosfere.

2007 Novi hrami učenosti

Novo šolsko leto je v novih prostorih začela povsem nova šola – OŠ Šturje, grajena za 14 oddelkov in z veliko telovadnico. Vanjo je prvič vstopilo 322 učencev. Pod okrilje nove šole spada še nova podružnična šola v Budanjah, ki je nastala iz nekdanjega združenega doma.

2012 Primorju ni več pomoči

Tudi več uprav, ki so jih na čelo Primorja postavile banke upnice, ni našlo čarobne paličice. Stavkajoči delavci (že nekaj mesecev brez plač) so agonijo sklenili končati s predlogom stečaja, ki še do danes ni zaključen. Grozi socialna bomba.

2013 Najboljši žur desetletja

Na koncertu generacij v Ajdovščini je nastopilo več kot 20 glasbenih skupin, od legendarnih Pietrosov do najbolj uveljavljenih Elvis Jacksonov. Starostno pisana publika je ustvarila nepozabno vzdušje.

2014 Paket spodbud za preboj gospodarstva

Tadej Beočanin z zmago na županskih volitvah prekine 14 letno vladavino Marjana Poljšaka. Ker je brezposelnost v občini najvišja v regiji, na prvo mesto postavi program odpiranja novih delovnih mest. Sistem spodbud, v katerega pritegne deležnike iz gospodarstva, že v kratkem žanje lepe rezultate.

2015 Vipavski Križ oživiljen!

Celovita prenova srednjeveškega mesteca za dva milijona evrov je zaključena in zagotavlja vse pogoje

za ugodnejšo demografsko sliko kot tudi za nadaljnji gospodarski razvoj, predvsem na področju turizma. Še istega leta se v slikoviti kleti kriškega gradu zgodi skupna seja občinskih svetov občin ob reki Vipavi, na kateri potrdijo skupno turistično destinacijo Vipavska dolina.

2016 Končno pod isto streho

Po dolgih sedmih letih zapletov je šolski zvonec vendarle oznanil, da se pouk za učence in učitelje šole Danila Lokarja v Ajdovščini začne pod isto streho. Nekaj mesecev zatem je bil nared tudi prizidek s šestimi dodatnimi učilnicami na OŠ Šturje.

2017 Moja pobuda, hitra in učinkovita lekcija iz neposredne demokracije

Občina Ajdovščina je v Sloveniji orala ledino s participativnim proračunom, ki so mu nadelali bolj prijazno ime – Moja pobuda. Izkazalo se je, da imajo občani veliko idej in prve projekte so skupno z občino uresničili skozi proračun za leto 2017. Uspešna krstna izvedba je botrovala dvakratni ponovitvi projekta in nenazadnje izrednemu zanimanju širše javnosti.

2018 Zlati kamen kot temelj novemu mandatu

Vlaganje v blagovno znamko Vipavska dolina se hitro obrestuje, saj jo turistični vodnik Lonely Planet uvrsti med top 10 evropskih destinacij. Občina Ajdovščina pa prejme še Zlati kamen kot priznanje za najbolj razvojno prodorno občino zahodne Slovenije in za 'izrazito preobrazbo v modernost'. Utemeljivti pritrjujejo podatki o tisoč novih delovnih mestih in rasti števila prebivalcev, kar prepoznajo tudi občani, ki na županskih volitvah Tadeju Beočaninu zaupajo drugi mandat.

2019 Glasbena šola Vinka Vodopivca

Prenovo nekdanje gimnazije in kasneje stavbe 2 Osnovne šole Danila Lokarja v novo glasbeno šolo je sicer spremljalo veliko težav, ki pa zbledijo ob ogledu več kot 20 sodobno opremljenih učilnic in koncertne dvorane, ki s parterjem in balkonom sprejme do sto obiskovalcev.

2020 Občina Ajdovščina med najbolj razvitimi v državi

Analiza razvitosti občin je pokazala, da je Občina Ajdovščina v primerjavi z letom 2019 napredovala za kar 17 mest in poskočila na 8. mesto med 212 občinami v Sloveniji in s tem prejela. zlati ISSO certifikat razvojne odličnosti. Občina sodi v sam vrh občin z najmočnejšim razvojnim položajem v Sloveniji in na prvo mesto v statistični regiji.

2021 'Dnevna soba' mesta zaživela

Pandemija je sicer preprečila množično prireditev ob zaključku del na Lavričevem trgu, je pa že prvo sproščanje ukrepov razkrilo, da je Ajdovščina po treh letih izjemno zahtevne prenove dobila imenitno 'dnevno sobo' mesta.

Edo Pelicon

Fotografija: Marijan Močivnik

2008 V znamenju Primorja

Ob občinskem prazniku je Ajdovščina dobila najbolj prepoznavno zgradbo, novo upravno stavbo Primorja, ki jo je zasnoval arhitekt Boris Podrecca. Kasneje jo je kupil vsako leto uspešnejši Pipistrel. Primorje je tega leta zgradilo še prvo krožišče v mestu, ob njem sosesko Kresnice s sto stanovanji.

2009 Sto let lutkarstva

V spomin na prvo lutkovno predstavo v Sloveniji, ki jo je pred sto leti postavil Milan Klemenčič na svojem domu v Šturjah, so na zgradbi odkrili spominsko obeležje. Lutkam je bila namenjena tudi osrednja proslava in dan odprtih vrat na Osnovni šoli Šturje, kjer so v pripravi na obletnico sistematično raziskali Klemenčičevo delo.

2010 Od velike Lipe ostali le še zidovi

Lipa pohištvo in Lipa plus, družbi, ki sta nastali na pogorišču leta 2008 likvidirane Lipe d.d., ne zmoreta zagotoviti denarja za plače in gresta druga za drugo v stečaj in tako dokončno zbršeta spomin na še eno tradicionalno ajdovsko dejavnost.

2011 Tektonski premiki

Zadolžena Pivovarna Laško prodaja Fructal srbskemu Nectarju. Banke upnice stiskajo zanko okrog Primorja. Dušan Črnigoj se mora po dolgih letih vodenja koncerna posloviti. Prihajajo nova tehnološka podjetja kot sta Bia Separations in Center odličnosti za biosenzoriko, instrumentacijo in procesno kontrolo (COBIK). V Palah zaživi Hiša mladih z mladinskim hotelom.

Drage Primorke in dragi Primorci,
čestitamo vam ob 30-letnici samostojne Slovenije!
Dobrodošli v Ajdovščini.
Občina Ajdovščina

Fotografija: arhiv Občine Ajdovščina

Mojstri naše besede so pri osamosvajanju in demokratizaciji družbe odigrali ključno vlogo

Brez kulture se ne bi osamosvojili

Med najznamenitejše prizore slovenske zgodovine se je vpisal Tone Pavček, ki 8. maja 1989 na Kongresnem trgu v Ljubljani prebira Majniško deklaracijo. Mojstri naše besede so pri osamosvajanju in demokratizaciji družbe odigrali ključno vlogo. Zvrstilo se je veliko protestov, razprav, izjav, ostrih zapisov in stihov ... Toliko, da lahko preletimo samo nekaj vrhov.

POLJANKA DOLHAR
ANDRAŽ GOMBAČ

Starosta tržaških pisateljev **Boris Pahor** se je v številnih dnevniških in polemčnih zapisih ukvarjal s slovenstvom. Z narodno (ne)zvestostjo, občutkom (ne)pripadnosti skupnemu telesu. Narodne identitete ni mogoče skriti na jezikovno vprašanje: zvestoba narodni identiteti je zanj vprašanje človeškega dostojanstva.

O "prvenstvu slovenstva" je leta 1985 javno spregovoril na shodu Društva slovenskih pisateljev v Cankarjevem domu. Predvsem pa je o potrebi po vrednotenju slovenske identitete v novi pluralistični družbi in skrbi za skupni slovenski kulturni prostor dolga leta pisal v reviji *Zaliv*, ki jo je v Trstu urejal do leta 1991. Med njenimi sodelavci je bil tudi **Franč Jeza**, politik in pisec, prepričan zagovornik samostojne Slovenije, s katerim pa se Pahor takrat ni strinjal. Kot je priznaval v intervjujih, je začel samostojnost podpirati šele v devetdesetih, ko je bilo jasno, da je Jugoslavija obsojena na propad. Vse od šestdesetih let je bil pristaš konfederacije jugoslovanskih narodov. Za zgled mu je bil istrski komunist **Ante Ciliga** z geslom "ili konfederacija ili razlaz". Pahor ni verjel, da bi majhna slovenska država in slovenska politika, ki je takrat prisegala na internacionalizem, lahko narodu zagotovili obstoj tudi v sosednjih državah. Razočaran je bil, ker iz Osvobodilne fronte - odločitev zanj še danes prepričano zagovarja kot "prvobitno dolžnost" - ni izšla "tako klena postava slovenskega človeka, da ne bo treba več pisateljem skrbeti za njegov obstoj in razvoj", kakor

Pisatelja, ki sta se odločno in glasno zavzela za slovenstvo: Boris Pahor (levo) in Rudi Šeligo leta 1989.

je v intervjuju za *Delo* poudaril že leta 1964. Na vprašanje, katere carinske zapore bi najprej odpravil, je hudomušno odgovoril: "Sploh vse carinske in druge. Samo na mejnih prehodih med Republiko Italijo in Republiko Slovenijo bi postavil stalno komisijo za vse slovenske potnike, ki se vračajo z obiska na Tržaškem. Potniku, ki ne bi znal odgovoriti na pet vprašanj o življenju slovenskih ljudi v Trstu, naj bi se pri priči odvzeli vsi dežniki, vse kopalne obleke in druge ropotije, ki jih nosi čez mejo."

V osrednji Sloveniji je Pahor pogrešal (in še pogreša) občutek povezanosti, ki presega državne meje in temelji na skupni vrednoti - slovenstvu. Zvestoba narodu (in njegovi preteklosti) se v njegovi viziji države prepleta s skrbjo za človeško dostojanstvo. Večkrat je poudaril, da bi rad na slovenski politični sceni končno uzrl levičarsko stranko, ki bi, po zgledu njegovega prijatelja in vzornika **Edvarda Kocbeka**, združevala najboljše iz marksistične in katoliške misli.

Pisatelji, pankerji, Laibach ...

"Potrebno je natančno opisati, kaj se je v drugi polovici osemdesetih let dogajalo pri nas," je **Rudi Šeligo** za *Primorske novice* povedal junija 2001, ob desetletnici države. "Nočem govoriti, da je osamosvojitve pripravljalo samo Društvo slovenskih pisateljev. A sam najlažje govorim o tistem, pri čemer sem bil zraven. Veliko vlogo je imela tudi Mladina. Nemogoče je zanikati pomen celotne slovenske subkulture - pank, Laibach ... Vse to so bila enkratna dejanja, ki so se stopnjevala in artikulirala naše zahteve. Zame je vprašanje, ali bi se Slovenija brez kulture sploh osamosvojila, samo retorično."

Šeligo je bil v ključnih letih 1987-1991 predsednik Društva slovenskih pisateljev, v letih 1990-1992 poslanec v slovenski skupščini, leta 2000 pa minister za kulturo v Bajukovi vladi; četudi je bila ta kratkega daha, je Šeligo v pičlega pol leta uspelo sprožiti široko razpravo in biti motor pri ustvarjanju še zmeraj (!) nepre-

seženega Slovenskega nacionalnega kulturnega programa, kar mu priznavajo tudi (!) strokovnjaki z nasprotnega političnega brega.

Svoje predosamosvojitvene "izjave, proteste in nagovore" je zbral v knjižici *Prehajanja* (1991). Že takrat se je večkrat oprl na Cankarja in se k njemu vračal tudi pozneje. Leta 1996, na predvečer 120. obletnice pisateljevega rojstva, je v Cankarjevem domu vlekel vzporednice med njegovo in našo dobo, opozoril pa tudi na razliki: "Prva je izjemno pomembna, zanj nas je nagovarjal tudi Cankar z vsem svojim vznesenim delom, in se imenuje osamosvojitve Slovenije, ustanovitve samostojne države Slovencev. A kot da tega 'vrhovanja' svoje zgodovine ne jemljemo zares. Pred Cankarjevim spominom se moremo samo sklonjene glave spraševati, kako je mogoče, da učinkuje ta visoka ura naše zgodovine (ki pa še ni odbila!) na našo samozavest in ponos tako sramotno šibko, kot da se sramujemo in nas peče vest, ker nismo več 'hlapci!'" Druga razlika zadeva upad vere v moč utopije in celo izgubo volje do civilnega, profanega popravljanja sveta: "Cankarju in njegovi dobi za zanosno upanje v uresničitev utopije, ki bo za zmeraj pospravila s sveta krivice in vsakršna ponižanja človeka, moremo samo zavidati in nekako z nostalgijo zreti v oni čas, ko veliki zgodovinski preskus udejanjanja še ni bil izvršen." Šeligo je nagovor sklenil s pozivom, naj še enkrat poizkusimo in se vprašamo, odkod je v nas prišlo prepričanje o dokončnem triumfu kapitalizma in kaj je bilo narobe z "utopijo kot utopijo, da smo jo odstranili z našega človeškega horizonta".

Janez Menart je v šestdesetih kritiziral rabo srbohrvaščine v slovenski javnosti, zlasti na RTV-ju. V prvi polovici osemdesetih je ostro nasprotoval uvedbi "skupnih jeder", boj za položaj Slovencev pa je leta 1987 utemeljil z nadčasovno ugotovitvijo: "Človekova dolžnost je, da se bori za pravico, če je le najmanjša možnost za uspeh, pa tudi če je ni. To mora storiti vsakdo, kot pač zna in more."

V knjigi *Slovenec v Srboslaviji* (2001) je ponatisnil tudi članek, kar mu ga v *Delu* objavili prav 25. junija 1991. Naslov: Resnična umetnost z naših tal bo zaradi svoje splošne človeške usode zanimiva tudi za tuji svet. V krepkem tisku je poudaril, da bosta naša jezik in kultura v samostojni državi imela pomembnejšo politično težo, seveda pa vsaka država mora svojo identiteto uveljavljati v svetu: "Ker Slovenija pri tem (tako kot velika večina manjših držav) ne more računati na svojo politično, denarniško ali gospodarsko pomembnost, ji k mednarodni uveljavitvi poleg izjemnih, specializiranih dejavnosti in nekaterih svetovno renomiranih proizvodov lahko pomagajo predvsem dober glas napredne, urejene, čiste in poštene dežele, turizem ter znanost in kultura v najširšem pomenu besede."

V roke velja vzeti knjigo *Konec tisočletja, račun stoletja* (1999), v katero je **Drago Jančar** uvrstil tudi dnevnik iz obdobja desetdnevne vojne. Med drugim opisuje srečanja z bledim, a umirjenim, zbranim **Milanom Kučanom**, neutrudnega **Nika Grafenauerja**, seznanjanje evropske javnosti z dogajanjem pri nas in ugotovitev, do katere je prišel **Jaroslav Skrušný**, potem ko je videl, da tanki vozijo tudi čez gredice: "To pomeni, da bo odpor. Slovencem lahko zapiraš pisatelje, celo vlado bi jim lahko zamenjal, ampak kdor jim hodi po solati na vrtu, bo veliko tvegala. Tukaj pa teptajo z gosenicami tankov, to se ne more dobro končati."

Trideset let pozneje

Pripis junija 2021: pisatelj so spet glasni. Da kultura ne briga nikogar? Nasprotno, na protestih morje ljudi posluša - poezijo! Kakor pred 30 leti in še večkrat pozneje je spet glasen **Boris A. Novak**, glasna je **Svetlana Makarovič** ... **Andrej Rozman Roza** je ondan na zasedenem križišču skupaj z večti-sočglavim zborom nagovoril vse tiste, ki nas pehajo v pogubo. Zadolnela je njegova nova pesem *Nas* še za vas je sram. •

Ervin Fritz

Minimalni program

Slovenci nismo imeli v vsej svoji zgodovini še nobenega slovenskega kralja, še nobenega slovenskega papeža, niti slovenskih baronov nismo imeli, nobeden naših nam ni zares vladal, kaj šele, da bi vladal drugim. Že več kot tisoč let smo mutasti hlapci. Kar se zavedamo svoje zgodbe, brez besed služimo. Naši davki so zidali beli cesarski Dunaj, rdeče aristokratske Benetke in zidajo sivi komunistični Beli grad. Ti, ki nas strižejo, nas tudi novačijo in nam puščajo kri. Nihče pa ni še nikoli plačeval davka Ljubljani. In Ljubljana tudi še nikoli ni novačila v drugih deželah. Okoli nas so bili vedno strižci in nemalokdaj klavci. V vsej svoji dolgi zgodovini smo imeli samo štiri kratka leta svoje brigade. Za večje prekletstvo rdeče in bele. Edino, s čimer se lahko hvalimo, je to, da še smo. Pod to ne bi smeli.

Pesem je Ervin Fritz napisal 23. aprila 1989 in jo leta 1991 uvrstil v zbirko *Črna skrinjica*.

Svetovni slovenski kongres je na predvečer osamosvojitve povezal rojake v domovini ter v zamejstvu in po svetu

Globalna slovenska naveza

Sliši se neverjetno, ampak bilo je zares naključje. Mislim na dejstvo, da je ustanovitev Svetovnega slovenskega kongresa sovpadala z osamosvojitvijo Slovenije. Pripravljalni odbor kongresa, ki sem mu imel čast predsedovati, je namreč datum ustanovnega kongresa določil leto dni prej, približno šest mesecev pred referendumom o samostojnosti Slovenije. Takrat smo celo razmišljali o možnosti, da bi politično stanje ne dopuščalo, da bi ustanovni zbor potekal v Sloveniji, kajti postavili smo temeljni pogoj, da mora biti slehernemu Slovincu, ne glede na to, od kod prihaja, omogočeno, da se zasedanja udeleži in da se nato varno vrne domov. Bilo je naključje, ampak vsem dobrodošlo, čeprav smo morali zaradi napada jugoslovanske armade program prilagoditi okoliščinam, ki v tistih dneh v Sloveniji niso bile prijetne.

BOJAN BREZIGAR

Zamisel o Svetovnem slovenskem kongresu je padla nekaj časa prej, mislim, da je bilo to leta 1988. Če se ne motim, je idejo prvi sprožil **Boris Pahor**. Konkretizirala se je jeseni na Dragi, o njej je govoril **Vinko Ošlak**. Takrat sem posegel v razpravo in pristopil k pobudi, nakar sem nekaj dni kasneje v medijih ugotovil, da me je Ošlak razglasil za predsednika pripravljalnega odbora. Tako se je začelo.

V Ljubljani je prav tako nastajal odbor "slovenske" veje kongresa. Za predsednika je bil izvoljen **Vlado Habjan**, tajnica je bila **Spomenka Hribar**. Takoj smo se ujeli in začeli zbirati kandidate, ki bi bili pripravljeni delati v pripravljalnem odboru. In tako se je začelo tudi ozaveščanje Slovencev po svetu z dogajanjem v Sloveniji.

Bilo je pro bono delovanje

Vseh imen se ne spominjam; vem, da je gradivo, kolikor ga obstaja, shranjeno v Arhivu Slovenije, ampak ta zapis nastaja predvsem po spominu. Bilo je zanimivo delo. Kaj kmalu so se prijavili ljudje z vseh koncev sveta; vsi na lastne stroške, zato so bile nekatere države bolj pokrite, druge manj. Vlado Habjan mi je predlagal **Ravla Kodriča**, ki sem ga z veseljem sprejel; bila sva v nasprotujočih si taborih, ampak pri odboru je bila to vrednota. To je veljalo že za samo Slovenijo, kjer sta ob Habjanu, partizanu in komunistu, sedela tudi sodnik Franc Miklavčič in publicist Viktor Blažič, oba preganjana v času komunističnega režima. Bili so časi, ko je bilo to mogoče, časi tiste enotnosti za doseg skupnih ciljev, ki jih v Sloveniji že zdavnaj ni več.

Tako je bilo tudi v nekaterih drugih sredinah. Iz Kanade sta na seje prihajala **Zlatko Verbič** in **France Habjan**, prvi ekonomski in drugi politični izseljenec, ki sta se kar pogosto špikala, ampak vse je izpadlo dobrohotno, skoraj prijazno. Iz ZDA je prihajal odvetnik **Jože Bernik**, kasnejši poslanec v državnem zboru, ki je nekako zastopal tudi argentinske Slovence, za katere so bila potovanja predraga, da bi lahko prihajali na seje. Iz Avstralije je nekajkrat prišel **Dušan Lajovic**, iz Velike Britanije pa Dušan Pleničar. Koroške Slovence je zastopal mladi **Lojze Dolinar**, sedanjí celovski podžupan, na seje pa so bolj ali manj redno prihajali še drugi, iz Nemčije, Francije, Švice. Vseh se žal ne spominjam. Na italijanski strani me je bila zavzetost velika in politične pregrade niso vplivale na odločitev, da v tistem času zamisel podprejo pripadniki vseh političnih sredin.

Vsi smo delali brezplačno in potovali na lastne stroške; sam sem bil v tistem času v Parizu, v Bruslju in v Clevelandu, kjer sem med izseljenci promoviral idejo kongresa. V Ljubljani je nekaj sredstev za sedež in dva zaposlena pri vladi izposlovala Spomenka Hribar, v

V Trstu so pred 30 leti zborovali v podporo samostojni Sloveniji.

Trstu smo s pomočjo Tržaške kreditne banke zagotovili sredstva za eno začasno zaposlitev, to je bila **Jasna Rauber**, ki je bila ves čas priprav duša operative. Pisalno mizo in telefon so ji zagotovili na Slovenskem raziskovalnem inštitutu.

Veliko razprav o statutu

To delo je zadevalo predvsem dve vprašanji: pripravo ustanovnega zasedanja in oblikovanje statuta. Glede ustanovnega zasedanja je bilo takoj jasno, da bo potekalo v Ljubljani, razen v primeru, da bi politične okoliščine tega ne dopuščale. Spomenka Hribar si je prevzela levji delež bremena, od logistike, to je Cankarjevega doma in vsega, kar sodi zraven, do zagotovitve prisotnosti najvišjih predstavnikov oblasti. Tako smo bili dogovorjeni, a v zadnjem trenutku zaradi napadov JLA nekateri niso mogli zapustiti svojih štabov.

O statutu smo dolgo razpravljali; odločili smo se, da bo to nekakšna zvezna organizacija, katere članice bodo konference v posameznih državah. Te konference so postopoma nastajale in na dan osamosvojitve oziroma ob napadu JLA so bile že zelo aktivne z organizacijo kar nekaj manifestacij, začeni z Londonom, kjer je bila, če me spomin ne vara, manifestacija z zahtevo priznanja slovenske države že dan po osamosvojitvi. Statut je bil zelo podrobno napisan in očitno ustrezen, če pomislimo, da so temeljna določila - organizacija po konferencah, knežji kamen kot simbol in himna Slovenec sem - ostala nespremenjena vseh 30 let. Le kasneje so ga morali uskladiti s slovensko zakonodajo o društvih.

Ustanovni zbor je bil slovesen, v neposrednem prenosu na slovenski televiziji. Veliko ljudi, ki so

sedeli v dvorani, je ostalo tesno povezanih s Slovenijo, kar nekaj v slovenski diplomaciji, predvsem kot častni konzuli. Ustvarila se je mreža, ki nas občasno še povezuje, čeprav tri desetletja kasneje marsikoga žal ni več med nami.

Zunaj meja domovine je pol milijona Slovencev

Ni pa mogoče zamolčati, da je prav v prvih dneh in mesecih kongres pretresla polemika v zvezi s pojmovanjem polpretekle zgodovine; polemika, ki danes še obstaja v slovenski politiki. To obdobje je

glavnina razumevala dogajanja v Sloveniji.

Kar nekaj se jih je vrnilo in nekateri so se morali spopasti s slovensko birokracijo. V tistem času sem spoznal človeka, ki je bil šofer v ameriškem vele mestu, pa se je preselil v Ribnico, kjer so od njega zahtevali, da ponovno opravi vozniški izpit. Marsikaj takega se je dogajalo, veliko je bilo zanimanja in razumevanja, Slovenija je vedno trdila, da ima te ljudi rada, a, kot je Pleskovič povedal v nekem intervjuju, v njih ne vidi dovolj potenciala. Oni pa so navezani na tradicijo, tudi na tisto drobno.

“V tistem času sem spoznal človeka, ki je bil šofer v ameriškem vele mestu, pa se je preselil v Ribnico, kjer so od njega zahtevali, da ponovno opravi vozniški izpit.”

BOJAN BREZIGAR

bilo relativno kratko in z izvolitvijo dr. **Borisa Pleskoviča** za predsednika se je dejavnost usmerila predvsem v srečanja slovenskih strokovnjakov, ki delujejo na tujem: zdravnikov, znanstvenikov, arhitektov, pravnikov, novinarjev in veliko drugih. Tako si je Svetovni slovenski kongres izrezal svoj prostor pod soncem; z vsakodnevnim politiko se ne ukvarja in navsezadnje je prav tako, saj je tega v Sloveniji že itak preveč.

Slovenci v svetu, teh naj bi bilo okoli pol milijona, 200.000 v ZDA, 40.000 v Kanadi in v Nemčiji, 25.000 v Argentini, 20.000 v Avstraliji, 10.000 v Srbiji, raztreseni pa so po vsem svetu, so bili v času osamosvajanja Sloveniji zelo blizu. Pri osamosvojitvi so ti ljudje pokazali, da jim ni vseeno, kakšna bo Slovenija, ali bo uspešna samostojna država ali bo tonila v balkanskem morju. Tako je takrat

Ko so pred nedavnim slovenski romarji obiskali papeža **Franciška**, jih je ta spomnil, da v Buenos Airesu vedo za Slovence, ker jim je všeč potica. In **Amy Klobuchar**, ugledna ameriška senatorka, ki se je celo potegovala za mesto predsednice ZDA, je tudi letos svojemu 93-letnemu očetu za veliko noč prinesla v dar potico in to je ponosno objavila na spletu. Kajti potomci slovenskih izseljencev, ki slovenščine v glavnem ne obvladajo, si v tej državi ne zamišljajo velike noči brez potice. Marsikdo se pri nas temu muza, ampak prav nič smešnega ni, če predstavljajo klobase in potica po treh ali štirih generacijah še vez na nekdanjo domovino. Svetovni slovenski kongres je to vez utrdil, ne vsiljivo, ne oblastveno, ampak predvsem čustveno. Ti ljudje so vredni globokega spoštovanja. •

30 let skrbi za okolje: za odpadke v Sloveniji namenimo kar tretjino okoljskih stroškov

Zrak in voda sta boljša, odpadki in še marsikaj pa šepa

Čeprav v samostojni Sloveniji posvečamo okolju neprimerno več pozornosti, kot je je bilo deležno v Jugoslaviji, so tri desetletja po odcepitvi boljši le redki okoljski kazalci, mnogo več je takih, kjer s trdom komajda ohranjamo stanje enako. Denimo pri odpadkih, za katere namenimo kar tretjino vseh izdatkov za okolje. Ponekod pa se niti ne trudimo.

MARICA URŠIČ ZUPAN

FOTO: LEO CAHARIJA

Pri ravnanju z odpadki smo v času samostojne države zelo povečali delež ločenega zbiranja in predelave, nismo pa zmanjšali njihove količine.

Najbolj zgovorno je področje odpadkov. Že res, da smo v 30 letih naredili ogromen preskok pri ločenem zbiranju odpadkov in njihovi predelavi - leta 2002 smo po podatkih državnega statističnega urada ločeno zbrali komaj devet odstotkov vseh odpadkov, zdaj jih zberemo kar 71 odstotkov. Toda ničesar nismo naredili pri zmanjševanju količine odpadkov. Leta 2002 je povprečen Slovenec odvrnil 426 kilogramov odpadkov, leta 2018 pa celo več, 495 kilogramov.

In nastajanje komunalnih odpadkov je le delček mnogo širše problematike odpadkov. Naslednja težava je njihova predelava. Že najmanj štirje ministri in ministrica za okolje so si polomili zobe na odpadni embalaži, sprejemali "interventne" ukrepe, tu in tam za silo spraznili prepolne zbirne centre, a zdaj se plastična embalaža spet kopiči. Vmes so nekateri kupi plastike kar zgorili, kaj vse je šlo ob tem v ozračje, v bližnja naselja, na solato v tamkajšnjih vrtovih ... ne vemo, ker podrobnih meritev teh izpustov ni opravil nihče. A to ne pomeni, da škodljivih posledic goreče plastike ni bilo, saj plastika brez teh ne gori.

Pa se niti tu problemi z odpadki še ne končajo. Zadnje me-

sece je "odpadkovni hit" blato iz čistilnih naprav. Ker ga v tujino ni več možno oddajati tako poceni in enostavno kot v preteklosti, doma pa si pred tem problemom zatiskamo oči, vsakih nekaj mesecev zgroženi opazimo goro odpadnega blata v naravi: oktobra je podjetje iz Ljubljane pripeljalo devet tovornjakov blata na kraški teren pri

vprašanji o spremembah na področju okolja v 30 letih samostojne države in kje smo se odrezali najslabše, kot najbolj zgovornega izpostavi prav ta zaplet z odpadki na Jesenicah: "Na dvorišču jeseniške železarne sta poleti 1991 obtičala dva vlaka industrijskih odpadkov, ki jih je bosanska vlada vrnila v Slovenijo, ker se je zaradi njih v Bosni

In kako ocenjuje stanje z odpadki danes? "Po 30 letih od bosanskega upora slovenskemu odpadkovnemu imperializmu smo na istem. Danes so se uprli Madžarska, Kitajska, ... In to ne samo na segmentu industrijskih odpadkov, po slovenskem prostoru se odlaga odpadno blato s čistilnih naprav, (samo)vžigajo se skladišča(?) in obrati za 'predelavo' raznih vrst celo ločeno zbranih odpadkov in embalaže, odkar je ta segment sistemsko znova prevzelo 'gospodarstvo' samo," odgovarja tedanji minister.

O tem, ali je za to kriva zakonodaja ali nemara ministri za okolje, ki so večinoma prihajali iz šibkejših koalicijskih partneric, pa: "Ministri za okolje danes niso politično šibki, obratno, prioriteto se zavezujejo gospodarstvu in odstranitvi 'administrativnih ovir', podpisujejo, kar dobijo na mizo, četudi protipravno."

Zrak je čistejši, a še ne dovolj

Tudi pri stanju ozračja ni dovolj pogledati samo izpuste ogljikovega dioksida, enega glavnih krivcev za podnebne spremembe in ključne tarče podnebnih ukrepov v Sloveniji in globalno.

"Po 30 letih od bosanskega upora slovenskemu odpadkovnemu imperializmu smo na istem."

MIHA JAZBINŠEK

prvi minister za okolje v samostojni Sloveniji

Rodiku, pozimi se je podobno velik kup znašel na vodozbiornem območju pri Ljubljani, v začetku tega meseca tik ob potoku v občini Hoče-Slivnica na Štajerskem.

Odpadkovni imperializem se nadaljuje

Pri odpadkih nismo nič na boljšem, kot smo bili leta 1991, se strinja tudi **Miha Jazbinšek**, prvi minister za okolje v samostojni državi, ki je na slovesnost ob prisegi vlade zamudil prav zaradi odpadkov. Na naši

začel medetnični spopad. Te odpadke so pred tem štiri pomembna slovenska podjetja v organizaciji Gospodarske zbornice Slovenije poslala v Bosno na uničenje, tam pa za to ni bilo možnosti. Torej: začel se je meddržavni odpadkovni imperializem. Kot takrat še nepooblaščen minister sem jih nato namesto ministra za industrijo poslal v uničenje na Finsko. Šele 1993 smo z zakonom o varstvu okolja začeli ustvarjati 'zeleno' neprofitno gospodarstvo tudi na segmentu odpadkov," se spominja Jazbinšek.

Kljub temu začnimo z njim: leta 1995 so znašali izpusti ogljikovega dioksida v Sloveniji 10.800 Gg, nato naraščali do 14.700 Gg v letu 2008 in padli na 12.648 Gg leta 2018. A kljub padcu so bili še vedno večji kot v prvih letih nove države. "Seveda je treba k temu prišteti promet, kjer ustvarimo ogromno CO₂. Ali se kdo spomni evropske pobude za mesta nad 100.000 prebivalcev, kjer bi prometne zadrege razreševali na obstoječem cestnem fondu? In sabotažnega odziva ljubljanskega župana Zorana Jankoviča v spreji z ministrom za okolje in prostor Janezom Podobnikom, da bo Ljubljana dobila rumene pasove, potem ko bo zgradila šestpasovne vpadnice?" opozarja Miha Jazbinšek.

Ob tem (po stroki arhitekt) dodaja, da ima nekdanji minister Janez Podobnik v verigi predhodnikov in naslednikov na vesti tudi "okoljsko enega najslabših prometnih projektov, drugi tir Divača-Koper, krajinski masaker doline Ospa in pobočja Tinjana s servisnim cestovjem od spodaj navzgor, pozneje pa še od zgoraj navzdol. In to samo zaradi nekaj kilometrov predolge trase, ki je niso znali stlačiti v hrib brez vinjanskega viadukta in z enim tunelom namesto šestih."

Premik tovora in potnikov s cest na železnice je sicer velika zamujena priložnost vseh vlad po osamosvojitvi. Tudi zaradi prometa (in industrije) smo imeli še leta 2010 po podatkih državne agencije za okolje presežene koncentracije ozona po vsej državi. Zadnja leta so se znižale, problematični pa ostajajo delci PM₁₀, ki so občasno še vedno marsikje preseženi, so pa njihovi izpusti padli z 8.346 Mg v letu 2001 na 5.253 v letu 2018.

Kljub temu je kakovost zraka

Grožnji okolju: pozidava in potratnost

Negativnih okoljskih zgodb pa je bilo v 30 letih po Plutovem mnenju še veliko: "Zelo so se povečali pritiski na okolje, zlasti prometni, širila se je suburbanizacija, pozidalo se je veliko kmetijskih zemljišč, drastično je upadla prehranska samooskrba. Nismo tudi našli rešitev za snovno-energetske tokove, poraba surovin in energije se je povečala. Kazalec okoljskega odtisa, ki je glavni kazalec porabe naravnih virov, kaže, da Slovenija porabi trikrat več, kot bi bilo sprejemljivo. Zatorej bomo morali poleg podnebne nevtralnosti v prihodnje poskrbeti tudi za ekološko varnost, zlasti glede porabe energije in surovin."

Državni statistični podatki sicer kažejo nekaj izboljšav, vendar so te sila skromne: emisijska produktivnost se je od leta 2001 do 2019 povečala z 1,45 na 2,5 evra na kilogram CO₂, snovna produktivnost pa z 0,85 na 1,53 evra na kilogram.

V kmetijstvu je sicer pozitivno povečanje števila ekoloških kmetij od leta 2002 do 2017 s 115 na 3320, toda obenem je upadel delež obdelanih kmetijskih zemljišč na manj kot četrtno vseh kmetijskih zemljišč. V 2019 smo v Sloveniji pridelali 44 odstotkov porabljene zelenjave in svežega sadja in 81 odstotkov mesa. Vse ostalo (med drugim 230.000 ton svežega sadja, 177.000 ton zelenjave in 111.000 ton mesa) smo pripeljali iz tujine, kar je dodatno obremenilo okolje.

Če bi s hrano ravnali skrbneje, bi je lahko uvozili manj. Toda tudi pri odpadni hrani nazadujemo: leta 2013 je vsak prebivalec Slovenije odvrnil 51 kilogramov hrane, predlani kar 67 kilogra-

FOTO: MARICA URŠIČ ZUPAN

Ker so se površine obdelovalne zemlje v Sloveniji v 30 letih zmanjšale, več hrane uvozimo in s tem močno obremenjujemo okolje doma in po svetu.

Skromne ambicije kaže tudi delež denarja, ki ga namenjamo za okolje. Delež investicij za okolje se je od osamosvojitve, ko je znašal 0,83 odstotka bruto družbenega

proizvoda, do leta 2015 povečeval in dosegel 1,15 odstotka, nato pa padel, do skromnega pol odstotka v letu 2019. Delež tekočih izdatkov za okolje pa blago narašča, po prvem

desetletju je znašal 0,72 odstotka bdp, predlani pa 1,42 odstotka bdp. Kljub pozitivnim premikom nas torej tudi v naslednjih 30 letih čaka na področju okolja še veliko dela. •

"Kazalec okoljskega odtisa, ki je glavni kazalec porabe naravnih virov, kaže, da Slovenija porabi trikrat več, kot bi bilo sprejemljivo."

DR. DUŠAN PLUT
geograf

področje, na katerem smo v 30 letih naredili precej korakov na bolje: zmanjšale so se koncentracije žveplovega in dušikovega dioksida in nekaterih drugih onesnaževal. Tudi dr. **Dušan Plut**, ki je kot profesor geografije na ljubljanski Filozofski fakulteti redno spremljal spremembe na okoljskem področju, med pozitivnimi premiki v samostojni državi na prvem mestu izpostavi zrak: "Glede na leto 1990, ko je bil eden glavnih problemov onesnaženost zraka, se je stanje glede onesnaženosti ozračja izboljšalo," pravi.

Drugo področje izboljšanja je po njegovem mnenju kakovost vodnih virov, tretje pa okoljska zavest: "Razmišljanja, da ni možno hkrati doseči varovanja okolja in gospodarske blaginje, ni več. Nismo pa še dojeli ključnega sporočila, da na omejenem planetu ni možno neomejeno trošenje naravnih virov."

mov. Kar polovica od 140.804 ton predlani odvržene hrane je prišla iz gospodinjstev, tretjina iz gostinstva, desetina iz trgovine in manj kot desetina iz proizvodnje hrane.

Dva koraka naprej, enega nazaj

Miha Jazbinšek, prvi okoljski minister v državi Sloveniji, med pozitivnimi premiki od takrat izpostavi zakon o gozdovih, ki je ohranil prebivalno gozdarjenje namesto golosekov in prehodnost gozdov, zakon o ohranjanju narave, ki ima vzvode zavarovanja nacionalnih in lokalnih naravnih vrednot, ter evropsko omrežje Natura 2000.

Ob hvalevrednem javnem vodovodnem omrežju do večine prebivalstva pa opozarja, da bi morala povsod za pitno vodo skrbeti javna podjetja in občinski režijski obrati, za vodne vire pa država.

PRAZNUJEMO 30. OBLETNICO OSAMOSVOJITVE

ČAS JE ZA SKUPNI RAZVOJ

SMC

stranka
moderna
centra

SKENIRAJ IN
SOUSTVARJAJ

www.razvojnafronta.si

Blaž Maver, specializant otorinolaringologije, je prepričan, da imamo Slovenci za nacionalni ponos tisoč in en razlog

Želi si, da bi se Slovenci poenotili

Pivčan Blaž Maver se je na dan osamosvojitve pripravljaj na prihod na svet. Rojen je namreč 26. junija 1991. Vojno za Slovenijo je večinoma prespal, se pa povsem zaveda strahu, ki je prežemal mamo, ko je ob tuljenju siren morala z njim v zaklonišče porodnišnice, ko je poslušala o preletih migov in konvojih tankov. "Hvala bogu, da se je vse izcimilo, kot se je," pravi danes 30-letni zdravnik, ki v celjski bolnišnici dela kot specializant otorinolaringologije (ORL).

NIVES KREBELJ

Blaž Maver je zelo zadovoljen z življenjem v Sloveniji. "Všeč mi je, da nas urbanizacija ni povsem povozila in je narava še neokrnjena, hkrati pa imamo geografsko popolno lokacijo, vpeti smo med Alpe in Sredozemsko morje, mešajo se vplivi germanskega, romanskega in slovanskega sveta. Ljudje imamo dovolj prostega časa in znamo uživati v njem," naniza. "Ni mi pa všeč, kako je narod razdeljen, res ne vem, zakaj se je treba toliko ukvarjati s preteklostjo. Namesto, da bi se iz zgodovine kaj naučili, raje pogrevamo dogodke, na katere več nimamo vpliva," dodaja.

Jugoslavija nas je oblikovala

Osredotoča se na pozitivne stvari, v politične zdrahe se ne pogloblja. Vsem se le ne more izogniti. Kot pravi, skoraj ni države na svetu, kjer med pandemijo ni prišlo do nasprotovanja ljudi zaradi omejitev. "Gre za normalen pojav demokratične družbe, ljudje imajo pravico izraziti svoje mnenje, če mislijo, da so jim pravice kratene." Slovenija ni nikakršna izjema, ugled v svetu gor ali dol. "Ne obremenjujem se s tem, kaj si o Sloveniji misli Nemec, Španec ali Čeh, pomembno je zgolj to, kako se mi

Blaž Maver se v Sloveniji dobro počuti.

počutimo v lastni državi. Smo del evropske in svetovne skupnosti, zato je nujno sodelovanje z drugimi državami na vseh področjih," razmišlja. Slovenijo v prihodnosti vidi kot oazo miru v osrčju Evrope, trajnostno usmerjeno in povezano z naravo. "Želim si, da bi se še naprej trudili ohraniti socialno državo in se končno poenotili kot narod, saj imamo za nacionalni ponos tisoč in en razlog," poudarja. Življenje v nekdanji Jugoslaviji je

Mavru znano skozi pripovedovanja starejših. "Ljudje so radi sentimentalni glede preteklosti. Hrepenijo po starih, zlatih časih, ko se je vrtela 'prava glasba' in je bilo vse oh in sploh. Morda, ker so bili mladi?" ugiha. In nadaljuje: "Ne vem, če je to povezano s političnim sistemom. Idejni koncept Jugoslavije ni bil napačen in nekdanja skupna država nas je na nek način izoblikovala, da smo danes tam, kjer smo. Na koncu pa človeštvo

vedno sledi napredku ..." Meni, da nam gre kot civilizaciji bolj kot kadarkoli v zgodovini. "Bolj odgovorno pa bi morali ravnati z okoljem in naravnimi dobrinami, če želimo tak svet ohraniti tudi za prihodnje rodove. Sreča je pa relativna in ni odvisna od tega, ali moraš švercati kavbojke iz Trsta ali ti jih kurir po treh klikih dostavi v domači naslanjač," je prepričan.

Z veseljem v službo

Študij medicine mu je omogočil edinstveno izkušnjo - kot član humanitarne medicinske odprave je leta 2018 tri mesece delal v bolnišnici v Zambiji. Sicer pa ocenjuje, da je zaposljivost zdravnikov v Sloveniji dobra. Razlogov za to, da je izbral ORL, je veliko: "Všeč mi je raznovrstnost dela, prepleta se z drugimi specializacijami, nudi mnoge diagnostične izzive in možnost usmeritve v subspecialnosti, anatomske področje glave in vratu mi je pri srcu ..." Da se je v Celju prijavil na izbirni del pripravništva na oddelku za ORL, je bila ena boljših odločitev v življenju, trdi. "Gre za super delovno okolje, kjer se dobro počutim in strokovno odlično napredujem, tako da lahko malo klišejsko rečem, da grem vsak dan z veseljem v službo," je zadovoljen. •

Jaka Miklavčič, 30-letnik iz Koper, si od svoje vrstnice, samostojne Slovenije, želi več zrelosti

"Nazadujemo, namesto da bi napredovali"

Če bi s prihodom na svet počakal še osem dni, bi se Jaka Miklavčič rodil na dan, ko je država začela svojo pot samostojnosti. Koprčan, vpet v lokalno skupnost skozi delovanje v Mladinskem centru Koper, društvu Obala Riders in Neodvisnem obalnem radiu, si želi, da bi Slovenija kot 30-letnica danes kazala večjo stopnjo zrelosti.

ILONA DOLENC

Čep rav je bil vzgojen v duhu, da je treba spoštovati svojo državo in biti ponosen na to, da si Slovenec, s tem, kam nas je privedlo 30 let samostojnosti, ni povsem zadovoljen. "Zdi se mi, da bolj nazadujemo, namesto da bi napredovali. Vračamo se k tistemu, proti čemer smo se kot narod borili. Nismo želeli politične policije, želeli smo medijsko svobodo, svobodo govora, upoštevanje človekovih pravic, nismo hoteli neke dogme o nezmotljivosti vodje. A se mi zdi, da se prav to spet dogaja," razmišlja Jaka Miklavčič. Opaža, da tudi številni njegovi vrstniki postajajo vse bolj apatični do pozitivnega nacionalizma, saj zanj vidijo vse manj razlogov.

Pomanjkanje služb in stanovanj

Ker je življenje v prejšnji skupni državi izkusil le prvih osem dni svojega življenja (mimogrede, iz porodnišnice ju je z mamo bombni alarm pospremil naravnost v sosedovo klet, ki je služila kot zaklonišče), si je lahko mnenje o njem ustvaril le s pomočjo osvojenega znanja iz zgodovine ter iz pripovedi staršev in starih staršev. "Tu je vedno prisotna določena mera nostalgije, ki jo jemljem z

Jaka Miklavčič v svojem "bajkerskem" elementu v novem koprskem skejt parku

rezervo, a vseeno iz teh pripovedi in iz zgodovinskih dejstev lahko sklepam, da so bile določene zadeve bolj urejene, kot so danes," pravi in v prvi vrsti izpostavi zaposlitvene priložnosti ter stanovanjsko problematiko.

Ta je danes vse hujša, razne platforme, kot so booking in airbnb, pa jo samo poglobljajo, je prepričan Miklavčič: "Ne poznam mlade družine, ki bi si lahko privoščila stanovanje. Če nimaš sreče, da nepremičnino podeduješ, si obsojen

na večni najem ali pa na odplačevanje kredita do konca življenja z upanjem, da boš doživel tista leta, ko bo dolg odplačan."

Enako nezadostne kot možnosti za bivanje "na svojem" so po njegovem mnenju priložnosti za delo. "To je sistemski problem, ki se ga ne da odpraviti s tleskom prstov. V teh 30 letih se je marsikaj razprodajalo, divje privatiziralo, šlo v stečaj ... Vlak je zamujen, a se da - sicer z mukami - marsikaj popraviti," meni.

V prostem času na BMX-u in pred mikrofonom

Sam je svoj (delovni) prostor pod soncem našel na področju, ki ga najbolj zanima in veseli. Zadnja tri leta je zaposlen v Centru mladih Koper. "Naše poslanstvo je, da izboljšujemo življenje mladih, tako da jim ponujamo prostovoljske aktivnosti, izobraževalne in zabavne vsebine ... To delo mi je zelo všeč, ker lepo združuje profesionalno-eksistencialno sfero s koristnim, v smislu, da svojemu lokalnemu okolju nekaj daješ."

Tudi izven službe ostaja aktiven v dobro lokalne skupnosti. Je tajnik društva Obala Riders, ki se je dolga leta borilo za sodoben skejt park v Kopru in ga naposled tudi izborilo. "Prav je, da mesto, kar zadeva športne dejavnosti, ponuja še kaj poleg nogometa, rokmeta in košarke. Marsikdo se rad ukvarja tudi z bolj nekompetitivnimi in neinstitucionaliziranimi športi, kar nam potrjuje vsakodnevna gneča v skejt parku." Tretje področje Miklavčičevega udejstvovanja pa je radijski eter, s katerim se je zblizal skozi projekt Neodvisni obalni radio.

Prepričan je, da je med mladimi veliko zanimanja za družbeno koristno delovanje v lokalnem okolju, a tudi tu je - tako kot na trgu dela - premalo priložnosti. •

Tržačanka Alenka Cergol pred odhodom na študij v Ljubljano o Sloveniji kot državi ni imela konkretnije predstave

“Zamejstvo je kot otoček”

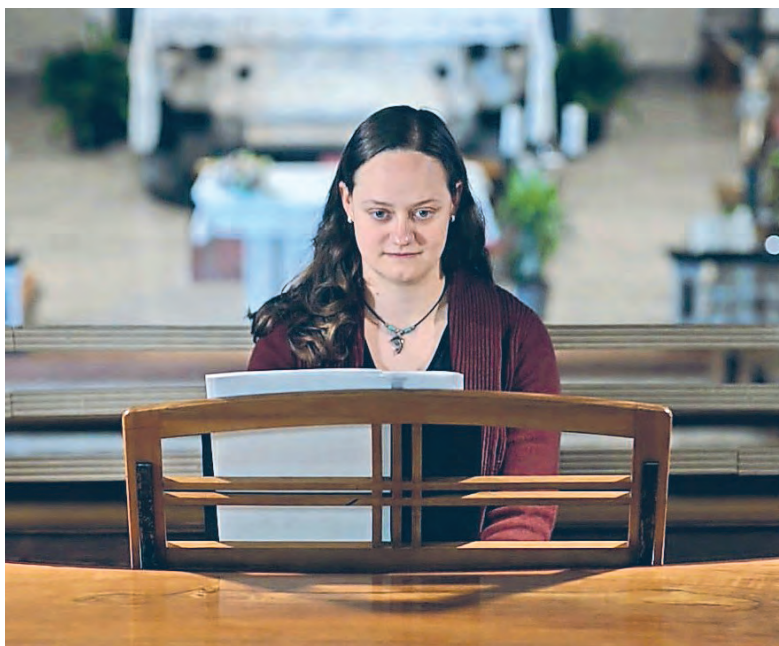
Preden se je odpravila v Ljubljano na študij fizioterapije, o Sloveniji kot državi ni imela konkretnije, globlje predstave. “Razen počitnic več kot toliko stikov nisem imela,” pove Alenka Cergol. “Ko pa prideš kot študent v Ljubljano, se zaveš, da je zamejstvo kot nekakšen otoček, ki je ločen od Slovenije,” razmišlja mlada fizioterapevtka s Kolonkovca pri Trstu.

JARUŠKA MAJOVSKI

Pred natanko tednom dni je **Alenka Cergol** praznovala 30. rojstni dan, zaposlena je v izolski bolnišnici, sicer pa je dejavna skavtinja, poje v MePZ Jacobus Gallus, po študiju klavirja na Glasbeni matici je diplomirala na tržaškem konservatoriju Tartini. Je tudi organistka.

Večina ve, da obstajamo

Čuti, da smo od enotnega slovenskega kulturnega prostora še daleč, čeprav se ta koncept večkrat omenja. Padec meje se ji zdi prvi korak v tej smeri: “Smo na poti tja, a nikakor pri koncu,” ugotavlja. Zdi se ji dobro, da se v zadnjih letih veliko mladih odloča za univerzitetni študij v Sloveniji, med katerim vzpostavijo globlji stik s to državo, kjer se marsikdo potem tudi zaposli, kot ne nazadnje dokazuje njena zgodba. Prepričana pa je, da bi se prostora morala še bolj povezovati, tudi na drugih ravneh in predvsem v obe smeri, saj ugotavlja, da v Sloveniji “vedo zelo malo o nas kot skupnosti. Večina ve, da obstajamo, a tu se večkrat znanje ustavi. Drugače se ne bi čudili, da tako dobro govorimo slovensko.” Med značilnostmi, po katerih se Slovenci v Italiji razlikujejo od tistih, ki živijo v Sloveniji, najprej omeni jezik - “ob naglasu, po katerem nas takoj prepoznajo,

Fizioterapevtka Alenka Cergol je tudi organistka.

sem odkrila, da nekatere besede mi uporabljamo drugače, mogoče bolj arhaično” -, zatem pa še prehrambene navade in splošno kulturo.

Alenka Cergol v slovenskem obalnem pasu opaža precej močno jugonostalgijsko. Ne le med ljudmi, ki prihajajo iz republik nekdanje skupne države, pač pa tudi med Slovenci. “Občutek imam, da je kar nekaj takih, ki niso toliko zadovoljni, da je država postala samostojna.” Med starejšimi sodelavci pogosto sliši, da je bilo v Jugoslaviji bolje, ker so bili ljudje

bolj enaki med sabo, da niso trpeli lakote, za katero pa imajo danes občutek, da je za marsikoga problem. Dopusča pa možnost, da na tako občutenje vpliva tudi dejstvo, da so bili ljudje takrat mladi in da zato za nazaj idealizirajo.

Slovenija je bolj socialno naravnana kot Italija

Če jo primerja z Italijo, se ji Slovenija zdi veliko bolj socialno naravnana država. “To je enkrat ena!” Predstavlja si, da je to precej po-

vezano tudi z njeno preteklostjo pred osamosvojitvijo. Šolstvo se ji zdi zgledno urejeno in meni, da tudi brezplačno univerzitetno izobraževanje ni od muh. “Čeprav vem, da so pogovori v smeri, da ne bi bilo več tako.” Javno zdravstvo se je pri uspešnem upravljanju epidemije covid-19 izkazalo; po mnenju Alenke Cergol je osebje v slovenskem zdravstvu bolj izobraženo, tudi razmerje med prebivalstvom in številom postelj v bolnišnicah je boljše. “Kot pri vsaki stvari pa lahko sicer našteješ tako pozitivne kot negativne plati.”

Slovenska družba je po njenem zelo razklana. Skoraj glede vsake zadeve. “Zdaj so najbolj aktualna cepiva,” smeje pove. “Ampak tudi drugače, recimo, ko je govor o vladi, politiki ...” Kot primer navede dogajanje iz lanskega julija ob stoletnici požiga Narodnega doma. “Veliko ljudi se je zgražalo, ker je Borut Pahor šel na fojbo. Vsi so se zapičili v to, drugo pa je ostalo v ozadju.” K takemu stanju je prispevalo tudi prikazovanje medijev, se ji zdi. Mladi v Sloveniji se ji sicer ne zdijo toliko obremenjeni s preteklostjo, bolj so razdvojeni glede aktualnih tem. Glede samega procesa slovenskega osamosvajanja pravi, da se vanj ni veliko poglobljala, o nečem pa je gotova. “Šlo je za pravilno odločitev. O tem nimam dvoma.” •

30-letni Ilija Ota iz Boljunca ne čuti, da bi se moral nujno opredeliti za Slovence ali Italijana

“Mladi smo manj obremenjeni s preteklostjo”

S samostojno Republiko Slovenijo sta skoraj vrstnika, pravzaprav je Ilija Ota od nje celo malce starejši, saj se je v Trstu rodil januarja 1991, odraščal pa v Bregu, točneje v Boljuncu, vasi v dolinski občini. Svojo študijsko pot v Ljubljani, kjer je na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo študiral igro, je po nepričakovani smrti očeta prekinil.

JARUŠKA MAJOVSKI

Odločil se je, da ubere drugo pot, da nadaljuje z očetovo kmetijsko dejavnostjo. Sprva sta se s sestro **Urško** posvečala tako vinarstvu kot oljkarstvu, sedaj pa sta se osredotočila na olje - oljčno, seveda. Gledališkega okolja sicer **Ilija Ota** ni povsem zapustil, občasno še stopi v igralske čevlje, nedavno pa se je preizkusil tudi kot avtor glasbe v predstavi Bidovec-Tomažič: Tovarišstvo. Glasbeno okolje mu vsekakor ni tuje, saj ga je na odru - tokrat glasbenem - mogoče opaziti v pisani družini benda Coloured Sweat, v katerem poje, igra kitaro in električne orgle, pa tudi z odštekano poskočnim legendarnim zamejskim bandom The Authentics.

Prednosti in slabosti Slovenije kot majhne države

Na Slovenijo je tako ali drugače navezan, pravi. “Sicer pa je moja perspektiva taka, da ne čutim, da bi se moral nujno opredeliti za Slovence ali Italijana, ker je po mojem na obeh straneh veliko lepega,” razmišlja. To, da je Slovenija majhna država, se mu zdi hkrati prednost in slabost. Pozitivna je v smislu obvladljivosti s perspektive upravljanja njenega ozemlja in tu-

Ilija Ota gledališkega okolja še ni povsem zapustil.

di zaradi lažjega navezovanja medčloveških odnosov, tudi politiknih, saj lažje prideš do priložnosti kot v večji državi, kjer je konkurenca večja. Omejenost pa je v nekaterih pogledih tudi negativna: “Gledališka predstava denimo ne more na neko pravo turnejo,” navede kot primer.

V razvojnem loku samostojne države v treh desetletjih, kolikor jih je minilo od osamosvojitve, se mu pomembni etapi zdita vstop Slovenije v Evropsko unijo in padec meje z vključitvijo države v schengensko območje. V tem času se je po njegovem mnenju zgodil

močan razvoj na področju turizma, h kateremu je nemara pripomogla tudi Melania Trump, šaljivo navrže. “Za večjo prepoznavnost Slovenije v tujini pa nedvomno velike zasluge nosi šport, čeprav je to panoga, za katero se osebno niti ne toliko zanimam,” sklene.

Iz pripovedi, ki jih je slišal o nekdanji Jugoslaviji, je nanj največji vtis naredilo Gibanje neuvrščenih. “Oče je v Jugoslaviji študiral agronomijo, imel je dopisnega prijatelja, mislim da iz Čila. Očarljivo se mi zdi povezovanje z državami, ki jih mi še danes ne šljivimo,” omeni. Dobri dediščini

iz prejšnjega družbenega sistema se mu zdita javno zdravstvo in brezplačno šolstvo, tudi univerzitetno.

V Ljubljani se mu je odprl nov svet

Sicer pa je Ilija Ota mnenja, da so mlajše generacije manj obremenjene s preteklostjo, saj jih skrbijo čisto praktične težave. “Mladi smo bolj pragmatični.” Iti na svoje, možnost nakupa nepremičnine, zaposlitev ... To so pomembnejše stvari kot pa govorjenje o temah, ki so se dogajale pred več kot sedemdesetimi leti.

Ko je ob začetku študija šel živeti v Slovenijo, se mu je razprl nov svet. “Ne nekaj takega, kot če bi šel živeti v Argentino ali na Kitajsko, toda okolje je vsekakor drugačno.” Opazil je namreč razlike v kulturnem in zgodovinskem ozadju, v življenjskem slogu, prehrabnih navadah in še v marsičem, skorajda edini povezovalni element se mu je zdel jezik, tako da se je hkrati počutil nekje na tujem, a tudi doma. Nazadnje pa je tudi tam odkril razlike: ob prvi uri plesa na akademiji so ga presenetili “štumfi”, za katere je profesorica študentom rekla, naj jih obujejo. “Nisem vedel, kaj to je!” se zasmije. •

Kratek sprehod od slovenskega tolarja do evropskega evra

Kako smo Kobilco menjali za 20 evrov

Verjetno vsi Slovenci, ki so pred tremi desetletji v živo zaploskali osamosvojitvi naše države, še vedno pomnijo slovenski tolar. Prvo in pravzaprav edino plačilno sredstvo, ki je bilo samo "naše", čeprav smo z njim plačevali, ga hranili na bankah in v nogavicah ter bili ponosni nanj pičlih 16 let. Zamenjal ga je evro, z njim pa smo se poslovili od trubarjev, plečnikov, prešernov in cankarjev. Je bilo slovo težko? Kakor se vzame. Navsezadnje smo v nekaj več kot 150 letih menjali že kar nekaj valut.

TINA M. VALENČIČ
SONJA RIBOLICA

Lahko bi bil klas, lahko bi bil alpin, liber, maj, stot ali sloven. Lahko bi bila lipa ali krona ali še kakšen drug zanimiv predmet ali simbol iz zakladnice slovenske zgodovine.

Obveljal je tolar. Za ime prvega slovenskega denarja, ki je luč sveta ugledal 8. oktobra 1991, je zaslužen dr. **Andrej Rant**, tedanji predsednik Numizmatičnega društva Slovenije in sodni izvedenec za numizmatiko, po opravljenih raziskavah sodeč pa je poimenovanje po starem kovancu podprlo tudi več kot 80 odstotkov državljanov.

Boni za pokušino

Na omenjeni datum, torej 8. oktobra 1991, so pravzaprav najprej prišli v obtok boni, ki so bili prvo plačilno sredstvo v samostojni Sloveniji in ki so veljali po menjalnem tečaju en tolar - en jugoslovanski dinar, uradno pa je bilo določeno tudi prvo menjalno razmerje do nemške marke. Ena marka je veljala 32 tolarjev. Boni so bili le bankovci, brez navedbe datuma izdaje in imena denarne enote. V publikaciji Zgodba o denarju Banke Slovenije je sicer pojasnjeno, da so bili boni natisnjeni in pripravljeni že 6. decembra leta 1990, a je bilo to zaradi Narodne banke Jugoslavije strogo varovana skrivnost. "Ker je bilo treba te priprave skrivati pred Narodno banko Jugoslavije, se ni smelo kupiti posebnega papirja. Uporabili so kar papir, ki ga je Papirnica Radeče že imela natisnjenega, in sicer za potrebe zimskih olimpijskih iger v Sarajevu. Zato imajo vrednostni boni vodni tisk snežinko," je pojasnjeno v knjigi.

Na vseh teh bonih je bil motiv Triglava in knežjega kamna, boni so se ločili le po barvi in izpisani nominalni vrednosti. Knežji kamen je sicer pozneje, ko smo se Slovenci počasi pripravljali na prevzem evra, postal celo nekakšen kamen spotike s sosednjimi Avstrijci, saj je leta 2005 deželna vlada na avstrijskem Koroškem pozvala avstrijsko zvezno vlado, naj v dvostranskih pogajanjih poskrbi, da se Slovenija od pove uporabi knežjega kamna na kovancih za dva centa, saj da gre za osrednji simbol koroške deželne zgodovine. Simbol karantanske države, na katerem so svobodni slovenski kmetje, tako imenovani kosezi, nekdanji predajali

En tolarski cankar bi danes veljal dobrih 41 evrov.

oblast knezom in bodočim vodam, je na dveh evrskih centih sicer obstal.

Od Trubarja do proteusa

A nazaj k tolarjem. "Pravi" tolarji, ki so obveljali kot slovenska nacionalna valuta in tedaj edino zakonito plačilno sredstvo, so prišli v obtok 30. septembra 1992. Tega leta bi iz obtoka morali najprej iti vrednostni boni za 100 tolarjev, ki so bili prvi natisnjeni in pripravljeni, vendar so se v Sloveniji

pojavi ponarejeni boni za 1000 tolarjev. "Zato je Banka Slovenije takrat razmišljala, da bi vrednostni bon za 1000 tolarjev vzela iz obtoka in bi v obtok spustili vrednostni bon za 2000 tolarjev. Pozneje pa so se raje odločili, da najprej v obtok spustijo pravi tolarski bankovec za 1000 tolarjev s podobo Franceta Prešerna, čeprav podoba tega bankovca še ni bila v celoti potrjena," so zapisali.

Najprej so prišli na vrsto bankovci, na katerih so bile upodobljeni slovenski veliki možje po

osnutku grafičnih oblikovalcev **Miljenka Licula** in **Zvoneta Kosovelja** s soavtorji, portretiral pa jih je slikar **Rudi Španzel**. Marsikdo bi znal slovenske zgodovinske osebnosti na tolarjih naštet še danes. Od najnižje, deset-tolarske vrednosti s Primožem Trubarjem, ki so mu sledili Janez Vajkard Valvasor, Jakob Gallus, Jurij Vega, France Prešeren in Rihard Jakopič. Edini ženski predstavnici, slikarki Ivani Kobilca, ki je "razbila" povprečje tedaj v šali poimenovanega "moškega denarja", je bilo namenjenih tedanjih 5000 tolarjev, "najdebelejši" pa je bil Ivan Cankar na bankovcu za 10.000 tolarjev.

Tolarske kovance smo dobili šele leto kasneje, torej 1993. Kovali so jih na Slovaškem, prek njih pa se je marsikateri Slovenec poučil o avtohtoni slovenski favni. Sprva naj bi nanje sicer odtisnili muflona, lastovko, postrv, čebelo, kobilico in kačo, a je muflona zamenjal kozorog, kobilico glava male sove uharice in kačo človeška ribica. Pozneje so se tem živalim, ki jih je na kovance modeliral kipar **Janez Boljka**, pridružili še konj, ki se vzpenja, bik in štorclja.

Ne glede na to, koliko radi smo imeli Slovenci svoje zares prvo in edino plačilno sredstvo, se je moral tolar po rosnih 16 letih obstoja posloviti. Z vstopom v Evropsko unijo leta 2004 smo bili že nekako pripravljeni, da bo najstniški tolar kmalu zamenjal njegov večji brat evro. Slovenija je postala članica evroobmočja 1. januarja leta 2007 in tedaj smo tolarjem tudi (skoraj) dokončno pomahali v slovo.

Dostojno življenje

Seveda ne takoj. Po prevzemu evra smo imeli obdobje dvojnega obtoka, ki je trajalo dva meseca. V tem času je bil evro že naš denar, vendar smo gotovinsko še lahko plačevali s tolarji. Zakon o dvojnem označevanju cen je pomagal potrošnikom, da so se priučili na vrednosti v novem denarju in da so si lažje zapomnili tudi menjalni tečaj: en evro je veljal 239,64 tolarja. Danes je tolarje sicer še mogoče menjati v Banki Slovenije, a le bankovce.

Pravijo, da smo z evrom marsikaj pridobili. Še pred njegovo uvedbo smo morali kot država izpolniti konvergenčne kriterije, med katere sodijo nizka stopnja inflacije, primerljivost obrestnih mer, stabilen tečaj med domačo valuto in evrom ter vzdržan položaj javnih financ. Ob uvedbi smo z njim pridobili dolgoročno nižanje obrestnih mer, ker je enotna valuta odpravila tečajna tveganja in stroške menjave, se je oblikovalo stabilnejše okolje za celotno gospodarstvo, lažje smo in še najemamo posojila na precej večjem trgu in imamo večjo izbiro različnih oblik varčevanja, pa še težav z iskanjem menjalnic na potovanjih nimamo več. Če seveda potujemo v eno izmed 19 držav, ki so prav tako uvedle evro kot plačil-

Najprej so bili boni z vodnim znakom snežinke.

Muzej BS in muzej bančništva

V Banki Slovenije (BS) je ob praznovanju 30. obletnice osamosvojitve Slovenije in ustanovitve banke zaživel Muzej Banke Slovenije, kjer si je mogoče ogledati ključne mejnike slovenske države, pri katerih je BS odigrala vlogo. Posebno pozornost namenjajo tolarju, prikazujejo tudi delovanje Evrosistema in bančno vlogo v njem, na praktičen način pa prikazujejo tudi ključne stebre njihovega delovanja: stabilnost cen, nadzor bančnega sistema in skrb za banke v težavah.

Te dni je zaživel tudi Bankarium-Muzej bančništva Slovenije, ki predstavlja zgodovino, sistem in prakse bančništva. Razstavljene muzealije in arhivsko gradivo prihajajo iz NLB Muzejske zbirke ter drugih slovenskih nacionalnih in pokrajinskih muzejev in arhivov.

no sredstvo. Pa še v Črno Goro ali na Kosovo, kjer evro kot plačilno sredstvo sicer uporabljajo brez sklenjenega ustreznega sporazuma z EU. A tu gre za ravnanje, ki je posledica predhodne prakse - pred uvedbo evrske gotovine se je na-

terem ni nacionalnih simbolov. Vsaj kar zadeva bankovce, saj so na sprednji strani evrskih bankovcev upodobljena okna in vrata različnih evropskih arhitekturnih slogov, ki simbolizirajo evropski duh odprtosti in sodelovanja, mo-

kitice Zdravljice do Trubarja, pa Triglava, lipicanca, Sejalca, štor-klje, Plačnikovega sicer nikoli izvedenega načrta parlamenta ter prej omenjenega knežjega kamna.

Če gre verjeti raziskavam, smo bili Slovenci pred dvema desetletjema nekako povprečno (ne)zadovoljni z uvedbo evra. Med najbolj navdušenimi so bili bojda Irci, Nizozemci, Belgijci, Italijani in Luksemburžani, med najmanj pa Nemci in Avstrijci, ki se kar nekaj časa niso mogli nikakor posloviti od starih, močnih marke in šilinga. Slovenci smo po drugi strani v zadnjem poldrugem stoletju menjali kar nekaj valut. A je bilo goldinarje, lire, reichmarke, dinarje najbrž lažje prepustiti pozabi. Sploh zadnje, ob katerih se je bilo treba iz dneva v dan boriti z ogromno inflacijo, denar je izgubljal vrednost in niti Markovičeva reforma, ki je valuti odstrigla štiri ničle, ni pomagala. S tolarjem pa je Slovenija rasla. In verjetno ga ni Slovenca, ki se ne bi, dokler tolar ne bo le še slika v zgodovinskih učbenikih, spominjal njegovega krsta. Kljub temu se bo marsikdo tudi po treh desetletjih samostojne države in že sploh letu evra strinjal, da je vseeno, ali v denarnicah žvenketajo tolarji, marke ali evri. Da le vsakemu prinesejo dostojno življenje.

Smo živeli bolje ali slabše?

Seveda se poraja vprašanje, ali smo s tolarji živeli bolje kot z evri. Poudariti velja, da je prva leta v

FOTO: SRDJAN ZIVULOVIC/BOBO

Marsikdo še pomni, kako je sedaj že pokojni finančni minister Andrej Bajuk 1. januarja 2007 z bankomata dvignil prve "slovenske" evre.

samostojni Sloveniji gospodarstvo klecalo, ječalo in tudi propadalo. Leta 1991 in v prvih letih samostojnosti se je Slovenija spopadala z izgubo jugoslovanskega trga in z uvajanjem tržnega gospodarstva ter z visoko stopnjo inflacije - ta je bila v letu 1991 skoraj 250-odstotna.

Leta 1991 je bilo slovensko gospodarstvo še vedno tipično regionalno gospodarstvo tedanjega časa, ki je izvažalo več kot za 80 odstotkov svojega BDP, uvažalo pa več kot za 70 odstotkov. BDP se je v 1991 realno zmanjšal za 8,9 odstotka. To je bil doslej največji padec BDP. Za primerjavo: leta 2009 je BDP zaradi svetovne finančne in gospodarske krize upadel za 7,8 odstotka, letos pa se bo

zaradi epidemije po napovedih krčil za 7,6 odstotka.

Povprečna neto mesečna plača je leta 1991 v Sloveniji znašala 43 evrov (že naslednje leto je bila 128 evrov, leta 2000 je prvič presegla 500 evrov). Za kilogram črnega kruha je delavec s povprečno neto plačo leta 1991 moral delati 25 minut, za kilogram riža 45 minut, za kilogram pražene kave pa kar 4 ure in 40 minut. Leta 1991 je samo enajst odstotkov gospodinjstev imelo pomivalni stroj. 67 odstotkov gospodinjstev je imelo osebni avto, zamrzovalno skrinjo pa 80 odstotkov.

In morda smo že pozabili na (avto)ceste izpred 30 let; leta 1991 smo za pot od Kopra do Lendave potrebovali kar približno štiri ure in pol. •

“Ker je bilo treba te priprave skrivati pred Narodno Banko Jugoslavije, se ni smelo kupiti posebnega papirja. Uporabili so kar papir, ki ga je papirnica Rateče že imela natisnjena, in sicer za potrebe zimskih olimpijskih iger v Sarajevu. Zato imajo vrednostni boni vodni tisk s podobo snežinke.”

BANKA SLOVENIJE

mreč na teh območjih kot de facto valuta uporabljala nemška marka.

Dejstvo je, da evro kot zakonito plačilno sredstvo uporablja približno 330 milijonov ljudi, območje držav z evrom pa po nekaterih podatkih predstavlja več kot 16,5 odstotka svetovnega BDP.

Slovo od tolarja kljub temu ni bilo lahko. Navsezadnje smo dobili manj osebni denar, na ka-

stovi na hrbtni strani pa simbolizirajo komunikacijo med evropskimi narodi ter med Evropo in ostalim svetom. Drugače je z evrskimi kovanci, saj ima vsak skupno evropsko stran in nacionalno stran. Slovenski imajo tako na nacionalni strani upodobljenih osem različnih motivov, ki simbolno predstavljajo del slovenske zgodovine in kulture - od Prešerna in

Tolarji so še v nogavicah

Slovenci imamo doma še za 31,8 milijona evrov nezamenjanih tolarjskih bankovcev in bonov, kažejo podatki Banke Slovenije iz lanskega leta. Večino bankovcev večjih vrednosti smo sicer menjali, V Banko Slovenije letno prejmejo za okoli 200.000 evrov tolarjskih bankovcev in vrednostnih bonov. Številka se je v zadnjih desetih letih precej zmanjšala, saj je bilo denimo leta 2010 vrnjenih dobrih 960.000 evrov tolarjev, lani pa "zgolj" dobrih 118.000 evrov.

LUKA KOPER
Port of Koper

Vsem Slovenkam in Slovencem čestitamo ob 30. obletnici samostojnosti Republike Slovenije.

Upokojeni novinar Primorskih novic Davorin Koron se spominja dogodkov v Rožni Dolini in Šempetru

Rožno Dolino 1991 je težko razumeti

Po svetovnem prvenstvu v kajaku in kanuju na divjih vodah, ki se je končalo 23. junija 1991 s slalomom v Tacnu, sem načrtoval predah. V Bovcu sem vodil tiskovno središče za del prvenstva v spustu in poročal o dogajanju, na koncu tudi iz Tacna. Čas je za pomembnejše stvari, sem sklenil. Kajti 30. junija smo pričakovali četrtega otroka v družini. Ampak 25. junija je Slovenija razglasila samostojnost, dan potem se je na Primorskem začela vojna in o tem smo v Primorskih novicah naslednji dan seveda izčrpno poročali.

DAVORIN KORON

Pomislim sem, da so tedanje slovenske oblasti pri načrtovanju datuma razglasitve samostojnosti Slovenije nemara upoštevale tudi čas razpleta zadnjega velikega športnega dogodka pod skupno državo na slovenskih tleh. Kdo ve, nenazadnje je bil predsednik organizacijskega odbora prvenstva predsednik predsedstva republike **Milan Kučan**. Tako v Bovcu kot v Tacnu je bilo še vse tako mirno, tekmovalci in njihovi spremljevalci iz 30 držav ter vsi, ki so se tako ali drugače vrteli okoli dogajanja (tudi gledalci), niso zaznavali bližajoče se vročice za Slovenijo usodnih dni.

Kompromis med družino in novinarskim delom

Seveda sem moral najprej v zasebno realnost. Tisti 30. junij se je naglo bližal, za povrh je mlajša hčerka zbolela za otroško boleznijo, pred katero je bilo treba obvarovati ostale v družini, posebej nevarna bi lahko bila za prihajajoči naraščaj. A kako naj novinar ob takšnih dogodkih obstane povsem križem rok. Z velikim razumevanjem širše družine in tudi uredništva časopisa sem si sestavil nekakšen kompromis. Ko doma ne bom koristen, lahko skočim pogledat, kaj se dogaja na terenu ali se oglasim na uredništvu. In tako nisem mogel mimo dogajanja na mejnem prehodu v Rožni Dolini 27. junija popoldne in zvečer.

Primorske novice so o agresiji, kot o začetku osamosvojitvene vojne poročale 27. junija, dan po tistem, ko so tanki JLA krenili proti meji z Italijo. Oklepni enotam reškega korpusa so ljudje na pot postavljali sicer nebranjene barikade, ob cestah so se zbirale množice nasprotnikov agresije, v Divači je bilo popoldne slišati prvi strel, ki ga je sprožil častnik JLA. No, uradno še vedno velja, da se je desetdnevna vojna začela v četrtek, 27. junija ob 1.15 ponoči, ko je protiletalska oklepna baterija JLA pri Metliki prestopila državno mejo ...

Več sto ljudi v Rožni Dolini

V Rožno Dolino sem prišel, ko je bila tam zbrana že množica ljudi, nekaj sto naj bi jih bilo. Nasproti so jim stali vojaki. Slika je bila klavrna. Tisto so bili večinoma zelo mladi fantje, zmedeni, prestrašeni. Samo stali so tam, stoično, kdove kako dolgo brez hrane in vode. Ljudje so se z njimi soočali zelo različno: nekateri sovražno, drugi razumevajoče, tretji samo radovedno. Spomnim se bledega, trzajočega in prepotenega mladega obraza. Šel sem s pogledom navzdol po njegovem telesu. Njegove hlače so bile na tistem mestu premočene. Neka ženska mu je ponudila plastenko z vodo, a jo je odklonil. Verjetno mu je bilo tako ukazano. Očitno jim je bilo prepovedano tudi dvigniti orožje proti civilistom, a v tisti zmedbi bi lahko komu popustili živci.

Da je bila res ena velika zmeda, so potrdile kasnejše izjave vojakov in nižjih častnikov. Povedali so, kako jim je bilo rečeno, da so jih poslali braniti mejo pred agresorji iz Italije. V

Vojaki JLA v Rožni Dolini so se predali po začetni solo akciji Draga Kosmača.

središču dogajanja je bil kolega **Bogdan Božič**. "Častnik JLA nam je zagotavljal, da njihova prisotnost ne bo ogrožala ljudi, da so prišli samo braniti mejo. Ob razvoju dogodkov pa je malce kasneje priznal, 'da nema pojma, šta se događa'". Kolega je bil v bližini tanka, ki je zagorel, ko je začelo še pokati, pa so se umaknili pod cestni nadvoz pri židovskem pokopališču. "Vojaki JLA so bili popolnoma zmedeni, orožje so metali po tleh in bežali na vse strani," je v Primorskih novicah zapisal Božič. Kasneje nam je povedal, da je njegov sin, ki je bil tam v uniformi TO, pobral puškomitraljez. Nadrejeni mu je rekel, naj ga začasno odnese kar domov. Ponj so prišli naslednji dan.

Akcija Draga Kosmača

Pogledi na dramatično dogajanje po napadu teritorialcev, ki jih je vodil major **Srečko Lisjak**, so še danes različni in nekatere razdvajajo. Kot beležijo kronike dogajanja, je občan **Drago Kosmač** izkoristil presečenost in zmedo med vojaki JLA, vpadel v prostore Milice na mejnem prehodu, kjer je bilo poveljstvo enote JLA, zajel in razorožil poveljstvo enote in zvezne miličnike. Ko je streljanje ponehalo, se je z zajetim pripadnikom JLA, ki je nosil belo zastavo, napotil v križišče. Posadka še nepoškodovanega tanka se je predala,

nakar je Kosmač v križišču zbral zajete vojake, jih odvedel nedaleč stran in jim velel, da so se polegali.

Medtem ko je nekaj občanov v križišču pomagalo ranjenim vojakom, so teritorialci tja ponovno odpri ogenj. Ko so s streljanjem prenehali, sta pripeljali reševalni vozili, reševalci so oskrbeli ranjence in jih odpeljali v šempetrsko bolnišnico. Kosmač pa je zbral še pripadnike JLA iz poveljstva enote in zvezne miličnike ter jih odpeljal k ostalim, že zajetim vojakom. V spopadu so padli trije vojaki, ranjenih je bilo 16 vojakov in šest občanov. Primorski dnevnik je naslednji dan objavil pretresljivo fotografijo padlega mladega vojaka.

Na srečo se kaj podobnega ni ponovilo na mejnem prehodu Vrtojba, kjer je po zaslugi prisebnih in učinkovitih pripadnikov Milice do razmeroma mirnega razpleta prišlo dva dni kasneje. Po informaciji, da se peščica pripadnikov JLA noče predati in da nekam bežijo, sem se s fotoaparatom postavil za deblo debele lipe ob križišču v Šempetru, na katerem bi se lahko pojavili domnevni ubežniki. Ob meni se je nenadoma znašel možak, ki smo ga poznali kot ljubitelja orožja, bil je tudi lovec. Legel je, repetiral puško z daljnogledom in čakal. Prav lahko bi naredil kakšno neumnost, a so se medtem zadeve na prehodu srečno razpletle.

Med vojno ni želela priti na ta svet

30. junij 1991 je bila sončna nedelja. Ob 9. uri so se oglasile sirene, ki so opozorile na nevarnost zračnega napada. Z letališč v Zagrebu, Pulju, Zadru in Bihaču so namreč proti Sloveniji poletela bojna letala JLA. Kot rečeno, so nam zdravniki za tisti dan napovedali rojstvo otroka. Zavetišče nam je ponudila družina **Saksida** v Solkanu, ki je klet svoje hiše spremenila v začasno zaklonišče. Tja sem odpeljal otroke, ženo pa v šempetrsko bolnišnico, ki je porodnišnico preselila v kletne prostore. Nekako olajšan sem se pridružil **Ivu Hvalici**, sosedu ženi družine, pod njegovim kakijem. Že takrat uveljavljeni član Socialdemokratske zveze Slovenije in naslednje leto poslanec SDSS, kasnejše SDS, bi bil v tistem času gotovo kje drugje, toda z nogo v mavcu seveda ni mogel nikamor. Sprostil naju je preklic alarma, letala JLA so se vrnila na svoja letališča. Enkrat popoldne me je sva kinja z doma pečeno torto spomnila, da 30. junija praznujem svoj okrogli rojstni dan, ki bo predvidoma tudi otrokov. No, naša punčka je privekala na svet kar 17 dni po napovedanem roku. Tako zanjo kot za mamó je bilo vse skupaj očitno preveč stresno. •

"Povedali so, kako jim je bilo rečeno, da so jih poslali braniti mejo pred agresorji iz Italije."

DAVORIN KORON
novinar

Drago Kosmač (desno) je v solo akciji zajel tank JLA.

Upokojeni novinar Primorskih novic Tomo Šajn je poročal o prvem spopadu na Primorskem

Tudi novinarji smo odigrali svojo vlogo

Danes 75-letni upokojeni novinar Primorskih novic Tomo Šajn je prve sovražnosti ob osamosvojitvi Slovenije gledal v živo; zasledoval je prve kolone tankov, ki so iz Ilirske Bistrice krenile proti italijanski meji, drugi dan pa slišal strele in skozi okno svoje pisarne videl jugoslovanske vojake, ki so se oboroženi plazili proti občinski stavbi. "Odziv ljudi je bil neverjetno enoten. Prvič in zadnjič sem videl, kako enotni so bili policisti in mladinci, na vojni odsek so prikorakali lovci s puškami in hoteli v akcijo, tudi novinarji smo odigrali svojo vlogo," se spominja dogodkov izpred treh desetletij.

DANIJEL CEK

Upokojeni novinar Primorskih novic in Radia Koper **Tomo Šajn** pravi, da so mu nekateri pou-darki iz prvih dni osamosvojitve ostali v živem spominu. "Prvo dejstvo je, da je takrat vladala ena velika zmeda. Nekaj mesecev pred osamosvojitvijo je potekala reorganizacija štabov in enot teritorialne obrambe, v kateri so bistriški štab teritorialne obrambe pripojili k pokrajinskemu štabu s sedežem v Cerknici," je povedal.

Ta odločitev je bila po njegovem mnenju popolnoma nerazumna. Ilirska Bistrica je edina sodila pod reški korpus jugoslovanske armade, ostali deli Slovenije pa pod ljubljanskega. "Kasneje sem na neki predstavitvi knjižice vprašal Igorja Bavčarja, kako to, da so z glavnega koridorja reškega korpusa proti zahodu umaknili štab teritorialne obrambe, pa mi je odgovoril, da je bila takrat res ena velika zmeda in da so pri odločanju storili tudi kakšno napako," je povedal Šajn.

Vojaki so se plazili proti občinski stavbi

Druga stvar, ki mu je ostala v spominu, je prvi dan vojne, 26. junij 1991. "Bil sem v pisarni v provizoriju za občino. Videl sem vojaška vozila, ki so šla skozi Bistrico in nekaj minut kasneje izvedel, da sta iz trnovske vojašnice krenili dve koloni. Ena proti Bitnji, druga proti Podgradu. Zapeljal sem se za njima

proti Bitnji, pa so me ustavili miličniki. Potem sem šel na občinski štab teritorialne obrambe in tudi oni mi niso znali veliko povedati," se spominja. Vojaških kolon, ki so potem zavzele mejne prehode Fernetiči, Lipica in Krvavi Potok, Šajn tako ni videl.

Bolj razburljiv od prvega je bil drugi dan, ko je skozi okno svoje pisarne v travi zagledal jugoslovanske vojake, ki so se plazili proti občinski stavbi. "Očitno so nameravali napasti občino, kjer je bil tudi štab TO," je pojasnil. "Pred tem je v pisarno pritekel Edo Barone in mi povedal, da so iz bistriške vojašnice začeli streljati proti policijski postaji. Ker sem ravno oddajal radijsko poročilo, sem mu dal fotografski aparat in ga prosil, naj naredi nekaj slik. No, ni naredil veliko uporabnih slik, ker je proti njemu en vojak spustil rafal ...," se spominja Šajn.

Po njegovem mnenju gre zasluga za miren razplet teh prvih napetosti predvsem komandirju takratne milice **Francu Kovaču** in tudi poveljniku bistriške garnizije JLA, Hrvatcu podpolkovniku **Vladu Hodalju**. "Ne eden ne drugi nista bila borbena, vsak je miril strasti na svoji strani. Po moji oceni sta odigrala zelo pozitivno vlogo. Ne vem, kaj bi bilo, če bi se vneli spopadi in bi vojska udarila na polno. Bistriška in trnovska vojašnica sta bili takrat polni vojakov," je ocenil Šajn. Tretji dogodek je bil spopad med jugoslovansko vojsko in teritorialci v Ko-

sezah. V njem sta bila na slovenski strani ranjena **Robert Dovgan** in poveljnik bistriških teritorialcev **Mitja Derenčin**, na jugoslovanski strani pa po nekaterih informacijah eden, po drugih pa štirje vojaki.

Dom JLA so uničili

"Ta spopad je na Bistriškem zelo odmeval," se spominja Šajn. "V samem mestu se je v naslednjih dneh dogajanje umirilo in znova oživilo, ko se je vojska po desetih dneh začela vračati v vojašnici. In še bolj, ko so začeli končno odhajati. Največje zgražanje je poželo praznjenje doma JLA, današnjega doma na Vidmu, v katerem so vse uničili ali pobrali. Klopi so kasneje pustili neke v Klani, brez vsakega pomena. Ljudje so celo govorili, da so vojaki rezali cerade na tovarnjakih, da so lahko vanje naložili visoke fikuse."

Tomo Šajn se spominja, da je v Jelšanah hotel intervjuvati jugoslovanske vojake in častnike, pa so ga grobo odganjali stran. "Nekateri so živeli med nami, pa so si poveznili čelade skoraj čez oči, da jih ne bi spoznali. Nekateri so se po teh dogodkih tudi vrnili."

"Kar pa me je v tistih dneh res navdušilo, je bilo sožitje in simpatije med mladino in policisti, takrat so bili še miličniki. Ti dve skupini sta si bili pred tem tradicionalno vedno v laseh, milica pa je bila takrat zelo priljubljen organ. Ni bilo več preganjanja, nagajanja, samo ena velika složnost," je povedal.

Ni razlogov za prešerno praznovanje

Po Šajnovem mnenju so dogodke morda predvidevali ljudje v krogih politike, vojske, teritorialne obrambe in policije, za vse ostale pa je bilo to veliko presenečenje. Ki je sprožilo veliko enotnost slovenskega naroda. "Ljudje so hoteli sami v akcijo. Tudi novinarji smo bili polni tega zanosa in govorili o jugo napadalcih, morilcih in podobnem. Tudi novinarstvo je takrat odigralo svojo vlogo," trdi Šajn.

In kaj se mu po 30 letih samostojnosti Slovenije zdi najpomembnejše? Šajn pravi, da od evforije nad lastno državo ni bil nikoli preveč impresioniran. "Zakaj? Ta naša država je po mojem videnju eno veliko razočaranje v vseh pomenih. Res da imamo državo, vendar imamo tudi veliko tajkunizacije, kriminala, bogatenja elit ... Zaradi vsega tega ne morem reči, da bom kdo ve kako praznoval 30-letnico samostojnosti. Veliko bolj kot praznovanje obletnice me skrbi, kako se bo naša država razvijala naprej. Bojim se, da to, kar se dogaja zdaj, napoveduje vrnitev enopartijske vladavine. Bolj kot proslave me torej skrbi prihodnost naše države. Mene sicer zase ne briga več tako zelo, me pa skrbi za prihodnje rodove," je razmišljanje o 30-letnici samostojnosti države sklenil Tomo Šajn. •

Upokojena novinarka Primorskih novic Cveta Guzej Sabadin je bila spomladi 1991 v Kninu

“Vojna bo, ne piše se dobro ne meni ne tebi”

Ne, tega mi ni rekel nihče v Sloveniji. Bilo je skoraj natanko pred tridesetimi leti v Kninu. Z odličnim novinarjem koprškega radia Erosom Bičićem sva se na kavi odločila. "Greva pogledat, kaj se dogaja v Kninu." Takrat se je že govorilo, da se tam "nekaj kuha". To pa je bilo tudi vse, kar smo vedeli, saj niti dobro obveščeni novinarji jugoslovanskih televizij niso vedeli povedati kaj več.

CVETA GUZEJ SABADIN

S fičkom sva se odpeljala do nekaj ur oddaljenega Knina. Mesta z ogromno vojašnico, kjer je bilo pri vojaki tudi nekaj mojih znancev. Čeprav je bil lep sončen dan, na ulicah in v kafičih skoraj ni bilo ljudi. Zato sva takoj odšla h "kolegom" na kninski radio, saj smo tedaj, ko razen Tanjuga pri nas ni bilo drugih tiskovnih agencij, dobivali in preverjali informacije v drugih novinarskih hišah.

Novice, polne sovraštva

Še zdaj jo vidim. Žensko, kakšnih 35 let, z dvema polnima vrečkama hrane. Očitno se ji je zelo mudilo, saj je brez pozdrava stopila v radijski studio, si nadela slušalke in začela govoriti v mikrofoni. Na pamet je tekoče, brez obotavljanja, najmanj deset minut nizala novice, tako polne sovraštva, da sva se z Erosom samo spogledovala. Odlična propagandistka je pripravljala teren za spopad, ki se je iz Knina kot požar kmalu razširil v Bosno.

Bolj kot novinarka kninskega radia so nama dale misliti besede starčka v eni okoliških vasi. Na

vprašanje, kaj se dogaja, naju je premeril, kot bi se hotel prepričati, če bova razumela sporočilo, si prižgal cigareto in z žalostnim glasom zamrmral: "Vojna bo, ne piše se dobro ne meni ne tebi."

Takrat nisva mogla vedeti, kaj vse bo sledilo tej "balvanski revoluciji", kot so tedaj pravili uporu v Kninu, kjer se je začela vojna. Novinarji, kakršna je bila "najina" radijska propagandistka, so veliko pripomogli h grozotam, ki so se v naši nekdani domovini dogajale naslednja štiri leta. Ti sejanci zla bi morali sedeti na zatožni klopi skupaj z Mladićem in drugimi vojnimi zločinci.

Oživljeni spomini iz Knina

Zakaj ta zgodba ob 30-letnici osamosvojitve in prav tolikšnem jubileju slovenske tiskovne agencije STA?

Upokojena novinarka Primorskih novic med delom na vrtu običajno poslušam radio ali novice na Yutubu. In tako se včasih zgodi, da v tišino moje oaze prodre glas direktorja Nove 24 **Borisa Tomašiča**, ki v oddaji Kdo vam laže

komentira vesti, prej objavljene na tej televiziji.

Vsakič, ko ga zaslišim, se spomnim sčuvanja novinarke iz Knina. In besed odličnega novinarja, ki je vedno govoril: "To ni novinarstvo, to je tovarna zla. Ti ljudje ubijajo z besedami!"

Te dni veliko razmišljam o novinarjih STA. Njihovo delo je veliko premalo cenjeno. Prvi so na terenu, prvi pripravijo novice, ki so potem osnova za prispevke drugih medijskih hiš. In vendar jih javnost skoraj ne pozna, vsekakor veliko manj, kot razne kričarje in pisane, ki se imajo za novinarje.

Pred 30 leti, ko še nismo imeli STA, je bilo novinarsko delo precej drugačno kot danes. Veliko novic smo dobivali od ljudi, ki so nam zaupali. To zaupanje smo si morali pridobiti s poštenim pisanjem. Včasih je bilo veliko odvisno tudi od sreče ali naključja, kar je imelo poseben čar.

Zlo je le napaka v času in v ljudeh

Tako sem denimo po enem takih srečnih naključij februarja 1992 v Kopru srečala dubrovniške pes-

nika Luko Paljetka. Pol leta pred tem je bil, odličen poznavalec in prevajalec slovenske poezije, gost mednarodnega pisateljskega srečanja Vilenica. Prav v tistih dneh je vojaška hunta bombardirala Dubrovnik in Paljetak je čez noč postal begunec v Sloveniji.

Takrat je bil preveč pretresen, da bi mogel govoriti o tem. Pol leta pozneje pa je lahko nastal odličen intervju o nesmiselnosti te in vseh vojn.

Seveda sem v tem času veliko pozabila, a dobro se še spomnim, kako prepričan je bil, da bo zmagovalo dobro nad zlim. Čeprav se še vedno ni mogel vrniti v svoj Dubrovnik, je z vsem srcem verjel v to.

Tudi sama sem bila po vsakem srečanju z ljudmi, ki kljub svojim hudim izkušnjam niso nehali verjeti v zmago dobrega, vse bolj prepričana, da je zlo le napaka v času in ljudeh. In da je poslanstvo novinarjev, podobno kot umetnikov, pomagati, da zmaga dobro v ljudeh.

Vem, da zveni naivno. A še vedno verjamem, da je pravo novinarstvo iskanje resnice ali vsaj njenega približka. •

Upokojeni novinar Primorskega dnevnika Marjan Kemperle se spominja delovanja pokojnega fotoreporterja Davorina Križmančiča

Vojni dnevi na Krasu

Fiuuu ... fiuuu ... je švignilo morda poldrugi ali dva metra nad glavo ob cesti, ki pelje z mejnega prehoda Fernetiči proti Sežani. Strojica na tanku JLA je ustrelila proti skupini pripadnikov slovenske Teritorialne obrambe, ki so v travi stražili, da se ne bi enota jugoslovanske vojske, ki je konec junija pred tridesetimi leti zasedla mejni prehod, prebila nazaj do matične kasarne pri Sežani.

MARJAN KEMPERLE

Teritorialci so zaprli cesto s posekanimi drevesi in težkimi, z gramozom napolnjenimi tovornjaki. Vmes so na cestišče namestili protitankovske mine. Rafal ni zadel nikogar. Bil pa je dovolj, da je na sežansko območje priklical "javnost". Mladi **Gian Antonio Stella** je s svojim rdečim citroenom prebrodil vse zaprte mejne prehode, od Lazareta do Gorjanskega; rimski dopisnik angleškega *The Independent* **Charles Richardson** je lovil novice med Kozino in Črnim Kalom, **Francesco Zizola**, poznejši dobitnik najpomembnejše fotografske nagrade *World Press Photo*, je cel dan prežal pri Fernetičih, čakajoč na ... Na srečo ni dočakal.

Zasedba mejnih prehodov z jugoslovanskimi tanki, transporterji in vojaki je bila na tržaškem obmejnem območju najbolj vidna podoba "vojne za osamosvojitve Slovenije". Začela se je v četrtek, 27. junija ob 15.29, na mejnem prehodu na Pesku, in v nekaj urah zaobjela vse mejne prehode, z maloobmejnimi vred. A ni bila popolna. Pri Lipici so vojaki spuščali čez mejo, v obe smeri, seveda po strogem pregledu.

Tudi na maloobmejnem prehodu Gorjansko je mlad komandir, ki je s svojo enoto pravkar prevzel kasarno, dopustil polurni ogled

Slavko Gerželj (levo) na fotografiji Davorina Križmančiča med pogajanji z oficirji JLA na mejnem prehodu Pesek. Kasneje je z nasmehom razvil slovensko zastavo.

Komna in okolice. Bil je iz Sarajeva, ko se je pogovor z vojaškega pekla povzdignil v košarkarska nebesa sarajevskih "studentov" Delibašića, Varajića, Đogića in trenerja Tanjevića, ki je tisto leto treniral prav v Trstu, se mu je na obrazu raztegnil nasmešek.

Drugo srečanje z njim je potekalo nekaj dni pozneje pred sežansko železniško postajo. Tjakaj se je pripeljal s transporterjem JLA, ki so ga slovenski teritorialci takoj obkolili. Med jugoslovanskimi vo-

jaki so bili tudi trije slovenski fantje, na lastni zemlji talci vojne nore. Tudi tam se je, na srečo, vse srečno izteklo. Komandir je mlademu **Stojanu** dovolil, da je skozi okno bližnjega urada na železniški postaji telefoniral mami v Kranj in jo pomiril. Po dveh dneh so se lahko jugoslovanski vojaki, s tremi Slovenci vred, vrnili v kasarno, transporter pa je postal "vojni plen", last Teritorialne obrambe.

Vse te scene iz vojne, ki na tem koncu pravzaprav ni bila vojna, je

Davorin Križmančič ujel v svoj fotoaparati. Vse dni je vozil od enega mejnega prehoda do drugega, posnel razstreljeno kasarno na Gorjanskem; mlade jugoslovanske vojake kosovske narodnosti, ki so dopoldne stražili v travi pred tanki na Fernetičih, popoldne pa so se pojavili pred policijsko postajo v Sežani, kjer so se "predali", potem ko so ušli vojski; luknjo v bifeju pri mejnem prehodu na Fernetičih, ki ga je jugoslovanski tank zamenjal za "strateško pomembno postojanko slovenske Teritorialne obrambe v Sežani"; dim nad kasarno na Repentabru, ki je naznanjal julijski umik tankov; izpuh tovornjaka na sežanski Partizanski cesti, ki je na predvečer na priklopniku prevažal ukročen jugoslovanski tank, potem ko se je "vojaška politika" dogovorila o "častnem" odhodu JLA z mejnih prehodov.

Naš nepozabni Davorin je v dveh posnetkih zaobjel začetek in konec jugoslovanske zasedbe mejnih prehodov. Oba sta z mejnega prehoda na Pesku. Na prvem podpolkovnik JLA ukazuje poveljniku obmejne milice **Slavku Gerželju**, naj zapusti mejni prehod. Na drugem Slavko Gerželj, po odhodu JLA, drži na obmejnem prehodu na drogu raztegnjeno slovensko zastavo. Posnetek, vpisan v zgodovino osamosvojenosti Slovenije. •

Upokojeni novinar Primorskega dnevnika Marko Marinčič se spominja, kako je vojna potrkala na vrata uredništva v Gorici

Šrapneli so leteli po zraku

Tistih deset dni je bilo nekaj posebnega tudi za nas novinarje Primorskega dnevnika v Gorici. Naenkrat je vojna potrkala na vrata uredništva in nas prisilila, da smo se mladi kronisti šli vojne dopisnike.

MARKO MARINČIČ

Osamosvojitveno evforijo je v hipu pregazil vrtnec dogodkov, nasilja, strahu, ključavnosti in nejevernosti, da se kaj takega sploh dogaja v tem delu Evrope, kjer že par generacij ni doživelo vojne. Tiste dni smo bili kot v transu, spali malo ali nič, cele dneve sledili dogajanju na terenu, pozno v noč pa polnili časopisne stolpce z zbranimi informacijami.

Izvedeli so, da bo počilo

Najbolj živ je v spominu 28. junij, dan bitke v Rožni Dolini, najbolj krvav od tistih dni na Goriškem, ko je padlo pet vojakov JLA, trije v bitki na meji in dva v zasedi pri Črničah. Naš novogoriški dopisnik je iz zaupnih virov izvedel, da bo tistega dne počilo. S kolegom sta se skrila v neko hišo s pogledom na Rožno dolino in čakala. Sam sem v uredništvu pisal o dogajanju prejšnjega večera in noči, ko se je kolona jugoslovanske vojske kljub odporu ljudi po vsej Vipavski dolini prebila do meje. Namesto zunanega sovražnika so naleteli na besne domačine, ki so jih zmerjali, obmetavali s kamni in molotovkami.

27. junija popoldne so zasedli mejo. V Rožni Dolini so potem vso noč imeli opravka z mladino, ki jih

je zdaj izzivala z zaboji piva, zdaj zmerjala s fašisti, zdaj vabila, naj odvržejo puške. Dolgo v noč sem sledil dogajanju, potem ko sem v povsem zatemnjeno Novo Gorico pospremil italijanskega poslanca, ki se je še tisti večer srečal z županom **Sergijem Pelhanom**. Vojaki niso vedeli, kaj bi. Bili so zbegani. Poveljnik jim je vsake toliko zavpil, da so namerili puške proti množici, ki pa je v narodnjaški in alkoholni evforiji po vsakem nazadovanju kmalu spet pridobila položaje. K sreči je noč minila brez hujših incidentov.

Drugače je bilo naslednjega dne, ko je naenkrat počilo. Peščica teritorialcev je pozno popoldne presenetila vojake. Najbolj izpostavljenega je pokosil rafal, orožje se je oglasilo na eni in drugi strani. Protitankovski izstreljek je zadel enega od petih tankov na meji, vnel se je požar in kmalu zajel še bližnji tank. Umrla sta še dva vojaka, eden takoj, drugi v bolnišnici. Municija v tankih je začela pokati, medtem ko so se vojaki predajali teritorialcem.

Šrapneli so leteli po zraku

Strele in eksplozije je bilo slišati do uredništva v centru Gorice. Stekel sem do avta in oddrvel proti Rdeči

hiši. Na Trgu sv. Antona mi karabinjerji niso dovolili dlje. Zavil sem proti Šempetru, kjer na mejnem prehodu ni bilo žive duše. Nato sem zavil proti Rožni dolini in kmalu zagledal kolono kakih 50 razoroženih vojakov, ki so pod nadzorom teritorialcev korakali v nekajdnevno ujetništvo.

Stopil sem iz avta. Adrenalin me je s fotoaparatom v roki gnal dlje proti gorečima tankoma. Nekdo mi je vpil, naj se ne približujem, pa se nisem zmenil ali sploh razumel, kaj je hotel. Kmalu pa sem. Nov močan pok v tanku in kosi granat so v visokem loku leteli naokrog. Tudi čez mene, saj je eden pristal kakih 50 metrov za mojim hrbtom. V hipu sem razumel, da sem se znašel v neki novi dimenziji, da to ni več čas miru, kot je bil še dan prej, ampak vojna, ko veljajo drugačna pravila in ne moreš več biti opazovalec, ki z varne razdalje opazuje in beleži dogodke, ampak si tudi sam sredi njih in izpostavljen nevarnosti.

Kljub vsej previdnosti so se nevarni trenutki kopčili še v naslednjih dneh, ko smo novinarji sledili napetemu dogajanju na meji v Vrtojbi, kjer se je vojska nazadnje umaknila brez prelivanja krvi, pa obleganju vojašnice na Ajševici in obstreljevanju tankovske enote teritorialcev

nad Lijakom, racijam za pobeglimi vojaki na poljih pri Šempasu ali opustošenju v Črnem vrhu, kjer je komandir karavle dal razstreliti skladišče municije blizu vasi.

Je bila tolikšna orgija nacionalizmov potrebna?

Bila je pač vojna, le desetdnevna in nizke intenzitete, bi rekli strokovnjaki. Morda celo operetna, kot jo je kdo označil kasneje, češ da je bil to minimum, kar so vsak za svoje politične načrte potrebovali tako v Ljubljani kot v Beogradu. Res je bilo to skoraj nič v primerjavi z vsem, kar se je v naslednjih štirih letih dogajalo na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini. Pa vendar je tudi ta vojna pustila za sabo svoj delež ruševin, mrtvih, invalidov, trpljenja in žalovanja.

Zgodovinarjem prepuščamo vprašanje, ali je bila tolikšna orgija nacionalizmov res potrebna. Po tridesetih letih je morda že čas za objektivno oceno dogajanja in posledic. Spomin na preteklost pa bo še najbolj koristen, če si bomo v njem utrдили zavest, da je konflikte vselej boljše reševati brez nasilja. Dajmo se ob vsakem klicu na okope spomniti na Brechta: "Blagor narodom, ki ne potrebujejo herojev." •

Fotografije, ujete na filmski trak med vojno za Slovenijo

Deset dni za pogumne

Med desetdnevno vojno za Slovenijo smo bili vsi na trnih. A so se našli takšni, ki so dogajanje, naj je bila situacija še tako nevarna, ovekovečili na fotografijah ali videu. Nekateri so bili za to delo poklicani, druge je poklicala notranja vest in so preprosto vedeli, da morajo posneti dogajanje, da ne more kar tako mimo njih.

LEO CAHARIJA

Nihče od fotografov in snemalcev, ki so bili na terenu v tistem času, ni imel izkušenj z vojno, vsi pa smo vedeli, da fotografiranje vojaških oseb ali vozil lahko drago plačaš.

Danes pokojni stanovski kolega **Davorin Križmančič**, fotoreporter Primorskega dnevnika, je prispeval veliko posnetkov z meje med Slovenijo in Italijo, tudi s slovenske strani. Hvaležni smo mu lahko, da je skakal od enega do drugega mejnega prehoda z Italijo in ustvaril ogromno fotografij, ki imajo danes veliko arhivsko vre-

dnost. Pogumen je bil tudi **Marjan Pavzin** iz Vipave, ki je brez brež strahu ovekovečil prizadevanja Vrhpoljcev za ustavitev napredovanja JLA na znameniti "Dan prej".

Brez fotografov in snemalcev ter požrtvovalnosti občanov, ki so v tistih trenutkih prijeli za sprožilec fotoaparata ali kamere, danes ne bi mogli pregledovati dokumentov. Bili so drugačni časi, mobilnih telefonov s kamero ni bilo, danes bi takratni posnetki zaokrožili svet v nekaj minutah in ves svet bi takoj vedel za nas, takrat pa je bilo precej drugače. •

FOTO: MARJAN PAVZIN

Jutranji prihod kolone vojakov skozi Vrhpolje.

FOTO: DAVORIN KRIŽMANČIČ/KROMA OZE NŠK

Razdejan gostinski lokal na Fernetičih.

FOTO: DAVORIN KRIŽMANČIČ/KROMA OZE NŠK

Na videz nedolžen motiv, a vojak v ozadju ima dvignjeno brzostrelko.

FOTO: MARJAN PAVZIN

Tank pelje skozi Vrhpolje.

FOTO: DAVORIN KRIŽMANČIČ/KROMA OZE NŠK

Ustavljena tankovska kolona na poti proti meji v Sežani.

FOTO: BOGDAN ZORATTI

Napad na tanke na meji v Rožni Dolini.

FOTO: SRDJAN ŽIVULOVIČ/BOBO

Zelo zgovoren posnetek fotoreporterja Srdjana Živulovića iz koprškega pristanišča, ki govori, da je konec in da bo odšel še zadnji predstavnik nekdanje JLA z Slovenskega ozemlja.

Kaj smo pred 30 leti brali, poslušali, gledali, kako smo se oblačili ...

Kreslin, kriminalci in espadrile

Človek težko verjame, da je preteklo že trideset let! Pobrskali smo po starih časopisih, mlajšem spletu in seveda po še živem spominu. Kaj smo poslušali, gledali, brali in oblačili leta 1991?

**BILJANA PAVLOVIĆ
REKA ŠAV
ANDRAŽ GOMBAČ**

Dva tedna pred slovensko osamosvojitvijo je kljub opozorilom, da v pregretem balkanskem kotlu to utegne biti tvegano, pri nas prvič nastopil **Bob Dylan**. Nekaj mesecev prej so abrahamovca v rodni Ameriki skušali odpraviti z grammyjem za življenjsko delo, a je šele zares začel koncertirati. Med Neskončno turnejo je z bandom 10. junija 1991 obiskal Ljubljano in dan zatem Beograd. Oba koncerta je pričel z družbenim in političnim premikom ustrezno New Morning - Novo jutro. Na Bežigranskem stadionu je zapel tudi The Times They Are A-Changin' (Časi se spreminjajo), kot predskupina pa je nastopil kultni bend Martin Krpan - in s to častjo sklenil svojo pot. **Vlado Kreslin** je na samostojno pot krenil z odličnim albumom Namesto koga roža cveti in začel sodelovati z Beltinško bando.

Asterix, Victoria Holt ...

Z naslovno pesmijo Kreslinovega albuma navdihnjen prekmurski rojak **Feri Lainšček** je med bralce poslal cigansko pripoved Namesto koga roža cveti ... in osvojil kresnika za najboljši roman leta. Otroci so navdušeno brali knjige angleške pisateljice **Enid Blyton** iz nanizanke Pet prijateljev. Nepridiprave so v kozji rog vsakič znova ugnali mladi Julian, Dick, George, Anne in pes Timmy. Zveste bralce je imel tudi Asterix; medtem ko smo se Slovenci upirali Srbom, so otroci v imenitnih prevodih **Aleša Bergerja** brali prigode neupogljivih Galcev, nepokornih rimskemu imperiju.

V različna zgodovinska obdobja so mlade vabile knjižice iz zbirke Časovni stroj. Bral jih nisi od prve do zadnje strani, ampak si se moral - ti, obenem bralec in glavni junak - sproti odločati, kaj boš storil in v skladu s tem skakati tudi sem ter tja po knjigi, se izgubljal, se vračati na prejšnjo pot in iskati pravo smer ...

Zlasti bralke so leta 1991 najraje segale po romantičnih, srhljivih in tudi z zgodovinskimi dogodki prepletenimi romanih, ki jih je pisala

Leta 1991 smo brali Pet prijateljev in Lainščka, poslušali Kreslina in Nirvano, gledali komedije in srhljivke ...

Angležinja **Eleanor Alice Burford Hibbert**, znana kot **Victoria Holt**, **Philippa Carr** in **Jean Plaidy**.

Ko jagenjčki obmolknejo, gre babica na jug

Prvi celovečerni film v samostojni Sloveniji je uspešnica **Babica gre na jug**. Režiser in scenarist komičnega "filma ceste" **Vinci Vogue Anžlovar** je od Ljubljane skozi Postojno do Portoroža popeljal kar 80.000 gledalcev. V naslovni vlogi je blesela nepozabna **Majolka Šuklje** kot navihana ubežnica iz doma starejših in nepovabljenega sopotnika jazzovskega saksofonista **Bojana Emeršiča**, ki se oklepa volana starega mercedesa, sicer pa mu stvari bežijo iz rok ...

Na oskarjih je leta 1991 slavil epski vestern **Pleše z volkovi** **Kevin Costnerja**, velik favorit je bil tudi romantični fantazijski **Duh z Demi Moore**, **Patrickom Swayze-**

jem in Whoopi Goldberg ... Med osrednjimi nominiranci so bili še številni notorični "kriminalci" - med kandidati za najboljši film sta bila tudi Dobri fantje **Martina Scorseseja** in Boter 3 **Francisa Forda Coppole**, igralec **Joe Pesci** pa je prejel oskarja za najboljšo moško stransko vlogo za Tommyja DeVita v Dobrih fantih.

To je tudi leto kultnega psihološkega trilerja **Ko jagenjčki obmolknejo**, ki je naslednje leto na oskarjih pometel s konkurenco: **Anthony Hopkins** je za vlogo Hannibala Lecterja, obsojenega serijskega morilca, sicer psihiatra, osvojil svoj prvi oskar. **Jodie Foster** pa si je za vlogo neustrašne preiskovalke FBI prislužila že svojega drugega. Film je osvojil tudi oskarje za najboljši film, režijo (**Jonathan Demme**) in prirejeni scenarij (**Ted Tally**), leta 1991 pa je bil peti najbolj dobičkonosen v kinematografih po svetu. Največji hit tega leta je bil sicer **Terminator 2: Sodni dan**.

Od modnih brvi do ulice

Devetdeseta so bila leta supermodelov. **Cindy Crawford**, **Naomi Campbell**, **Linda Evangelista**, **Christy Turlington** in **Claudia Schiffer** so bile zvezde naslovnice in modnega sveta. Podložena ramena suknjičev so se poslavljala, oblačila so postajala bolj minimalistična.

V Sloveniji sta bili tekstilna in obutvena industrija v devetdesetih letih še v dobrem stanju, na voljo je bilo veliko kakovostnih oblačil in obutve domače izdelave, ki so jih domača podjetja redno predstavljala na modnih revijah, na lov za trendi pa so oblikovalci odhajali v prestolnici mode Milan in Pariz. Kot del vsakdanje oprave sta se vse bolj uveljavljali tudi platnena športna obutev in espadrile.

Na trende doma in v tujini niso vplivale le smernice iz modnih prestolnic. Ulično modo so zaz-

Naomi Campbell na modni reviji francoske hiše Chanel leta 1991 v Parizu

namovale tudi glasbene skupine in popularna kultura, ki se je širila prek televizije in revij. Nirvana, ki je leta 1991 izdala zelo odmeven album Nevermind, je pripeljala grunge slog s strganimi kavbojkami, allstarkami in črtastimi puloverji, športna obutev je postala nepogrešljiv del vsakdanjega videza mladih, pojavili so se bulerji, aktualni tako pozimi kot poleti, "fel-pa" (jopa s kapuco), pa tudi torbice za okoli pasu. Fantovska frizura, ki se je s plakatov preselila v salone in je bila v tistem času vseprisotna, je bila vsekakor "gobica".

Jugoslovani so puščali v Trstu milijardo lir vsak konec tedna

Trst, kraljestvo kave in kavbojk

Dobri dve desetletji je Trst živel od jugoslovanskih kupcev. Od druge polovice šestdesetih do srede osemdesetih so ob koncih tedna množice preplavile mesto, ljudje so pokupili oblačila, belo tehniko, kavo, pralne praške - vse, česar v socialistični državi niso mogli. Vsak petek in soboto so tu pustili milijardo lir, pred božičnimi prazniki še enkrat toliko, je v začetku osemdesetih let ocenil vodja mobilnega oddelka tržaške kvesture **Sergio Petrosino**.

Ponteroš, trg ob kanalu, je bil središče tega jugobiznisa. Poln stojnic, na katerih so visele kavbojke vseh sort, srajce, majice, perilo, pozimi plašči. Podobno je bilo na trgu pred železniško postajo. Kupci so se gnetli in kupovali. Polnili so plastične vrečke in plačevali. Če niso imeli lir, so dinarje ali (bolj pogosto) marke zamenjali na poulični črni borzi.

Mnogi so se po nakupu umaknili v zakotne ulice in oblekli ene kavbojke na druge, eno krilo vrh drugega, do šestih kavbojk in osmih kril, da so bili na poti

domov malce bolj tolsti kot ob prihodu. Ob sobotah je bilo na nabrežju parkiranih tudi po več kot sto avtobusov jugoslovanske registracije. Z njimi so tržaške kavbojke odpotovale v najbolj zahodno socialistično državo, iz te pa so mnoge nadaljevale pot proti komunističnemu vzhodu, vse do Vladivostoka.

Podobno je bilo z milijardami, ki so jih ljudje z vzhoda prinašali v Trst. Ob sobotah in nedeljah so se vračale na vzhod, v igralnice v Portorožu in v Lipici, da je mestu od njih malo ostalo. • **MARJAN KEMPERLE**

Nekoč je bila ključna vez z dobaviteljem, jedi pa so bile sezonske

Kulinarika, pomemben steber slovenske identitete

Spomin je vse prej kot verodostojen spremljevalec našega življenja. Marsikaj iz preteklosti zna olepšati, mnogo tudi izbrisati, včasih pa se zdi, da bi najraje vse, kar sodi v minule dneve, pokazal v najslabši luči. Za nekoga je spomin na vožnjo s parno lokomotivo nostalgija, drugega je hlaponov iz otroštva sram, ker so medtem pri sosedih že imeli električno vleko. Ali pa čakanje na meso, ki je prišlo v mesnice le enkrat na teden? Otroci smo se med držanjem vrste za starše brezskrbno igrali, prikrajsane zaradi zgolj nekaj dekagramov mesa na člana družine pa se nismo počutili. So se naše babice že nekako znašle, da nismo čutili pomanjkanja.

TONI GOMIŠČEK

Če nimaš tistega, kar si želiš, si pomagaj z onim, kar imaš, bi lahko parafrazirali pesem skupine Crosby, Stills, Nash in Young iz sedemdesetih let, ki sicer govori o ljubezni oziroma o ljubljeni osebi. S tistim, kar so imeli, so si znali vselej pomagati tudi dobri kuharji in mogoče prav zaradi omejenosti pri nabavi sestavin ustvarili temelje za kulinariko, ki je bila krajevna in sezonska.

Vez med mestom in podeželjem je bila močna

Da, bili so drugačni časi. Vez med mestom in podeželjem je bila močna in pri kmetih si dobil več kot v najbližji trgovini, kjer je bila ponudba omejena na najnujnejše in še to zvečine domačega, torej jugoslovanskega porekla. Marmelado, največkrat mešano, smo kupovali na kilogram, toda mesarji so pršut rezali na roke. Gospodinje so si izmenjevale recepte za uporabo konzerviranega mesnega doručka in ribji petek je slonel na sardinah, toda v gostilnah, ki so stavile na morski živelj, so bili morski datlji kar pogosto na jedilniku, ponekod so ponujali rečne rake, številne gostilne so imele vsem na očem vidne akvarije s postrvmi, počasi pa se je začel uveljavljati tudi žar ter obenem z njim čevapčiči in ražnjiči. Golaž, vampi, pražena jetrca in pohani piščanci so bili pogosta južina med tednom, pojem nedeljskega kosila pa je bila goveja juha z rezanci, takšno ali drugačno meso, pražen krompir in solata, medtem ko so prvi poulični kioski ponujali pečenice, klobase in hrenovke. Po svetovnem prvenstvu v namiznem tenisu, ki je bilo leta 1965 v Ljubljani, se je med ljudstvom širil dovtip, da se po japonsko reče (slovenskemu) kosilu sama jota, cesti pa sama jama. Brezhibnih asfaltnih prevlek je bilo res malo, gostinska ponudba pa sploh ni bila enolična. Še zlasti če sta bila lastnik gostilne in intendat restavracije dovolj iznajdljiva, da sta si napletla svojo mrežo dobaviteljev.

Osebna vez z dobavitelji je bila ključna

Pokojni kuharski mojster in kasneje profesor kulinarike Ernest Čmak se je rad spominjal, kako je kot vodja kuhinje na Zemonu želel obogatiti ponudbo z domačim, kmečkim pršutom. Hodil je od hiše do hiše, kjer se je brez težav dogovoril za dobavo krompirja, solate, domačih zelišč in tudi salam, ko pa je prišlo do pršuta, se je vselej zataknilo, pa čeprav jih je s stropa viselo šest. "Ta je za nas, nekaj jih je za hčere in sinove, eden je za gospoda," so mu odgovarjali. Ko je le prevečkrat slišal to mantro, se je opogumil in je vprašal, za katerega gospoda hrani skoraj vsa-

Cvetka in Vlado Hvala iz kobariškega Toplega vala.

ka družina en pršut. "Ja, za gospodnuna," so mu odgovarjali, on pa je potem kar zavil do vaškega župnika in se brez težav dogovoril za redno dobavo pršutov.

"Ko sem po očetu prevzela gostilno, sem od njega dobila tudi spisek kmetov, pri katerih je nabavljala razna živila, od jajc, piščancev in kuncev do moke, mleka, mesnin ter seveda sadja, zelenjave, zelišč," se spominja Katja Kavčič, ki je Gostilni pri Lojzetu utirala pot do mednarodne prepoznavnosti s poudarjanjem krajevnega kulinarичnega izročila. "Domače testenine, narejene z domačo moko in

Tujec nam čez mejo škili

Fičko, spaček, katra, ami in podobni štirikolesniki so pripomogli k množičnejšemu odkrivanju podeželja, uvedba prepustnic pa k večji pretočnosti državne meje. Ljudje ob meji smo se hitro naučili uporabljati to pridobitev, h kateri je spadala tudi možnost brezcarinskega izvoza in uvoza določenih artiklov. Čezmejno "špežo" so pogosto predstavljale razne delikatese, od špagetov in tortelinov do maskarponeja in parmezana, kupci iz Italije pa so pri nas kupovali bencin, meso in

"Ko sem po očetu prevzela gostilno, sem od njega dobila tudi spisek kmetov, pri katerih je nabavljala razna živila."

KATJA KAVČIČ
Gostilna Pri Lojzetu

jajci kokošek, ki so brskale po zemlji, so imele okus, katerega lahko danes samo sanjaš," se spominja prva velika dama slovenske kulinarike.

Samo sanjamo lahko tudi svobodo, ki je vladala pri nabavi, saj nihče ni zahteval potrdila o nakupu slehernega lista belega vratiča, mete, koromača, pokalce ali kake druge zeli, potrebne za pravo zeliščne frtalje.

Pa tudi z odkupom sestavin večjih vrednosti ni bilo težav, vse do divjačine, sicer pa so ji domačini kar sami prinašali gozdne sadeže, gobe, pa tudi šopke divjega cvetja, ki je pogosto krasilo mize njenega lokala v Dornberku, kjer je bil še topel kruh s hrenovim namazom prepoznaven pozdrav iz kuhinje, pravzaprav dobrodošlica.

maslo. Franko Kramar iz Starega sela pri Kobaridu se spominja, da je meso naročal kar v klavnici, saj so bile v kobariških mesnicah, teh je bilo kar sedem, vselej dolge vrste. Na ta način je tudi lažje prišel do pravega reza za rostbif po angleško, s katerim je zaslovel kmalu po odprtju Restavracije Franko leta 1973.

Kobarid z okolico je ponujal manj možnosti za nabavo pri kmetu, le z nakupom sira s tolminskih planin ni bilo težav in s tem je začel graditi sirarsko zgodbo, ki jo s predanostjo nadaljuje njegov sin Valter. Sicer pa je imel dogovore s trgovino z zelenjavo, da mu dajo na stran najboljšo solato, bučke ali kake druge artikle, ki so jim jih dostavljali le vsak drugi dan ali še redkeje. Gostilničarji takrat še niso hodili v nabavo čez mejo, razen v

zelo redkih primerih. Izidor Šuber je imel v svoji bogati kuharski karieri le nekajkrat priložnost, da v najbolj svinčenih letih nabavlja živila v Trstu, vselej pa je bilo to povezano z napovedanim obiskom predsednika Tita v Kopru. Toda tudi brez Trsta, Vidma ali Gorice se je dalo pritegniti pozornost gastronomskih turistov in pogosto je bil prav doma pečen kruh tisto, kar so imeli vsi gostje najraje.

Topli val pod Krnom

Pred 45 leti, le nekaj dni pred potresom, je v Kobaridu odprl gostilno Vladimir Hvala. Grapar, torej v Baški grapi rojeni kuharski mojster, je najprej zaslovel s pohanimi piščanci, ki jih je le redko uspel dobiti toliko, kolikor bi jih lahko prodal. "Po potresu sem dal štedilnik in žar kar na vrt in jih pekel skorajda noč in dan, saj je bila hiša namenjena rušenju. Potem sem odkupil hišo sredi kraja, nekdanjo Polonko, za katero so vsi govorili, da je v njej vlažno, premrzlo in pretemno, da bi se ljudje zadržali na kosilu ali večerji. Malo za šalo, malo za res smo ji dali ime Topli val in ustregli krajanom, da začnemo pripravljati morske jedi," pravi legendarni kuhar, ki je pred prihodom v alpski svet delal v portoroškem Metropolu. Zahvaljujoč poznanstvu s kuharji iz "združenega dela" je uspel priti do kalamarov, ki jih sicer ni bilo v prosti prodaji, kmalu pa ga je odkril Delamarisov potnik in tako je morje pljusknilo vse do vznožja Krna, Topli val pa je bil verjetno prva gostilna z morskimi dobrotami v Posočju. Pa to ni bilo edino Vladoovo oranje ledine: bil je prvi zasebni gostilničar, ki je nastopil na gostinskem zboru, kjer je presenetil vse s kobariškimi štruklji, za katere še vedno sam pripravlja nadev, kot tudi še vedno (skoraj) vsak dan zamesi testo za kruh. Takrat, kot tudi danes, pogreša pravo kmečko tržnico, kakršna je na primer v Ljubljani, zato se pogosto odpravi v slovensko prestolnico, kjer so branjeve že pred desetletji posebej zanj in Topli val prebirale borovnice in druge gozdne sadeže.

"Ja, bilo je drugače. Danes greš v specializirano trgovino ali pri potnikih naročiš kar koli ti srce poželi. In to vse dni v tednu, vse tedne v letu. Toda osebni stik je tisti, ki še vedno največ velja. Pa naj gre za prijateljevanje z jadranskimi ribiči, pri katerih dobimo sveže ribe, ali z dolenskim sadjarjem, ki ima najboljše orehe za naše štruklje," zaključuje misel in doda, da prihajajo za gostinstvo novi izzivi, iz katerih bo izšlo zmagovito zgolj pod pogojem, da se bo še bolj naslonilo na lokalne dobavitelje, saj bo le tako ohranilo prednost domačega terena in ostalo zanimivo za iskalce izvirnih okusov. •

Kraška impresionista

Med primorskimi gostilnami, ki bi jih v sodobnih vodičih označili s simbolom, da so vredne daljše poti, je bila vse od šestdesetih let prejšnjega stoletja Gostilna Jazbec v Tupelčah na Krasu. Jože Jazbec je zaslovel z vrhunsko izvedbo divjačinskih jedi ter z vinom in mesom lastne pridelave, s čemer je postavljaj temelje turizma na kmetih, po prihodu Silve pa je utrdil navezanost na kraško floro, torej uporabo krajevnih zelišč in postal pravi kraški kulinarični impresionist. Po umiku iz gostinstva nadaljujeta z ženo uspešno zgodbo penečih vin Intanto.

Slovenija v 30 letih

Število prebivalcev

1,999.945 (1991)
2,108.977 (2021)

Povprečna starost prebivalcev

36,2 (1991)
43,7 (2021)

Število izseljenih iz Slovenije

9060 (1991)
15.106 (2019)

Število priseljenih v Slovenijo

5989 (1991)
31.319 (2019)

Število novorojenčkov

21.583 (1991)
19.328 (2019)

Povprečna starost matere ob prvem rojstvu

24,1 (1991)
29,6 (2019)

Povprečna starost ženina ob poroki

28,6 (1991)
36,9 (2019)

Število porok

8173 (1991)
6672 (2019)

Povprečna starost neveste ob poroki

25,6 (1991)
34 (2019)

Število diplomantov terciarnega izobraževanja

6043 (1991)
15.494 (2020)

Število ločitev

1828 (1991)
2476 (2019)

Število študentov terciarnega izobraževanja

36.504 (1991)
82.694 (2020)

BDP na prebivalca

5131€ (1991)
22.014€ (2020)

Povprečna bruto plača

70,20€ (1991)
1856,20€ (2020)

Delež upokojencev (%)

15 (1991)
29,9 (2020)

Količina kruha (kg), kupljenega s povprečno mesečno neto plačo

397 (1991)
449 (2020)

Površina krompirja na njivah (ha)

13.087 (1991)
2941 (2020)

Morski gospodarski ulov (tone)

4947 (1991)
121 (2019)

Praščereja (število prašičev)

529.041 (1991)
229.483 (2020)

Izidi naslovov knjig

2459 (1991)
4010 (2020)

Število nočitev turistov (v 1000)

4886 (1991)
15.775 (2019)

Kmetijska zemljišča v uporabi (ha)

561.294 (1991)
483.893 (2019)

Izvoz v Nemčijo (delež od celotnega izvoza, v %)

27 (1992)
18 (2020)

Izvoz medicinskih in farmacevtskih proizvodov (%)

3,3 (1991)
21,3 (2020)

Število stanovanj

683.000 (1991)
852.000 (2020)

Delež enočlanskih gospodinjstev (%)

18,6 (1991)
32,7 (2018)

Delež stanovanj v zasebni lasti (%)

70 (1991)
94 (2018)

Povprečna uporabna površina stanovanja (m²)

68 (1991)
82 (2018)